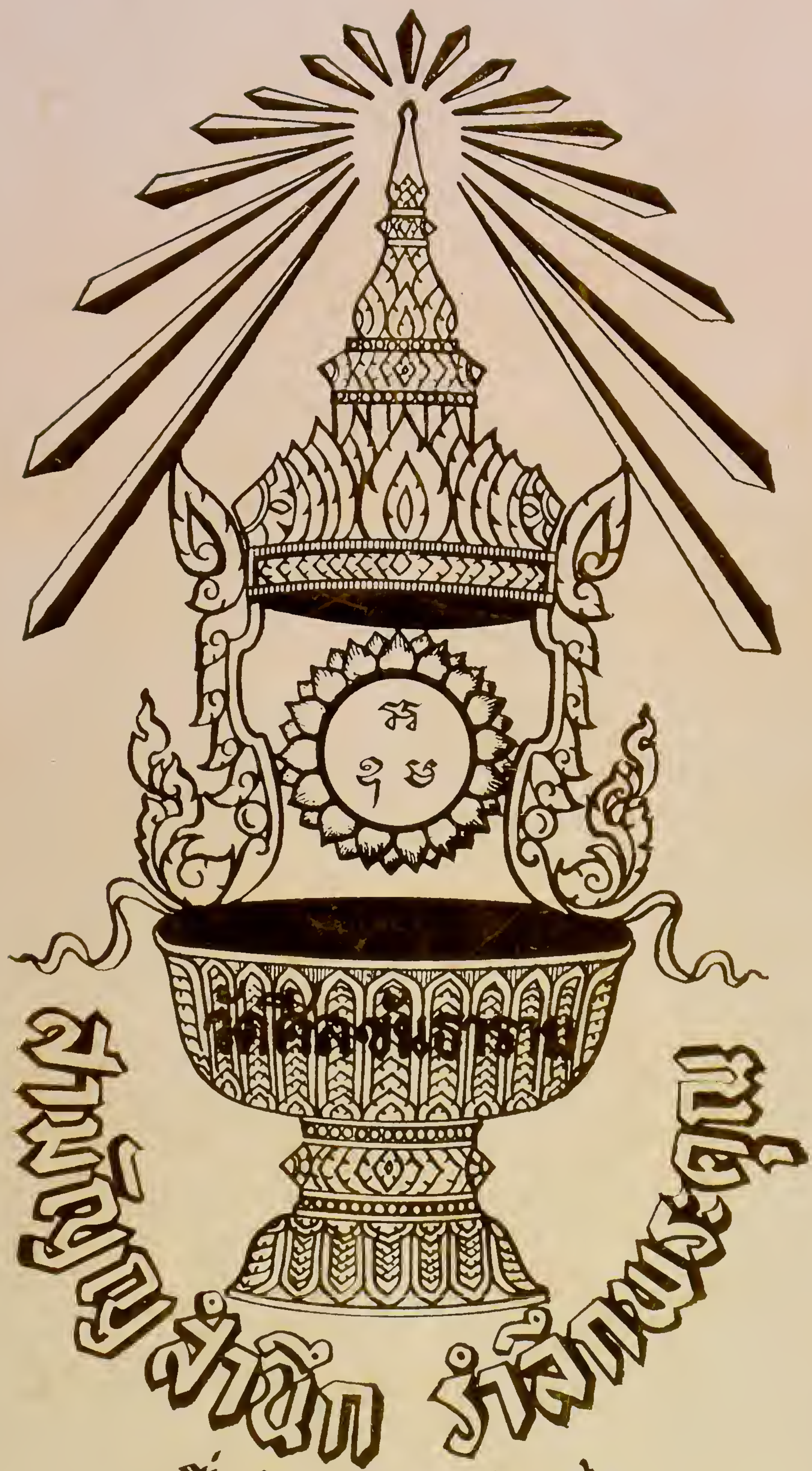

สามัญสำนึก รำลึกพระคุณ

เนื่องในพระราชวโรกาส
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานเพลิงศพ
นายอาณัติ บุนนาค ท.ม.ต.จ.ว.
ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส (เมรุด้านใต้)
วันอังคาร ที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๒๘

สายใยสำนึก รำลึกพระคุณ

เนื่องในพระราชวโรกาส
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานเพลิงศพ
นายอาณัติ บุนนาค ท.ม.ต.จ.ว.
ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส (เมรุด้านใต้)
วันอังคาร ที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๒๘

แจกันดอกไม้ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานเยี่ยมนายอาณัติ บุนนาค ขณะรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราช

สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ ทรงพระมหากรุณาเสด็จฯไปทรงเยี่ยมนายอาณัติ บุนนาค ที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๒๗

นายอาณัติ บุนนาค เข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ทูลเกล้าฯ
ถวายวัตถุมงคล เพื่อพระราชทานแก่ทหาร ตำรวจ ชายแดน

นายอาณัติ บุนนาค เมื่อวันรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ๕ พฤษภาคม ๒๕๑๔

พระเทพสังวรญาณ เจ้าอาวาสวัดศีลขันธาราม อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง เมตตามาเยี่ยม ในงานศพ นายอาณัติ บุนนาค ณ ศาลาเมรุ สวดอภิธรรม วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพฯ

ภรรยาและบุตรนายอาณัติ บุนนาค เมื่อวันทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทาน ในวันแรก ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๒๗

จิตต์สำนึกรำลึกถึงเมตตาคุณ

สำนึกคุณ ของคุณอาณัติ บุนนาค
รำลึกคุณ ของคุณอาณัติ บุนนาค
นึกถึงคุณในความเมตตา ของคุณอาณัติ บุนนาค
อาลัยถึงความดี ของคุณอาณัติ บุนนาค

ความจริงที่ข้าพเจ้ากล่าวอ้างถึงทั้งสี่อย่างนี้ โดยสังเขป ซึ่งเกิดกับดวงจิตต์ของข้าพเจ้า โดยแท้ อันเป็นสมมติสัจจะ

ความดี ของคุณอาณัติ บุนนาค ยังมีอีกมาก ที่ปรากฏแก่ข้าพเจ้า ก็เฉพาะที่จะพึงปรารภความดีของกันและกันนั้น จะต้องเป็นผู้มีความสัมพันธ์กัน ทางการงาน และธุระกิจอันเป็นที่ปรึกษาหารือกัน ในการงานหรือ กรณียะกิจใดๆ อันเกี่ยวแก่เรื่องทางราชการของฝ่ายสงฆ์ และทางวัด บางสิ่งบางกรณีย์ อันต้องเกี่ยวเนื่องกับทาง "ราชสำนัก" ข้าพเจ้ามีความสนเท่ห์ และอึดอัดตันใจขึ้น. ก็ต้องหันไปรบกวนเข้าหาท่าน คุณอาณัติ บุนนาคๆ ก็เมตตาให้หารือ และแนะนำลู่ทาง พร้อมทั้งตัวเองก็เอาเป็นภาระธุระอย่างจริงจัง. และทำด้วยความกะปรี้กะเปร่าทะมัดทะแมง เป็นเหตุให้ผู้ที่ไปปรึกษาหารือ และพึ่งพาอาศรัย เบาใจ. และเกิดศรัทธา-ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส ในมารยาทอัธยาศรัยในตัวของท่านผู้นี้

ข้าพเจ้า รู้จักกับคุณอาณัติ บุนนาค ผู้นี้ มาประมาณ ๒๐ ปีเศษแล้ว ย่อมไปมาหาสู่ ปรึกษาหารือ ในส่วนที่เป็นกรณียะกิจ. อันเกี่ยวกับ "ราชพิธี" ซึ่งทางวัดจะต้องปฏิบัติ เป็นครั้งเป็นคราวในกาลนั้นๆ, เป็นต้นว่า ทำหนังสือ ร่างหนังสือ อันเกี่ยวกับราชพิธี ในราชสำนัก, พยัญชนะอักขระตัวไหน ศัพท์ใด ซึ่งไม่ถูกต้อง และเหมาะสม. ก็ได้รับคำแนะนำถวาย และช่วยแก้ไขดัดแปลง และติดต่อให้ลุผลสำเร็จได้อย่างราบรื่นทุกครั้งทุกคราวไป, เป็นเหตุให้เกิดความรู้ความชำนาญชัดเจนยิ่งๆขึ้น. ไปมาหาสู่คราใด ย่อมเห็นความกะปรี้กะเปร่า และน้ำใจใส ของท่านผู้นี้ อยู่เนืองนิตย์ ไม่ปรากฏความเบื่อหน่ายของท่านเลย

อาตมภาพจึงขอกล่าวชมและสรรเสริญว่า "ท่านเป็นคนดี" โดยเฉพาะความเห็นและความปรากฏที่อาตมภาพกล่าวมานี้ อันเป็นความเห็นส่วนตัวของอาตมภาพเท่านั้น. เพราะว่าอาตมภาพใกล้ชิดท่านผู้นี้มาเป็นเวลาอันสมควร จึงทราบชัดรู้ความดี อันเกิดด้วยน้ำใจจริงของท่าน. "สามารถพูดได้ว่าท่านเป็น "นักสังคมสงเคราะห์ผู้หนึ่ง" เช่นกับนักสังคมสงเคราะห์ทั่วไป. และเป็นผู้มีจิตใจมั่นคงในสถาบันทั้ง ๓ คือ ชาติ, ศาสนา- "องค์พระมหากษัตริย์" อย่างแรงกล้า. นับประหนึ่งเป็นชีวิตจิตใจ ของท่านผู้นี้.

อาตมภาพมักไปมาหาสู่อยู่เนืองนิตย์. เพราะมีจิตใจเป็นสหาย" ซึ่งกันและกัน, ครั้นไปคราวใด, คุณอาณัติ. บุนนาค. ย่อมปรารภถึงพระราชกรณียกิจ. ของพระองค์พระประมุขของชาติ, และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ. ตลอดถึงพระบรมโอรสธิดา. ทุกพระองค์. พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์, คุณอาณัติ บุนนาค, มีความปรารภ-ห่วงใยในพระราชกรณียกิจ ที่เสด็จทรงเหน็ดเหนื่อย. ในแดนทุรกันดาร, นั้นๆ ย่อมได้ฟังคำปรารภเช่นนี้ อยู่เนืองนิตย์. "ทั้งนี้ย่อมเป็นนิมิตเครื่องหมายของ-ความจงรักภักดี, อันเป็นสัญลักษณ์ประจำชีวิตจิตใจ. ของคุณอาณัติ บุนนาค.

วัดศิลขันธาราม เป็นวัดมาจวนเวลาเกือบ ๑๐๐ ปี, การที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชทานทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงถวายผ้าพระกฐินต้นส่วนพระองค์ ทุกๆ-พระองค์แล้ว. ก็เนื่องด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ การกำหนดมงคลของ "ท่านคุณเนียม-ม.ล.สร้อยระย้า ยุคล. เป็นผู้อุปการะอุปัฏฐัมภ์. "จึงนำความสำนึกในอุปการะพระคุณของท่านคุณเนียมไว้ ณ กาลนี้ด้วย, และได้รับความสนับสนุนต่างๆ จากคุณอาณัติ, บุนนาค เป็นที่ตั้ง, และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จทรงประกอบพระราชพิธีอื่นๆ อันควรแก่-ทรงพระมหากรุณาธิคุณ, ซึ่งหาที่สุดมิได้, อันควรแก่ความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างล้นเกล้าฯ ล้นกระหม่อม. แก่พสกนิกรในวัดศิลขันธาราม. อย่างมิมีวันลืมเลือนได้เลย, เป็นเหตุให้วัดศิลขันธารามมีโอกาสเงยหน้าเผยตา, จึงส่งความรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับๆ

การที่กล่าวอ้างอิงปรากฏเช่นนี้, ก็เนื่องด้วยความดีจริงๆ ของคุณอาณัติ บุนนาค. สนับ-สนุนมาเป็นส่วนใหญ่. "อนึ่ง คุณอาณัติ บุนนาค, กำเนิดมาในตระกูลสูงศักดิ์, และอยู่ในร่มโพธิสมภาร, รับราชการในราชสำนัก สนองพระยุคลบาท ด้วยความตั้งใจจงรักภักดี เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย, จนตลอดกาลแห่งชีวิต, และตระหนักในคุณทั้งทางพุทธจักร และอาณาจักร นับว่าชีวิตของ คุณอาณัติ บุนนาค, มีบุญวาสนา-เป็น "โชติ โชติ, ปรายโน" กำเนิดมาเป็นแสงสว่างในชีวิต, และครอบครัวบริวาร-

ครั้นถึงกาลจากไปจากชีวิตนี้, ก็ขออำนาจกุศลบุญญบารมี ที่ท่านผู้นี้ได้บำเพ็ญไว้ จงเป็นพลวปัจจัยสนับสนุนให้ดวงจิตของคุณอาณัติ บุนนาค, จงบังเกิด-เป็น- โชติ. โชติ. ปรายโน, เจิดจ้าสว่างไสวรุ่งโรจน์ชัชวาล. ในสุคติภพนั้นๆ เทอญ.

พระเทพสังวรญาณ, วัดศิลขันธาราม, อ่างทอง.

ธรรมะสกิดใจพุทธศาสนิกชน
เรื่องวัฏฏะ+ไตรลักษณ์

เรื่องวัฏฏะ ที่ควรคิดดู เพราะเป็นธรรมะอยู่ใต้จิตต์สำนึก
ของมวลมนุษย์ปุถุชน เพราะมวลมนุษย์ปุถุชน ถูกวัฏฏะเวียนวน
จนหัวหมุนเป็นลูกข่าง และตกอยู่ในอำนาจขอบข่ายของไตรลักษณ์
คือ อนิจฺจํ. ทุกฺขํ อนตฺตา ย่อมเป็นเสมือน พญาช้างกุญชรเชือก
ใหญ่ ตกลงอยู่ในหล่มปลักนะนั่น, เพราะว่ามนุษย์ทุกรูปทุกนาม
มีชาติ ความเกิด ชรา ความแก่. พยาธิ ความเจ็บไข้ มรณะความ
ตาย เป็นที่สุด, แต่คำที่ว่าตกอยู่ใต้จิตต์สำนึกนั้น. คือเรามักไม่-
-ได้นึก การงานที่เป็นกรณียะกิจ หรืออกรณียะกิจก็ตาม มักนึกคร่า-
ให้เป็นความจำเป็น แก่ชีวิตมนุษย์อยู่ทุกขณะโมงยาม แม้ร่าง-
กายจะทรุดโทรมชราลง ผมหงอก ฟันหัก ตามัว. ความวิคลวิกาล
ของร่างกาย แปรผันไปจากสภาวะเดิมก็ตาม ขาดความสำนึกถือว่า
เป็นอาจิณไตยไป หมดความรู้สึกสำนึกในความเปลี่ยนแปลงนั้นๆ
จะมารู้สึกกันได้บ้าง ก็ตอนไข้หนักพักใหญ่ปรากฏขึ้น จึงเริ่มรู้ตัวกันบ้าง
-ละ แท้ที่จริง ไตรวัฏฏ์ และไตรลักษณ์, ตามขนาบชิดทันเรามา-
นับแต่กำเนิดเกิดมาลืมตาเห็นโลก แต่เราเห็นเป็นอาจิณไตย-
กันไปหมด ลองๆ คิดดูทบทวนดูว่า เมื่อครั้งเราเป็นทารกอ่อนๆ
นอนอยู่ในเบาะ ต่อมาครั้นเมื่อเราเจริญเติบใหญ่ขึ้น รูปลักษณะ
ที่อยู่ในเบาะหายไปไหนเสียเล่า, ครั้นเมื่อเราชราลงความเป็นหนุ่ม-

เป็นสาวหายไปไหนเสียอีกเล่า ก็แลครั้นเมื่อชราลงความ
แปรปรวนต่างๆ มีโรคาพยาธิห้อมล้อมรุมรันเข้ามา ทำไมๆ
ไม่หนีไปเสียเล่า จะทนทรมานอยู่ทำไมกันเล่า เมื่อถึงขั้นวัย
ของความเจ็บ ทำไมไม่ให้นายแพทย์นายหมอรักษาให้หายเล่า

ความจริงการเยียวยารักษาก็มีหายมีตายคละปนกันอยู่ ครั้นเมื่อ
เจ็บไข้รักษาไม่หาย แล้วไปไหนเล่า กระโดดข้ามความตายไปได้หรือ-
ไม่ ถ้ากระโดดข้ามเสียได้ก็ไม่มีตายกันละ นี่แหละกฎของธรรมดา
หรือธรรมชาติ ที่สภาวะแห่งสังขารคือรูปธรรมต้องยอมรับ จะฝืน-
-คติของธรรมดาไปไม่ได้เลย เพราะไตรวัฏฏ์ หรือสังสารวัฏฏ์
และไตรลักษณ์ ควบคุมรุมรันสังขารธรรมอยู่ทุกขณะลมหายใจ
การหายใจออกหมายความว่าหมดไปสูญไป หายใจเข้าเป็นการทิ้งไว้
ชั่วครู่ชั่วขณะ และจะต้องหายใจออก เกิดคือหายใจเข้า ตายคือหาย-
-ใจออก แต่เห็นเป็นอาจิณไตยกันไปเสียแล้ว ทั้งๆ ที่บรรพบุรุษ-
บรรพสตรี แต่ละตระกูลท่านสาธิตให้ลูกหลานดูเป็นตัวอย่างกันมา
แต่ไหนแต่ไร แม้ทั้งประเทศทั้งโลกมนุษย์ แต่ย่อมเป็นเสมือน
เส้นผมบังภูเขา พวกลูกหลานอนุชนรุ่นหลังไม่รู้สึกกะสิ้นเลย
ย่อมเป็นเสมือนอวิชชาโมหะปกคลุมไว้ เหมือนเวลาฝนตกไม่-
เห็นฟ้า เวลาลมไฟป่าไม่เห็นต้นไม้ (เพราะควันไฟบัง) หรือเวลา-
ดวงอาทิตย์ขึ้นย่อมไม่เห็นดวงจันทร์ เวลาดวงจันทร์ขึ้น ก็ย่อม-

ไม่เห็นดวงอาทิตย์, เป็นเหตุให้มืดมิดไปหมดเช่นนี้
ธรรมะจึงไม่เกิดกับคน หรือบุคคลผู้ตกอยู่ในไตรวัฏฏ์ หรือ
ตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ เหมือนคนตกอยู่ในวงห่วง
ไม่สามารถปลีก หลีกตนออกจากวงห่วงได้. อีกโสดหนึ่ง
ย่อมเป็นเหมือนกุญชรตกลงในหล่มปลัก ไม่สามารถยกถอด
ถอนตนขึ้นจากหล่มได้. นี่เป็นเรื่องของปุถุชนคนเราธรรมดาๆ,
อนึ่งเมื่อมีตาย. ความตาย— มันก็เกิดจากเหตุแห่งความ-
เจ็บ, ความเจ็บก็ย้อนไปสวนต้นเหตุมาถึงความแก่, ความแก่-
ก็กลับย้อนสวนมาถึงความเกิด, เป็นสายลูกโซ่สลับพันกันอยู่
เช่นนี้, รูปกายคือรูปธรรม เป็นอย่างนี้ แต่ไหนแต่ไรมา นับแต่-
สัตว์โลกทั้งหลายมีมนุษย์เป็นต้น. ไม่มีทางการล่วงพ้นไตรวัฏฏ์
และสังสารวัฏฏ์ และไตรลักษณ์ไปได้, ย่อมเป็นกันอยู่เช่นนี้,
นับแต่มีโลกขึ้น โลกที่มนุษย์และสรรพสัตว์อาศัยกันอยู่,
แต่ทางที่จะพึงสปริงตัวปลีกออกจากเครื่องรึงรัด พันธนาการ,
กล่าวคือไตรวัฏฏ์ หรือไตรลักษณ์นั้นมีอยู่, กล่าวคือธรรมะเครื่อง
หรือเหตุหรือทางพ้นมีอยู่ แต่ต้องฝึกหัดให้แคล่วคล่องชำนิชำ-
นาญ, เหมือนนักบินครั้นเมื่อเครื่องขัดข้อง หรือเกิดอุปสรรคใดๆ
ก็สามารถสปริงตัวออกได้จากเครื่องบินนั้น, ย่อมไม่ยอมแตก-
ดับไปกับเครื่องนั้นด้วย. ฉันใด ธรรมะเครื่องพ้นจากไตรวัฏฏ์ก็มี
อยู่ฉันนั้นเหมือนกัน จึงควรอบรมฝึกหัดให้ชำนิชำนาญไว้,

อีกเลิดหนึ่ง การเจ็บไข้ได้ป่วยของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม
ก็เนื่องมาจากการเกิด การแก่ การเจ็บ และการตายทั้งสิ้น
ก็แลการเจ็บป่วยนี้นั้น ก็ต้องรักษาพยาบาลกันตามหน้าที่
การรักษาพยาบาลเยียวยาก็มาจากคน คือมนุษย์เป็นผู้รักษาเยียวยา.
มนุษย์ด้วยกันทั้งนั้น, ก็แลมนุษย์ผู้มีหน้าที่รักษามนุษย์ด้วยกันนี้
ก็ย่อมตกอยู่ในไตรลักษณ์ และสังสารจักร มีเกิด. มีแก่, มีเจ็บ, มีตาย,
เหมือนกันมิใช่หรือ หรือว่าไม่เกิดไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตายกัน, จะมีปรากฏ
บ้างก็หาไม่, การที่คนรักษาคนเจ็บคนป่วยให้แก่กันนั้นๆ ก็เพราะว่า-
บุคคลผู้รักษาคนป่วยคนเจ็บไข้นั้น, ย่อมมีความรู้มากตามแขนงแห่งศาสตร
ต่างที่ศึกษาเล่าเรียนมาในศาสตร์นั้นๆ, แต่การรักษาเยียวยานั้นหายจริง
หรือไม่ ย่อมเป็นการหายด้วยอำนาจฤทธิ์และสรรพคุณของยาต่างๆ ใน-
แขนงของศาสตร์ที่มนุษย์ศึกษาไว้ด้วยความชำนิชำนาญ, เท่านั้น เช่น-
โรคทางหู โสตแพทย์ก็รักษา โรคทางตาจักษุแพทย์ก็รักษา โรคทางจมูก
นาสิกแพทย์ ก็เป็นผู้รักษา โรคทางฟัน ทันตแพทย์ก็เป็นผู้รักษา โรคทาง
กระดูกนายแพทย์ทางกระดูกก็รักษา, คนที่เป็นโรคทางกายรวมๆ กันในธาตุ-
ทั้งสี่ นายแพทย์ที่ชำนาญแต่ละแขนงยังต้องใช้เครื่องมือ ชนิดที่ค้นหา
โรคเพื่อให้ปรากฏชัดเจนแก่นายแพทย์เท่านั้น นายแพทย์จึงรู้จึงทราบ
สมุฏฐานของโรคนั้นๆ แต่ก็นับว่าเป็นการรักษาเยียวยาโรคจรที่มาจับร่างกาย
ไม่ใช่รักษาโรคประจำ คือโรคเกิด. โรคแก่. โรคเจ็บ. โรคตายให้หายได้
แม้แต่นายแพทย์เองก็ต้องตกอยู่ในอำนาจไตรลักษณ์.และสังสารวัฏฏ์
คือ = อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา, ด้วยกันทั้งสิ้น, ท่านหรือมีตระหนักตาม-

-ต้านของตัวเองไม่ได้นั่นเอง. จึงมีธรรมภาษิตรับรองว่า

ทหรา จ มหนฺตา จ, เย พาลา เย จ ปณฺฑิตา,
สพฺเพ มจฺจุวสํ ยนฺติ, สพฺเพ มจฺจุ ปรายนา,

ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่, ทั้งคนพาลทั้งบัณฑิตย์ ชนทั้งหลายเหล่านั้น ล้วนต้องไปสู่อำนาจแห่งพญามัจจุราช. มีมัจจุราชเป็นที่ไปณะเบื้องหน้าหมดทุกคน, ประดุจดวงอาทิตย์อันอุทัยไปเลี้ยงขึ้นมาโคจรบนท้องฟ้ารอบตัวเอง, เมื่อควรแก่เวลาแล้ว ก็อัสดงคตลับไปนะนั้น

เหตุที่อุปมาแห่งชีวิตของมนุษย์ให้ปรากฏเช่นนี้ ก็เพื่อให้พุทธบริษัทสำนึกตนเป็นทุนไว้บ้าง ไม่ควรประมาทในชีวิตให้มากนัก เพราะว่าสังขารร่างกายเป็นรังของโรค เป็นที่อาศัยชุมนุมของโรคทุกชนิด, แต่โรคทั้งหลายนั้นก็เอาคนที่เป็นรังของโรคเช่นกันมารักษากัน, คนคนนั้นก็ต้องตกอยู่ในอำนาจพญามัจจุราชเช่นกัน, พุทธบริษัทมักจะเผลอตัว, ขาดสติ, มีความดำริห์สร้างสรรพ์ แต่ส่วนที่เป็นรูปธรรม, ซึ่งเป็นส่วนที่ไม่เที่ยง ไม่ตั้งอยู่ไม่แน่นอน และมักนิยมยึดถือในส่วนที่มิใช่สาระ หรือเป็นสาระปลอมๆ คือ ธาตุ, ดิน. น้ำ. ลม. ไฟ, ควบคุมกันอยู่เท่านั้น ในบรรดาธาตุทั้งสี่นั้น, ธาตุใดธาตุหนึ่งวิบัติแปรผันไป เหลืออีก ๓ ธาตุก็คุมไม่อยู่ ต้องสลายตัวไปตามๆ กัน, เครื่องบินมี ๔ ใบพัดก็มี ๒ ใบพัดก็มี แม้หลายๆ ใบพัดก็ตาม ใบพัดใดใบพัดหนึ่งชำรุดหรือหักลงเสีย ๑ ก็จำเป็นต้องให้มันโลกลงมา. รถยนต์ ๔ ล้อ ๘ ล้อ ๑๐ ล้อ ก็ตามเถิด ถ้าล้อใดล้อหนึ่งทะลุ หรือแตกระเบิด ก็คว่ำข้าวเม่าคลุกลงถนนไปทั้งคัน, นี่ปรารภธาตุทั้งสี่, ซึ่งล้วนอยู่ในอำนาจไตรลักษณ์-และสังสารวัฏฏ์ทั้งสิ้น, นะนั้นท่านนายแพทย์ นายหมอที่มีความรู้ความ-

สามารถของตนจริงๆ แต่ย่อมรักษาให้หายได้ในโรคนั้นๆ ของธาตุ แต่มิได้หายสิ้นเชิงฯ

ท่านหมอโกมารภัทร์, เป็นนายแพทย์ใหญ่ทั้งแผ่นดิน, ในชมพูทวีป นับว่าเป็นศาสตราจารย์เอก หรือดอกเตอร์ที่เรียกกันปัจจุ-
-บันนี้, เป็นนายแพทย์ประจำช่างที่อยู่ใกล้ชิดของององค์พระสัมมา-
-สัมพุทธเจ้า, ก็ย่อมรักษาเยียวยา โรคปักขันทิกาพาธ,, ของพระองค์ไม่หาย, ผลที่สุดท่านนายแพทย์ใหญ่, โกมารภัทร์, ก็ตาย,ด้วยอำนาจไตรลักษณ์, องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จดับขันธปรินิพพานฯ

ยาทุกขนานทุกชนิดในโลก จะเป็นยาสมุลไพลแผนโบราณ, หรือยา-
แผนปัจจุบัน ก็ย่อมรักษาโรคของส่วนสมมุติคือรูปธรรมได้ชั่วขณะกาลเท่านั้นเอง เพราะรูปธรรมเป็นสิ่งสมมุติ เป็นส่วนของโลกียะทั้ง-
-นั้น, สมมุติอันเป็นส่วนโลกียะนี้ ย่อมต้องเป็นส่วนของโลกียะเท่า-
นั้น, แต่มนุษย์ก็ฝืนทำกันอยู่สืบๆ มา เป็นศตวรรษ และเป็นสิบสิบศตวรรษ ต่างพากันลืมนามธรรม อันนับว่าเป็นตนภายในเป็นตนแท้ๆ ของตน กล่าวคือดวงจิตร์ อันเป็นอมตะ ที่เป็นแก่นสารมั่นคงอย่างเที่ยงแท้แน่นัก แต่มวลมนุษย์ปุถุชน แม้นับว่า-
เป็นผู้มีใจสูงแล้วก็ตาม มักหลงคลุกคลีอยู่ในตนภายนอกกันทั้งเพ. ทั้งๆ ที่รู้แล้วเข้าใจแล้ว ศึกษาแล้วสดับตรับฟังแล้วด้วยกันว่าเป็นส่วนโลกียะ เพราะเป็นสมมุติทั้งสิ้น, ไม่ใช่ที่พึ่งแน่นอนเลย ย่อมเป็นเช่นนี้ แต่ไหนแต่ไรมา. แต่มวลปุถุชนก็ยังเข้าใจกันผิดๆ

มีดวงจิตต์ยึดมั่นด้วยอุปาทาน "ชื่อว่า "อคติ", แม้แต่ตน
ของตนโดยแท้, เราทุกๆ ย่อมมีสันดานวาสนาบารมีติด
ตามมาแต่ "บุเรชาติ", ซึ่งมีส่วนผสมผสานกันเป็นปึกแผ่น
แน่นหนาเสียแล้วกระมังหนอ, จึงทำการคิดเกิดก่อให้แก่ตน
ของตน ภายในกันให้มั่นคง, ย่อมทำตนเสมือนนายธนาคาร-
ผู้จัดการเงิน, มีความชำนาญในการเงิน. คือดูเงินได้ รู้หลักการ-
ดูเงินเป็น รู้ว่าธนบัตรใบนี้เก๊ ใบนี้ดี, แต่กลับไม่ใช้ธนบัตรเก๊,
(คือเงินเก๊) อย่างนี้ เรียกว่าดูเงินได้ แต่กลับมาใช้เงินแดงเงินเก๊,

เพราะความจริงแล้วตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา
พระองค์ท่านทรงพระกรุณาสอนให้อบรมตนประพฤติ ปฏิบัติตน
ทำตนของตนให้เป็นที่พึ่งแก่ตนให้ได้. คำว่าตนเป็นที่พึ่งแก่ตน
นั้น กล่าวคือดวงจิตต์นั่นเอง เรียกว่าตนภายใน, เสมือนต้นไม้
มีเปลือกไม้ กะเทาะไม้ กะพี้ไม้, และแก่นไม้, ทั้งหมดนี้ เรียกว่าต้นไม้,
รวมกันอยู่ แต่เมื่อแยกออกแล้ว ย่อมปรากฏเป็นส่วนว่า นี่ เปลือกไม้.
กะเทาะไม้, กะพี้ไม้, และแก่นไม้ อยู่ในลำต้นเดียวกัน, นั่นได.

เพราะฉะนั้นมนุษย์เราที่เป็นปุถุชน. ในเมื่อร่างกายคือ รูปกับนาม-
ยังคละปนกันอยู่ (Synchronise) กันอยู่เช่นนี้ ซึ่งไม่สามารถแยกแยะ
กันออกจากกันได้, ว่าอะไรเป็นรูป อะไรเป็นนาม อะไรเป็นสมมุติ,
อะไรเป็นวิมุติ. อะไรเป็นโลกีย์. อะไรเป็นโลกุตร. อะไรเป็นทรัพย์ภายนอก
อะไรเป็นทรัพย์ภายใน, อะไรเป็นลหุภาคความเบา. อะไรเป็นครุภาคความ-
หนัก. อะไรอยู่. อะไรต้องไป, อะไรเป็นของปลอม. อะไรเป็นของจริง
อะไรเป็นอริยะทรัพย์. เช่นนี้, กิเลสในเมื่อความไม่รู้คือ อวิชชาครอบงำอยู่

ชาติแล้วชาติเล่า เราก็คงเป็นปุถุชนหนาแน่นอยู่ด้วยกิเลส
ตลอดไปตราบเท่าชีวิตร์. เพราะมิได้แก้ไขปรับปรุงสำรอก
กิเลสอันเป็นเหตุเครื่องถ่วงตนให้เบาบางลงบ้าง, ทั้งๆที่มี
โอกาสมีโชควาสนาบารมี เกิดมาในกองเงินกองทอง กองขุมทรัพย์
ได้รับคำสอนทางพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระประสงค์ให้
พุทธบริษัททำตนของตนให้เป็นที่พึ่งโดยแท้ บุคคลที่สามารถทำที่พึ่ง
ของตนได้ บุคคลผู้นั้นย่อมมีวาสนา มีบารมี เปิดโอกาสให้ได้ประพฤติ-
ปฏิบัติธรรมะ จนสำนึกตนได้ว่าอะไรเป็นตนภายนอก. อะไรเป็นตนภายใน
อะไรเป็นสมบัติภายนอก อะไรเป็นสมบัติภายใน อะไรอยู่. อะไรไป,
และเมื่ออยู่เป็นทุกข์ หรือเป็นสุข, ครั้นเมื่อจากภพชาตินี้ไปแล้วจะไป
รับทุกข์ หรือรับสุขกันแน่, ต้องตามกระแสของธรรมะว่า-
"กัลยาณการี กัลยาณํ, ปาปการี จ ปาปกํ" แปลความว่าทำความดี
ย่อมได้รับผลดี. ทำความชั่วก็ย่อมได้รับผลชั่ว. เหมือนเงาตามตัวไป
นะนั้น, ครั้นเมื่อท่านพุทธศาสนิกชนทราบเหตุผลดังบรรยายมา
แล้วตระหนักสำนึกในคติของธรรมดาดีแล้ว จึงปฏิบัติตนให้-
เบาบางลงจากเครื่องรึงรัดนั้นๆบ้าง. เครื่องรึงรัดนั้นคือกิเลส
สามกอง, คือ ราคะ โทสะ โมหะ หรือ โลภะ โทสะ โมหะ ก็นัย
เดียวกัน กิเลส ๓ กองนี้ เป็นรากเง่าของอกุศลอย่างร้ายกาจ-
สามารถฉุดคร่าบุคคลที่ตกสำนึกขาดสติสัมปชัญญะให้ย่อยยับ
อัปลักษณ์, จมอยู่ในปลักของกองกิเลสนั้นๆ กิเลสที่สำคัญ
ใน ๓ กองนั้น คือ กองโมหะ ตัวโมหะนี้ เป็นตัวหลง. เมื่อเกิดขึ้น
แล้วย่อมเป็นผู้นำให้ตัวราคะตัวโลภะกำเริบในความกำหนัดยินดี-

– ย่อมดวงจิตให้กระทำบุ่มบ่ามในสิ่งที่เป็นโทษ, จิตต์ตกต่ำ
ต้านต่อการกระทำ เพราะราคะความกำหนัดเป็นเจ้าเรือนย่อมใจ
ให้เสียไปเสียแล้ว สติที่มีอยู่ในตนก็ตามไม่ทัน, โลภะก็เช่นกัน
หากกำเริบแก่บุคคลใดแล้ว ย่อมชักพาให้ดวงจิตต์กระสับกระส่ายแปรผัน
หันเหไปในทางทุจริตทั้งๆ รู้อยู่ว่าเป็นผิดก็ฝ่าฝืนกระทำลงทั้งที่ลับและที่แจ้ง
มักแอบแฝงซ่อนเร้น เอาความสุจริตเข้าค้ำประกันความทุจริตของตนเป็น
ที่ตั้ง ขาดสติความยับยั้งไม่มีความเพียงพอ, ซ้ำยังพาเอาเทือกเถาตัว
โทษะให้กำเริบตามกันไป ไม่รู้จักจบสิ้น แม้ชาติทั้งชาติ, จิตต์ใจไม่มี
วันเวลาสะอาดปลอดโปร่ง มัวพัวอยู่ด้วยอำนาจกิเลส ตกกองนี้ครอบงำ
และฉุดคร่าให้จมลง, ทำให้ทุนหายกำไรสูญ, น่าเสียใจ, น่าน้อยใจนัก,

ย่อมเป็นเสมือนคบมิตรชั่ว – คือ ปาปมิตรนะนั้น, ความชั่ว
ที่เกิดกับตนเพราะความประพฤติผิดทางกาย, วาจา, แม้ทางจิตรที่ตั้ง
เค้าไว้ผิดๆ เหมาะๆ เข้ากรรมชั่วนั้นได้โอกาส อาจเข้าสนับสนุน ถล่มให้
ล่มจมลึกซึ้งดิ่งลงไปใน เปตวิสัย, นิรยภาย นรก, น่าสพึงกลัว
เหลือที่สุดจะพรรณนา. ท่านพุทธบริษัททั้งหลายชายหญิง, อำนาจของ
กรรมนี้ รุนแรงยิ่งนัก สามารถฉุดกระชากให้เปลี่ยนชาติ เปลี่ยนภพ-
-ได้, แน่แท้ทีเดียว จึงมีบาลีสำทับอย่างว่า. ยาทิสํ วปฺปเต พีชํ-
-ตาทิสํ ลภเต ผลํ, หว่านพืชน์เช่นใด, ย่อมได้รับผลเช่นนั้น, ดังนี้

ท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลายชายหญิง. การที่กล่าวนำธรรมะ
อันเป็นเครื่องสะกิดใจ เรื่องวัฏฏะและไตรลักษณ์มาให้ปรากฏตาม
หลักของสภาวะเช่นนี้, ก็เพื่อชี้ให้เห็นอำนาจของ กรรม และสังสาร-
-วัฏฏ์ จึงยกธรรมะอุปมาอุปมัยเปรียบเทียบให้ชัดเจนยิ่งๆ ขึ้น,

เพื่อพึงคิดตรึกตรองให้ถ่องแท้ตามกระแสร์ของอริยธรรม
มิได้เป็นความประสงค์ จะให้ท่านพุทธบริษัทมานั่งหลับหูหลับตา
ปฏิบัติธรรมะอยู่อย่างเดียวเท่านั้น. เพราะทุกๆคนต้องทำมาหาเลี้ยง
-ชีพ ทำนุบำรุงร่างกายและครอบครัวกันในฐานะปุถุชน. แต่ท่านสอน
ไว้ให้ประพฤติปฏิบัติการงานให้เป็นสุจริต ปราศจากมลทินโทษ-
อย่าประพฤติการงานให้เป็นทุจริต ผิดตามมลทินโทษให้เกิดแก่ตน
เพียงเท่านี้ ก็นับว่าไม่ขาดทุนสูญกำไรในชีวิตที่มีโชควาสนา-
กำเนิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา. และยังได้สดับตรับฟัง
คำสอนอันเป็นอาจารย์ก่อเกิดให้รู้เหตุผลของกรรม คือการกระทำว่านี้
เหตุแห่งสุข นี้เหตุแห่งทุกข์ ในภพนี้ และภพอื่นๆอันจักมีแก่ตน.

อันสิ่งที่พุทธบริษัทไม่ควรละเลยและลืมตนนั้น เป็นธรรมะ
ประจำมนุษย์ทุกรูปทุกนาม, คือ, อนิจจัง, ทุกขัง, และอนัตตา, และ
ชาติ, ชรา, พยาธิ, มรณะ, ให้หมั่นพิจารณาตนของตนอยู่เสมอว่า-
เรานี้ต้องตกอยู่ในอำนาจ "อนิจจํ. ทุกขํ. อนตฺตา, และอยู่ในสังสาร
-วัฏฏ คือชาติ, ชรา. พยาธิ, มรณะ หมดสิ้นด้วยกันทุกรูปทุกนาม

และไม่มียาขนานใดในโลกที่จะรักษาโรค คือ "อนิจจัง, ทุกขัง-
อนัตตา, และโรคคือ ชาติ. ชรา. พยาธิ, มรณะ, ให้หายโดยสิ้นเชิงได้

มีแต่ยาขนานเอกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือ "ธัมโมสถ"
ขนานเดียวเท่านั้นที่รักษาโรคดังกล่าวนี้นั้นให้หายสิ้นเชิงได้โดยแท้.
คือหายจากโรคนี้ แล้วไม่กำเริบอีกในภพชาตินั้นสืบต่อไปอีกแล้ว

ท่านพุทธบริษัททั้งหลายจงมาดื่ม "ธัมโมสถ" กันเถิด. "ธัมโมสถ" นั้น
ได้แก่ ทาน. ศีล. ภาวนา, และจาคะ สละบริจาคให้เป็นขุมทรัพย์ของตน
จะได้เป็นเสบียงทางไม่ขาดแคลน. เกิดความร่มเย็นเป็นสุขในภพนั้นๆเถิด.

พระธรรมเทศนา

ของ

องค์สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก(วาสนมหาเถร)

วัดราชบพิธ สถิตมหาสีมาราม พระนคร

เรื่อง

มลทินใจ

บัณฑิตควรขจัดมลทินของตนเสียในขณะ ๆ ทีละน้อย ๆ โดยลำดับ เหมือนช่างทองชำระสนิมเงินฉะนั้น

พระพุทธองค์ตรัสเร่งเร้าพุทธสาวกทั้งหลาย ให้บากบั่นพยายามขจัดปัดเป่ามลทินเครื่องเศร้าหมองที่ติดอยู่ในตน ให้ค่อยละลายหายไปเสมอ ทีละน้อย ๆ จนกว่าจะหมดจากอัธยาศัยถึงความบริสุทธิ์ ไม่ให้ทอดทิ้งว่างเว้นผลัดวันประกันพรุ่ง เป็นเชิงหวงมลทินของตนไว้ จึงสมควรที่พุทธสาวกทั้งหลาย ผู้ยกย่องเทิดทูนพระองค์ว่าเป็นสรณะที่เคารพนับถือบูชา จะสนองพระคุณด้วยนิยมประพฤติตามพระพุทธโอวาทอย่างจริงจัง จนกว่ามลทินของตนจะปราศจากสันดาน

พรรษากาลเป็นฤดูฝนที่ชุ่มชื่น ติณชาติและธัญชาติกำลังงอกงาม กสิกรย่อมลงมืองานดินไถหว่านและเพาะปลูก ก็เพราะถือเอาความเหมาะสมของฤดูกาลมาส่งเสริมกิจกรรมของเขา ย่อมเป็นกาลควร ดังภาษิตว่า รู้กาลใดเป็นประโยชน์แก่ตน พึงรีบทำการนั้นเทียว หรือไทยภาษิตว่า น้ำขึ้นให้รีบตัก ส่วนฤดูทำบุญกุศลไม่มีปรากฏที่ไหน ว่าต้องทำในฤดูนั้น กาลนั้นจึงจะได้บุญกุศล ผิดการผิดเวลาแล้วไม่เป็นบุญเป็นกุศล เว้นแต่กาลทานที่เกี่ยวกับพระวินัยบางประการเท่านั้น ส่วนธรรมปฏิบัติแล้ว ไม่จำกัดเวลาเลย กลับจะส่งเสริมให้บำเพ็ญบุญกุศลแข่งกับวันเวลาเสียด้วยซ้ำ พระธรรมคุณบทว่า อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา ย่อมสนับสนุนข้อนี้ได้ ติณชาติงอกงามต้อนรับพรรษากาลฉันใด พุทธมามกะก็เร่งบำเพ็ญบุญกุศลต้อนรับ

ฤดูพิเศษในพรรษากาลนั้น ควรได้รับสรรเสริญจากนักปราชญ์ที่ไม่ปล่อยกาลเวลาให้พาชีวิตล่วงเลยไปเสียเปล่า แต่ควรสำนึกว่าอีก ๒ ฤดูยังบกพร่องอยู่ เมื่อ ๑ ฤดูขะมักเขม้นบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา ได้แล้ว ก็น่าจะได้พยายามบำเพ็ญติดต่อหรือเพิ่มเติมจาก ๑ ให้เป็น ๒ หรือ ๓ เต็มขวบปีทีเดียว ก็จะได้อิ่มใจตนเองว่าได้ทำหน้าที่พุทธมามกะอย่างแท้จริงแล้ว ไม่ต้องเสียใจติตนเองว่า เสียทีไม่ทันกลับตัว หรือบำเพ็ญบุญไม่ทันเขา เหตุนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเตือนใจ. ให้หมั่นขจัดมลทินของตนเสียเสมอไปทุกขณะ อย่าท้อถอยทอดทิ้ง เท่ากับให้หาเวลาว่างของตนมากอบก่อให้เป็นคุณงามความดีแก่ตนเอง

ก็มลทินที่พระพุทธองค์ตรัสเตือนให้ขจัดนั้น ย่อมมีประเภทมากมายหลายประการ เป็นการพ้นวิสัยที่จะขจัดได้ เลยทำให้ท้อใจ เห็นเป็นของเหลือวิสัย ขาดการพิจารณาเลือกเฟ้นว่า ประการไรควรขจัดได้หรือไม่ได้ ประการไรควรขจัดก่อนหลังอย่างไร ชวนให้ลงโทษตัวเองว่าบาปหนา ยังทำบุญกับเขาไม่ได้ตลอดกาล อันที่จริงมลทินเครื่องเศร้าหมองของใจ ทำใจให้มัวหมองไม่บริสุทธิ์ ย่อมมีชนิดและประเภทเป็นอย่างหยาบ กลาง ละเอียด อยู่ตามลักษณะแล้ว เมื่อปรารถนาขจัด ก็ควรพิจารณาตนเองตรวจตราตนเอง ว่าตนยังมัวมอมส่วนไหนมาก ควรขจัดก่อนหลังอย่างไร ก็ควรลงมือกระทำทันที จะรอฤดูกาลอยู่ไม่ได้ ฉะนั้น เพื่อเป็นทางนำให้ถือเป็นหลักพิจารณามลทินของตน จะได้นำมลทินบางประการกล่าวพอเป็นเหตุเทียบเคียงตามพระพุทธภาษิตว่า ผู้ใดละเมิดธรรมเพราะชอบ เพราะชัง เพราะขลาด เพราะเขลา เกียรติยศของผู้นั้นมีแต่เสื่อมสิ้น เหมือนดวงเดือนในข้างแรมมีแต่มืดลง ๆ ดังนี้

ในที่นี้ท่านยกเอา ความชอบ ความชัง ความขลาด ว่า เป็นมลทินทำให้ละเมิดธรรมจึงเสื่อมเกียรติ ยกเป็นหัวข้อธรรมฝ่ายควรละว่า อคติ แปลว่า ไม่ควรไป หรือไม่ควรประพฤติ ถือเอาความว่าลำเอียงเพราะไม่เที่ยงตรงตามทำนองคลองธรรม เมื่ออคติความลำเอียงเหล่านี้เข้าเกาะสิงประจำใจอยู่เป็นปกติแล้ว ย่อมชักพาให้การติดต่อดำเนินงานกับผู้อื่นผิดพลาด ไขว้เขวจากยุติธรรม ไม่ถูกต้องเหมาะสมตามความจริง จึงจัดเป็นอคติความลำเอียง ที่บุคคลไม่ควรประพฤติตาม นับเป็นมลทินประการหนึ่ง เมื่อน้ำใจตกอยู่ในอำนาจของมลทินนี้บางประการหรือทั้งหมด ย่อมก่อผลให้เกิดความลำเอียงไม่เที่ยงธรรมขึ้น เช่นหัวหน้าครอบครัว ก็มักจะปรากฏลำเอียง เช่นว่าลูกคนนี้ฉันรัก ต้องให้มากหน่อย นี้เรียกว่าฉันทาคติ ลำเอียงเพราะความชอบ ลูกคนนี้หัวดื้อฉันเกลียด ให้แต่น้อย นี้เรียกว่า ภยาคติ ลำเอียงเพราะขลาด ลูก

คนนี้ให้อย่างไรก็ได้ ไม่มีปากกับใคร นี้เรียกว่า โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา ในลักษณะอาการของคติทั้ง ๔ อย่างนี้ พึงเทียบเคียงตามลักษณะฐานะของบุคคล เช่น หัวหน้าหมู่ หัวหน้าตำบล หัวหน้าเมือง หัวหน้ากรมกอง ตลอดหัวหน้าประเทศ ถ้ายังใช้วิธีดำเนินงานตามอารมณ์ที่ถูกมลทินเหล่านี้ครอบงำ ให้เป็นอคติความลำเอียงอยู่แล้ว ก็ชื่อว่าผู้ละเมิดธรรม คือไม่ตั้งตนให้อยู่ในหลักยุติธรรม เกียรติยศชื่อเสียงจะค่อยมัวหมองสิ้นรัศมี ด้วยขาดความเคารพยำเกรงนับถือจากคนอื่น จึงถือเป็นมลทินที่ควรขจัดเสียให้สิ้นเชิง แต่ในการพิจารณาเพื่อขจัดมลทินเหล่านี้ ส่วนความลำเอียงเพราะชอบ เพราะชัง และเพราะขลาด ย่อมสังเกตจับลักษณะได้ง่าย ส่วนสำคัญคือความลำเอียงเพราะเขลา นับว่ากำหนดจับลักษณะได้ยากมาก ดังฝ่ายบ้านเมืองต้องตรากฎหมายเป็นบทลงโทษฐานประมาทเลินเล่อไม่ใช่ความระมัดระวังอย่างสามัญชนไว้ ก็เพื่อแก้ความลำเอียงในข้อนี้ หรือการกระทำในส่วนกาย. วาจา ใจ ตามอำนาจความลำเอียงด้วยประการใด ๆ เมื่อไม่รุนแรงปรากฏชัดออกมาเป็นเพราะความชอบ ความชัง หรือความขลาด-กลัว ก็ย่อมตกอยู่ในความลำเอียงคือความเขลาได้ทั้งสิ้น จึงเป็นอคติที่ต้องมีสติระมัดระวังมาก อย่างผู้ใหญ่นับแต่ปกครองตนเองขึ้นไป จนถึงปกครองประเทศชาติบ้านเมืองที่หลงเชื่อผู้ประจบสอพลอ ไม่ดำเนินการด้านสติปัญญาตนเองให้รอบคอบถี่ถ้วน ใครว่าอย่างไรแนะนำอย่างไรก็ดำเนินการไปดุจเป็นตัวหุ่นให้เขาเชิดหรือเอาแต่อำเภอใจตนเองไม่รับฟังความคิดความเห็นของผู้อื่น ด้วยถืออำนาจว่าตนวิเศษกว่าคนอื่น ทำอะไรไม่มีผิด ไม่มีเสีย ดังนี้เป็นต้น ก็นับว่าตกอยู่ในอคติความลำเอียงเพราะความเขลา หรืออย่างผู้น้อยที่อยู่ภายใต้ปกครองทุกลำดับชั้น มีน้ำใจขาดเคารพนับถือต่อผู้บังคับบัญชา ชวนให้หยิ่งเย่อเห่อเหิมขาดความเชื่อถือยำเกรงผู้ใหญ่ของตน คอยตีเสมอพิจารณาการกระทำของผู้ใหญ่ว่ามีสติปัญญา ไม่เกินความรู้สึกนึกคิดของตนได้ มักโอ้อวดยกตนข่มท่าน เป็นชนิดคนดีแต่พูด สร้างการงานด้วยเพียงลมปาก ชอบแสดงตนเป็นคนนำไฟภายนอกเข้าสู่ภายใน นำไฟภายในเข้าสู่ภายนอก ตนเองมีผิดมีโทษก็มักไม่เห็น เห็นแต่โทษของผู้อื่น อย่างโทษคนอื่นเห็นง่าย โทษของตนเห็นยาก วางภูมิอวดตนชนิดนกมีหู หนูมีปีก ไม่ยอมให้ใครดีกว่า ริษยาตาร้อนเป็นปกติวิสัย ดีแต่สอนเขาแต่ตนเองก็ทำอย่างที่สอนเขาไม่ได้ เป็นเหมือนสิ่วขวานถากด้ามตนเองไม่ได้ นิสัยมัวเมาเหล่านี้เป็นต้น ก็ล้วนสืบมาจากความลำเอียงเพราะเขลาทั้งนั้น หรือกิจการงานที่บุคคลทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยกระทำด้วยขาดความรอบ-คอบใคร่ครวญพิจารณาตามระเบียบแบบแผน ด้วยสั่งไปตามอำนาจของตนเอง หรือไม่ใคร่ครวญเหตุผลให้ถี่ถ้วนเหมาะสม จนเกิดความเสียหายแก่กิจการในหน้าที่โดยไม่จำเป็น นี่ก็นับเข้าใน

อคติลำเอียงเพราะเขลาอีกเหมือนกัน ผลเสียหายที่เกิดกับบุคคลหรือสิ่งของถาวรวัตถุตลอดประเทศชาติ เพราะความลำเอียงของบุคคลเพียงความเขลาอย่างเดียวย่อมมากกว่าความลำเอียงเพราะความชอบ ความชัก ความขลาดมากมาย ไม่จำต้องกล่าวถึงความเสียหายจากความลำเอียงทั้ง ๔ ประการรวมกัน

ความลำเอียงทั้ง ๔ ประการนี้ แต่ละประการ นับเป็นมลทินที่คนฉลาดรักยุติธรรม ถือธัมมาธิปไตยควรขจัดออกจากใจของตนโดยส่วนเดียว มลทินกาย เมื่อเกิดขึ้น ย่อมสะอิดสะเอียนแก่ตนเองและแก่คนอื่น จึงต้องหมั่นชำระ ดังอาบน้ำชำระเหงื่อไคลก็เพื่อสละสลวยแก่ร่างกาย ธุลีละอองหยาบย่อมทำให้เหย้าเรือนสกปรกรุงรัง จึงต้องเช็ดถูปัดกวาดเป็นประจำเพื่อความสะอาดเรียบร้อย จะได้อยู่เย็นเป็นสุข นับเป็นมลทินของบ้านเรือน เศษขยะมูลฝอยทิ้งไว้ก็เป็นปฏิกูลแก่บริเวณเคหสถาน ต้องมีการขนย้ายถ่ายเทคอยกำจัดให้หมดสิ้นไป นับเป็นมลทินของบ้านเมือง เพราะพลเมืองต่างชำระออกจากร่างกาย และบ้านเรือนของตน ๆ ผู้บริหารบ้านเมืองจึงต้องวางระเบียบกำจัดมลทินเหล่านี้ เพื่อความสะอาดสวยงาม ถ้าปล่อยตามอำเภอใจไม่มีระเบียบแล้ว มลทินออกจากคนหนึ่งก็จะไปรบกวนกับอีกคนหนึ่ง จากบ้านหนึ่ง ก็ไปเป็นมลทินให้แก่อีกบ้านหนึ่ง การสาธารณสุขที่ฝ่ายรัฐบาลกำลังเร่งรัดอยู่ ก็เพื่อป้องกันโทษจากบ้านเมืองเหล่านี้ ฝ่ายศาสนาก็สอนให้ขจัดปัดเป่ามลทินอันติดใจในอัธยาศัยของตน ๆ ให้หมดไปเท่านั้น ไม่ต้องพะวงว่า เมื่อขจัดออกไปจากตนแล้ว มลทินนั้น ๆ จะไปรบกวนคนอื่นอีก เพราะมลทินฝ่ายศาสนาเป็นนามธรรม ใคร ๆ จะขจัดปัดเป่าออกจากตนเองมากมายเพียงไร ก็ไม่เป็นอันตรายแก่คนอื่น กลับเป็นแบบฉบับตัวอย่างให้คนอื่นนิยมตามเสียอีก ควรระวังก็แต่อย่าให้มลทินใจที่ขจัดออกจากวัดแล้วมาเข้าบ้าน หรือเมื่อถูกขจัดออกจากบ้านกลับมาอาศัยวัด ให้วัดเป็นที่เพาะมลทินเสียเองอีกก็แล้วกัน จะได้สวยสดงดงามทั้งบ้านทั้งวัด

เมื่อพุทธศาสนิกชนทั้งฝ่ายบ้านฝ่ายวัด ต่างคอยขจัดมลทินของตนโดยเฉพาะเพียง ๔ อย่าง คือ:–

ความลำเอียงเพราะชอบ
ความลำเอียงเพราะชัง
ความลำเอียงเพราะความขลาด
ความลำเอียงเพราะความเขลา

แม้ไม่มีทางหมดจดโดยสิ้นเชิงแต่คงอยู่ในความพยายาม หมั่นชำระทุกขณะ คราวละเล็กละน้อยไม่ท้อถอยปล่อยวางธุระ ไม่บำรุงมลทินไว้อวดกัน ไม่อาศัยมลทินประหัตประหารกัน มลทินส่วนไหนขจัดได้มากแล้ว ก็จงรักษาความสะอาดส่วนนั้นไว้ อย่าให้กลับมาแปดเปื้อนอีก ส่วนไหนขจัดยังไม่ได้ก็ต้องมีสติพิจารณาหาลู่ทางขจัดให้เบาบางจนได้อย่าเปิดเผยให้ผู้อื่นเห็นมลทินของตนได้ และการขจัดมลทินทั้ง ๔ นี้ ไม่ต้องจำกัดฤดูกาล ฤกษ์ยามหรือลงทุนหาเครื่องมืออย่างไรเลย เพียงแต่ตั้งสัจจะบากบั่นมีสติคอยกำกับพิจารณาหาความเที่ยงธรรมความเหมาะสมแก่เหตุการณ์นั้น ๆ บุคคลนั้น ๆ ด้วยความบริสุทธิ์ มุ่งถือหลักธรรมเป็นใหญ่ด้วยความรอบคอบถี่ถ้วน ดำเนินการไปด้วยอิสระในความเป็นธรรม ไม่ยอมให้อคติความลำเอียงทั้ง ๔ นั้น เข้ามาขัดขวางบังคับใจได้ เท่านี้ก็จะค่อยมีน้ำใจเต็มด้วยยุติธรรม มีธรรมเป็นใหญ่เกียรติยศชื่อเสียงจะค่อยฟุ้งขจรเหมือนพระจันทร์ข้างขึ้น ค่อยสว่างมากขึ้นตามลำดับจนถึงวันเพ็ญฉะนั้น และอย่าเห็นผิดไปว่ามลทินนั้นทั้ง ๔ เหล่านี้เป็นภูมิต่ำ ภูมิหยาบเหมือนหญ้าปากคอกไม่สมกับภูมิรู้ภูมิปฏิบัติของตน เมื่อเพียงหญ้าปากคอก ยังตระหวัดลิ้นชิมรสไม่ได้แล้วก็อย่าหวังหญ้าอ่อนโอชารสในท้องทุ่งเลย

ฉะนั้น พุทธศาสนิกชนผู้รักสวยรักงามด้วยคุณธรรม จะพึงพยายามบากบั่นขจัดมลทินซึ่งยกสาธกเพียง ๔ อย่าง คือ ความลำเอียงเพราะชอบ ความลำเอียงเพราะชัง ความลำเอียงเพราะขลาด และความลำเอียงเพราะหลง ที่ติดอยู่ในอัธยาศัยของตนให้หมดไปตามพรรษากาลที่นิยมกันว่า เป็นฤดูเคร่งครัดในการบริจาคทาน รักษาศีล เจริญภาวนา จึงจะสมกับปฏิญาณว่านับถือพระพุทธองค์เป็นสรณะที่เคารพนับถือสักการบูชาอย่างสูงสุด.

รตนัตตยคุณกถา

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (วิน ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม ถวาย
ที่พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์
จังหวัดนราธิวาส
วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.
เอวมฺพุทฺธํ สรนฺตานํ ธมฺมํ สงฺฆญฺจ ภิกฺขโว
ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส น เหสฺสตีติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ในรตนัตตยคุณกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระบัญญาบารมี เนื่องด้วยบัดนี้ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ กับทั้งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า-จุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ พร้อมด้วยข้าราชบริพารโดยเสด็จ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับ ณ ทักษิณราชนิเวศน์นี้ เพื่อทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอันเป็นประโยชน์และความสุขแก่อาณาประชาชนของพระองค์ เมื่อเป็นโอกาสจึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศล เพื่อทรงประมวลกัลปนาผลแห่งพระราชกุศลนี้ ถวายสนองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระบุรพมหากษัตราธิราชเจ้า ผู้ทรงปกป้องไทยรัฐสีมามณฑลนี้ ให้ปลอดภัยเจริญมาด้วยความสวัสดี มีสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นต้น กับทั้งอุทิศถวายสนองพระเดชพระคุณแด่สมเด็จพระบรมราชบุรพการี และสมเด็จพระบรมราช-บุรพการิณี ผู้มีพระเดชพระคุณแก่ไทยรัฐสีมา กับทั้งอุทิศแด่พระสยามเทวาธิราช สยามรัฐก-เทวดา ภุมมเทวดา อารักขเทวดา เป็นส่วนเทวตาพลีธรรมบรรณาการ ในฐานะที่ได้บริหารรักษาพระองค์ พระราชนิเวศน์ และรัฐสีมามณฑลแว่นแคว้นแดนไทย อาณาประชาชนให้ปลอดภัยอยู่เย็นเป็นสุขตลอดมา เป็นการถวายพระราชคารวะในฐานะที่ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมบุรพมหากษัตราธิราชเจ้า สมเด็จพระบรมราชบุรพการี สมเด็จพระบรมราชบุรพการิณี กับทั้งพระสยามเทวาธิราช สยามรัฐกเทวดา ภุมมเทวดา อารักขเทวดา ผู้รักษาพระราชนิเวศน์ รักษาไทยรัฐสีมามณฑล ได้รับส่วนพระราชกุศลแล้วจักได้แผ่บารมีปก

ป็อง สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ สมเด็จพระบรมราชโอรสธิดา พระราชวงศ์และไพร่ฟ้าอาณาประชาชน ให้ร่มเย็นเป็นสุขสบาย

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับ ณ ทักษิณราชนิเวศน์นี้ เป็นการเสด็จมาเพื่อทรงบำเพ็ญสุขประโยชน์แก่อาณาประชาชนของพระองค์ ให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขสบาย เพราะ ราชา มุขํ มนุสฺสานํ พระราชาเป็นประมุขของมนุษย์ทั้งหลาย เมื่ออาณาประชาชนได้ทราบว่า สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ได้เสด็จมาประทับอยู่ ณ พระราชนิเวศน์นี้ ก็เกิดความปีติยินดีอบอุ่นใจ อุปมาเหมือนเมื่อได้เห็นดวงจันทร์ในวันเพ็ญ ส่องแสงเหนือศรีษะของตน ๆ ย่อมได้รับความเบิกบานแจ่มใสฉะนั้น

การเสด็จพระราชดำเนินมาประทับ ณ ทักษิณราชนิเวศน์นี้ก็ดี เสด็จไปประทับที่พระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ก็ดี ที่ภูพานราชนิเวศน์ก็ดี สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ มิได้เสด็จมาทรงพักผ่อนพระราชอิริยาบถ แต่เสด็จมาเพื่อทรงกรากกรำลำบาก ทรงบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ปวงชนพสกนิกรของพระองค์ เพื่อเขาเหล่านั้นจะได้รับความร่มเย็นเป็นสุขตามโอกาสและเท่าที่ทรงสามารถจะทรงปฏิบัติได้ จึงเป็นประหนึ่งว่าได้เสด็จธุดงค์ไปประทับ ณ ที่นั้นๆ เพื่อทรงบำเพ็ญประโยชน์ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้เสด็จประทับ ณ ที่แห่งเดียวนานๆ ประทับอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่งประมาณแห่งละปีสองปีแล้ว เสด็จพระพุทธดำเนินไปตามคามนิคมชนบทนั้น ๆ เสด็จไป ณ ที่ไหนประชาชนก็ได้รับความอุ่นใจเกิดความเชื่อความเลื่อมใสอิ่มใจเบิกบาน สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ก็เหมือนกัน เสด็จมาประทับ ณ พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ก็ดี หรือเสด็จพระราชดำเนินไป ณ ที่อื่นก็ดี ทรงปกแผ่พระบารมีแก่พสกนิกรของพระองค์ให้ได้รับความปลื้มปีติว่าพระประมุขของตนได้อยู่ในที่ใกล้ แม้เพียงได้เห็นในที่ไกลหรือที่ใกล้ก็ได้รับความปีติเอิบอิ่มใจ ความปีติเอิบอิ่มใจนี้ย่อมทำให้เกิดความขมักขเม้นหนักแน่นมั่นคง ในการที่จะปฏิบัติภารกิจการงานของตน ๆ เป็นการเพิ่มกำลังใจแก่อาณาประชาชนให้ได้รับความร่มเย็นสงบสุขสบาย ย่อมได้รับความอุ่นใจว่าพระองค์ท่านไม่ทิ้งพวกเรา ได้เสด็จมาประทับใกล้ ๆ พวกเรา มิได้ทรงพักผ่อนพระราชอิริยาบถ อย่างที่เข้าใจกันอยู่ทั่ว ๆ ไปว่าเสด็จแปรพระราชฐานเพื่อทรงพักผ่อน แต่อันที่จริงทรงแปรพระราชฐานมาเพื่อทรงกรากกรำลำบากพระราชวรกายและพระราชหฤทัย ทำความสุขกายสบายใจให้แก่พวกเรา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จ

ไป ณ ที่ไหน ๆ ประชาชนได้เห็นก็เกิดความเคารพเลื่อมใส ผู้มีทุกข์ก็คลายทุกข์ผู้มีความโศกก็คลายโศก พระองค์จึงทรงพระนามว่า พหุนฺนํ โสกนาสโน ผู้ยังความโศกของชนเป็นอันมากให้เหือดหาย ดังนี้

คนเรามีชีวิตจิตใจ จิตใจนั้นต้องมีที่พึ่งต้องมีอาหาร ร่างกายต้องมีอาหารกายสำหรับให้กายรับประทาน แม้เพียงผิดเวลาก็โหยหิวอ่อนเพลียไม่สบาย เมื่อได้รับประทานอาหารแล้วย่อมได้รับความชุ่มชื่นแจ่มใสฉันใด จิตใจก็ฉันนั้น อาหารใจก็คือธรรมะ คนที่ไม่มีธรรมะประจำใจ ใจย่อมว้าเหว่เกิดความไม่สบายใจ เมื่อใจไม่สบายใจก็ดิ้นรน เมื่อความดิ้นรนแห่งใจเกิดขึ้นย่อมทำการงานต่าง ๆ ทางกายวาจาใจตามความดิ้นรนแห่งใจ เป็นไปในทางทุจริต คนที่ประพฤติทุจริตด้วยกายวาจาใจนั้น ก็เพราะหิวอาหารใจขาดอาหารใจ ถ้าได้รับประทานอาหารใจเมื่อใดเมื่อนั้นใจย่อมแช่มชื่นแจ่มใสหายดิ้นรนปลอดโปร่งสบาย ได้ในพระพุทธภาษิตบรรยายว่า ธมฺมปีติ สุขํ เสติ วิปฺปสนฺเนน เจตสา แปลว่าบุคคลผู้มีความเอิบอิ่มใจในธรรม มีใจผ่องใสแล้วย่อมอยู่เย็นเป็นสุขสบายดังนี้ อาหารใจที่คู่กับใจซึ่งสำคัญอย่างที่สุด ก็ไม่มีอะไรที่จะยิ่งไปกว่าพระ-รัตนตรัย คือพระคุณของพระรัตนตรัย

จักรับพระราชทานพรรณนาคุณพระรัตนตรัยตามสมควรแก่เวลา มีเรื่องเล่าในธชัคค-สูตร ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเล่าเรื่องให้พระสงฆ์ฟังว่า เรื่องเคยมีมาว่า สมัยเมื่อเทวดากับอสูรรบกันท้าวสักเทวราชได้ตักเตือนพลพรรคฝ่ายเทวดาว่า ในเวลาเข้าสนามรบถ้าเกิดความกลัวเกิดความหวาดหวั่น เกิดขนพองสยองเกล้าให้ดูชายธงของพระองค์ ถ้ายังไม่หายกลัวไม่หายสะดุ้งหายขนพองสยองเกล้าให้ดูชายธงของท้าวปชาบดี ถ้ายังไม่หายให้ดูชายธงของท้าววรุณะ ถ้ายังไม่หายให้ดูชายธงของท้าวอีสาณะ เมื่อได้ดูชายธงของพระองค์ ของท้าวปชาบดี ของท้าววรุณะของท้าวอีสาณะ ความกลัวความหวาดสะดุ้ง ความขนพองสยองเกล้าก็จะละหายไป สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเล่าดังนี้แล้วตรัสว่า ข้อนั้นเป็นไปไม่ได้ เพราะเหตุว่าท้าวสักเทวราชยังไม่ปราศจากราคะโทสะโมหะยังมีความกลัวความสะดุ้งยังหวาดเสียวยังหนี เพราะฉะนั้น เมื่อเธอทั้งหลายไปสู่ป่าไปสู่โคนไม้ไปสู่เรือนว่าง เกิดความกลัวความหวาดสะดุ้ง ขนพองสยองเกล้า ให้ระลึกถึงพระองค์ เมื่อระลึกถึงพระองค์ก็ยังไม่หาย ให้ระลึกถึงพระธรรม พระสงฆ์ เมื่อระลึกถึงพระองค์พระธรรม พระสงฆ์ดังนี้แล้ว ความกลัวความหวาดสะดุ้งความที่ขนพองสยองเกล้าก็จะละหายไปเพราะเหตุว่าพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ปราศจากราคะโทสะโมหะแล้ว ไม่กลัวไม่สะดุ้งไม่หวาดเสียวไม่หนี คือไม่ทรงหนีข้าศึกทั้งภายนอกภายใน เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมไป

โคนไม้ไปสู่ป่าไปสู่เรือนว่าง เกิดความกลัวความหวาดสะดุ้งขนพองสยองเกล้า ก็ให้ระลึกถึงพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ เมื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ดังนี้แล้ว ความกลัวความหวาดสะดุ้ง ความที่รู้สึกว่าขนพองสยองเกล้าก็จะละหายไป จึงตรัสนิคมคาถาต่อไปว่า ภิกษุทั้งหลายไปในป่าที่โคนไม้หรือที่เรือนว่าง พึงระลึกถึงพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์ ความกลัวเป็นต้นนั้นจะไม่มีแก่เธอทั้งหลาย ในตอนท้ายแห่งนิคมคาถาจึงตรัสรวมความในบาทพระคาถาสุดท้าย ที่ได้รับพระราชทานยกเป็นนิกเขปบท ณ เบื้องต้นนั้นว่า

เอวมฺพุทฺธํ สรนฺตานํ ธมฺมํ สงฺฆญฺจ ภิกฺขโว
ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส น เหสฺสติ

ความว่า ภิษุกทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายระลึกถึงพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์อย่างนี้แล้ว ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง ความขนพองสยองเกล้าก็จะไม่มีดังนี้

พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งของพุทธศาสนิกชนอย่างสูงสุด ไม่มีสิ่งอื่นจะยิ่งกว่า ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจึงควรมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ท่านแสดงความข้อนี้ไว้ว่า ยงฺกิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุรํ วา เป็นต้น ความว่าทรัพย์เครื่องปลื้มใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ในโลกนี้หรือในโลกอื่น หรือรัตนะอันประณีตในสวรรค์ สิ่งเหล่านั้นที่จะเสมอด้วยพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์เป็นไม่มีดังนี้

อะไรเป็นคุณความดีความประเสริฐในพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์ ข้อนี้ท่านพรรณนาไว้มาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นคาถาภาษาบาลี ทรงย่อพระคุณแห่งพระรัตนตรัย ไว้ในติรตนปณามคาถาว่า พุทฺธํ นเม รตนภูตสรีรจิตฺตํ ข้าพระเจ้าขอถวายนมัสการพระพุทธเจ้าผู้มีพระสรีระและพระหฤทัย (จิต) เป็นรัตนะ ธมฺมํ นเม รตนภูตวิสุทฺธิสารํ ข้าพระเจ้าขอถวายนมัสการพระธรรมเจ้า ซึ่งมีความบริสุทธิ์และความเป็นแก่นสารเป็นรัตนะ สงฺฆํ นเม รตนภูตสุสีลทิฏฺฐึ ข้าพระเจ้าขอถวายนมัสการพระสงฆเจ้า ผู้มีศีลและทิฏฐิอันงามเป็นรัตนะดังนี้ ในพระราชนิพนธ์นี้ ทรงแสดงว่าในพระองค์พระพุทธเจ้าทุกส่วนทั้งที่เป็นส่วนภายนอกและเป็นส่วนภายใน เป็นรัตนะคือเป็นแก้วหมด แม้สมณบริขารของพระองค์ท่านพระกายพระอัฐิธาตุเป็นรัตนะทั้งหมด พระธรรมมีความบริสุทธิ์และความเป็นแก่นสารเป็นรัตนะ พระสงฆ์มีความเป็นผู้มีศีลและความเห็นอันงามเป็นรัตนะ เพราะฉะนั้น บัดนี้จักรับพระราชทานยกย่องพระคุณแห่งพระรัตนตรัย พอเป็นที่น้อมระลึกของพุทธศาสนิกชนเป็นลำดับไป

พระพุทธเจ้าทรงมีพระคุณโดยย่อคือ พุทฺธสฺส สุโพธิตา ความที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้ดี พระธรรมมีพระคุณโดยย่อคือ ธมฺมสฺส สุธมฺมตา ความที่พระธรรมเป็นธรรมอันดี พระสงฆ์

มีพระคุณโดยย่อคือ สงฺฆสฺส สุปฏิปนฺนตา ความที่พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดี นี้เป็นพระคุณโดยย่อของพระรัตนตรัย

ที่ว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้ดีนั้น คือพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อริยสัจ ๔ ประการ อริยสัจ ๔ ประการนี้ก่อนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ไม่มีใครรู้จัก ไม่มีใครเรียกขานไม่มีใครออกชื่อถึง ไม่เหมือนคำอื่น ๆ เช่น คำว่านิพพาน มีพูดกันแล้วก่อนพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ก็ทรงนำคำว่านิพพานมาใช้ในพระพุทธศาสนา แต่มีความหมายต่างกัน ส่วนคำว่าอริยสัจไม่มีใครรู้จัก คนสมัยนั้นชอบพูดอะไรรก ๆ เรื้อรัง ๆ ไม่เข้าทางในธรรม เช่นชอบถามว่าโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือไม่มีที่สุดเป็นต้น จนถึงพระมาลุงกยะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา พอได้บวชศึกษาบ้างแล้ว ก็เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามทิฏฐิเหล่านี้ พระพุทธเจ้าตรัสปฏิเสธไม่ตรัสพยากรณ์ ตรัสเพียงว่าปัญหานี้ไม่ควรแก้ พระมาลุงกยะก็น้อยใจว่าเข้ามาบวชได้อยู่ใกล้แล้ว ทูลถามอะไรก็ทรงปฏิเสธทุกอย่าง ถ้าเช่นนั้นก็ไม่มีประโยชน์ที่จะบวชอยู่ต่อไป พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า การแก้ปัญหาอย่างนี้ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายจากความกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อความรู้พร้อม ไม่เป็นไปเพื่อพระนิพพาน พระมาลุงกยะจะบวชอยู่ต่อไปหรือไม่เป็นสิทธิของพระมาลุงกยะ พระมาลุงกยะได้สติจากพระดำรัสตรัสเตือน ตั้งใจประพฤติปฏิบัติจนได้เห็นธรรมแล้ว ไม่ได้ถามปัญหาอย่างนี้กับใครอีกต่อไป เพราะได้รู้ด้วยใจของตนแจ้งชัดแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อริยสัจของจริงอย่างประเสริฐ ซึ่งเป็นธรรมที่ไม่เคยมีใครรู้จัก พระพุทธเจ้าได้ค้นพบเป็นองค์แรก เป็นพระวาจาของพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก อริยสัจนี้แปลว่าจริงอย่างประเสริฐก็ได้ จริงที่ไกลจากข้าศึกก็ได้ จริงที่ทำปุถุชนให้เป็นพระอริยบุคคลก็ได้ ที่แปลว่าจริงอย่างประเสริฐนั้น มิได้หมายความว่าในโลกนี้ไม่มีจริงอย่างอื่น มีแต่จริงอริยสัจอย่างเดียว มิได้หมายความอย่างนั้น จริงอย่างอื่นก็มี คนจริง สัตว์จริง ภูเขาจริง ตึกจริง ทักษิณราชนิเวศน์จริง นี่ก็จริงไม่ใช่ไม่จริง แต่เป็นจริงโดยสมมติ จริงแล้วกลับไม่จริงได้ แต่จริงอริยสัจนี้เป็นจริงอย่างประเสริฐ ไม่กลับเป็นไม่จริง ที่แปลว่าจริงที่ไกลจากข้าศึกนั้นเพราะผู้ได้ตรัสรู้อริยสัจแล้ว ข้าศึกคือกิเลสไม่มี ที่แปลว่าจริงที่ทำปุถุชนให้เป็นพระอริยบุคคลนั้น เพราะเมื่อผู้ใดได้ตรัสรู้อริยสัจแล้ว ภาวะแห่งปุถุชนของผู้นั้นย่อมสิ้นไป กลายเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

อริยสัจมี ๔ ประการ คือทุกข์ ๑ เหตุให้เกิดทุกข์ ๑ ความดับทุกข์ ๑ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ๑ เกิดแก่ตายเป็นต้นเป็นทุกข์ ก็เป็นทุกข์จริง ๆ จะเถียงอย่างไรก็เถียงไม่ขึ้น บาง

คนว่าเกิดไม่เป็นทุกข์ แต่ในที่สุดก็ต้องยอมรับว่าเป็นทุกข์ เพราะเกิดแล้วไม่ได้อยู่คงที่ต้องเปลี่ยนแปลงแปรผัน หันหน้าไปสู่ความเจ็บแก่ตาย แก่ตายไม่มีใครชอบ แต่จะชอบหรือไม่ชอบก็ตายเท่ากัน พระพุทธเจ้าตรัสรู้ว่าเกิดแก่ตายเป็นต้นเป็นทุกข์ สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ตัณหาความอยากได้อยากดีอยากมีอยากเป็น ล้วนเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งนั้น อยากมากทุกข์มาก อยากทั้งวันทั้งคืนก็ทุกข์ทั้งวันทั้งคืน อยากตลอดปีก็ทุกข์ตลอดปี อยากตลอดชาติก็ทุกข์ตลอดชาติ ถ้าตายทั้งยังมีความอยากเกิดใหม่ทุกข์อีก ตัณหาจึงเป็นสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ เรียกว่าทุกขสมุทัยอริยสัจ ถ้าต้องการดับทุกข์ก็ต้องดับที่ความอยาก ดับความอยากเสียได้เรียกว่าทุกขนิโรธ ความดับทุกข์นิโรธความดับทุกข์จะมีได้ต้องปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ซึ่งย่อลงเป็นศีลสมาธิปัญญาเรียกว่าทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ทุกข์ทรงสอนให้กำหนดรู้ไว้ว่ามันเป็นทุกข์แต่อย่าเดือดร้อนไปตาม พยายามใช้ก้อนทุกข์นี้ทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้เต็มที่ ตัณหาตรัสสอนให้ละเสียอย่าเลี้ยงไว้ นิโรธตรัสสอนให้ทำให้แจ้งจนรู้ด้วยใจว่าดับได้จริงมรรคตรัสสอนให้ทำให้เกิดมี อริยสัจ ๔ ประการนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เองโดยชอบ ไม่มีครูอาจารย์สั่งสอน ครูสอนอริยสัจในสมัยนั้นไม่มี มีพระพุทธเจ้าเป็นองค์ปฐม จึงเรียกว่าพระบรมครู อริยสัจนี้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ดีจริง ตรัสรู้ชอบไม่วิปริตผิดไปจากความจริง ทุกข์ก็เป็นทุกข์จริง ๆ เหตุให้เกิดทุกข์ก็ให้เกิดทุกข์ได้จริง ความดับทุกข์ก็ดับได้จริง ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ก็ถึงความดับทุกข์ได้จริง พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้ดีด้วยได้ตรัสรู้อริยสัจของจริงอย่างประเสริฐด้วยประการฉะนี้

ธมฺมสฺส สุธมฺมตา ความที่พระธรรมเป็นธรรมอันดีนั้น คำว่าพระธรรมก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นสภาพทรงความจริงไว้ บาปก็บาปจริง บุญก็บุญจริง ดีก็ดีจริงชั่วก็ชั่วจริงอย่างที่ตรัส บุญไม่เคยกลายเป็นบาป บาปก็ไม่เคยกลับเป็นบุญ ดีไม่กลับเป็นชั่ว ชั่วก็ไม่เคยกลายเป็นดี ตรัสอย่างไรเป็นอย่างนั้น กล่าวโดยชื่อ เช่นหิริโอตตัปปะ สติสัมปชัญญะ ศีลสมาธิปัญญา โพชฌงค์ ๗ อริมรรคมีองค์ ๘ อริยสัจ ๔ เป็นธรรมทั้งนั้น ที่ว่าพระธรรมดีนั้นคือดีจริง ดีไม่กลับหลัง ดีทนต่อความเพ่งพินิจ ที่ว่าดีจริงนั้นคือพระธรรมทั้งดีทั้งจริง เป็นจริงแท้ไม่กลับกลาย ธรรมข้อไหนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นอย่างไรก็เป็นอย่างที่ตรัสทุกอย่าง ที่ว่าดีไม่กลับหลังนั้นคือดีตลอดไป ไม่ใช่ดีเพียงชั่วคราวแล้วคราวต่อไปกลับเป็นไม่ดี ดีทั้งเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุด ดังคำว่า อาทิ กลฺยาณํ พระธรรมงามในเบื้องต้น มชฺเฌ กลฺยาณํ พระธรรม

งามในท่ามกลาง ปริโยสานกลฺยาณํ พระธรรมงามในที่สุด ใครปฏิบัติธรรมเบื้องต้นก็สบายใจในท่ามกลางก็สบายใจ ในที่สุดก็สบายใจ ถ้าปฏิบัติได้ถึงที่สุดก็ดีที่สุดคือบรรลุมรรคผลนิพพาน ที่ว่าพระธรรมดีทนต่อความเพ่งพินิจนั้น หมายความว่าพระธรรมของพระพุทธเจ้า ยิ่งมีคนคอยเพ่งพินิจเพื่อจับผิด ก็ทนต่อความเพ่งพินิจคอยจับผิดนั้น ยิ่งเพ่งพินิจคอยจับผิดมากเท่าไร ก็ยิ่งแสดงตัวจริงความจริงความแท้ความเป็นแก่นสารให้ปรากฏมากเท่านั้น พระธรรมจึงเป็นพระธรรมอันดี ด้วยประการฉะนี้

สงฺฆสฺส สุปฏิปนฺนตา ความที่พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีนั้น คือท่านปฏิบัติดีจนมีศีลเสมอกัน มีทิฏฐิความเห็นเสมอกัน ศีลกับความเห็นสองอย่างนี้สำคัญมาก คนสามัญยากที่จะให้ตรงกันได้เสมอกันได้ แม้เพียงศีล ๕ ก็เห็นไม่ค่อยตรงกัน บ้างก็ว่าตบยุงบี้เลือดบี้มดไม่บาปไม่ผิดศีล เพราะมันเบียดเบียนคน บ้างก็ว่าหยิบฉวยของ ๆ คนอื่นแก้จนในคราวที่ลำบากไม่บาป จนถึงว่าดื่มสุราเมรัยเป็นระยะๆ หาโทษมิได้ ล้วนแต่เห็นเป็นคนละอย่างสองอย่าง ส่วนพระสงฆ์ท่านมีศีลเสมอกันหมด ไม่ขาดทะลุไม่ด่างพร้อยเป็นไทยไม่เป็นทาสของกิเลส เป็นไปเพื่อสมาธิ ความเห็นของท่านก็ตรงกันหมดตรงกันตลอด ตั้งต้นแต่เห็นว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว จนถึงเห็นมรรคผลนิพพาน การปฏิบัติของท่านจึงเป็นไปเพื่อละมลทินโทษ เช่น ความคดความโกงความไม่ซื่อตรงของกายวาจาใจ กายวาจาใจของท่านจึงสะอาดผ่องใส ได้รับคำสรรเสริญตามเทศนานัยว่า กายกมฺมํ สุจิ เตสํ กายกรรมของพระสงฆ์เหล่านั้นสะอาด วจีกมฺมํ อนาวิลํ วจีกรรมไม่ขุ่นหมอง มโนกมฺมํ สุวิสุทฺธํ มโนกรรมบริสุทธิ์อย่างยิ่งดังนี้ พระสงฆ์จึงเป็นผู้ปฏิบัติดี ด้วยประการฉะนี้

พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ให้เกิดความยินดีแก่ผู้นับถือพระพุทธศาสนา เพราะเป็นเครื่องเบียดเบียน กำจัด นำออก ย่ำยี ซึ่งภัย ความสะดุ้ง ความทุกข์ทุคติและกิเลส ของผู้ได้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะเป็นที่พึ่งที่ระลึกนับถือประจำใจ ในขณะใดได้น้อมพระปัญญาของพระพุทธเจ้ามาไว้ในใจ คือสร้างพระสัมมาสัมพุทโธไว้ในใจ น้อมพระธรรมคือความดีเข้ามาไว้ในใจ น้อมความปฏิบัติดีของพระสงฆ์เข้ามาไว้เป็นเครื่องเตือนใจ ท่านมีความดีอย่างไรก็ปฏิบัติตามอย่างนั้น เป็นอันได้สร้างพระแก้วไว้ในใจ เมื่อใจมีพระแก้วทั้ง ๓ ประจำใจ ความกลัวความสะดุ้ง ความหวาดเสียว ความขนพองสยองเกล้า ทุกขะ ความตรอมใจไม่สบายใจ ทุคติภูมิภพ ความมีความเป็นที่ใจนึกไปชั่ว และกิเลสเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ ก็สิ้นไปหมดไป จะไปที่ไหนอยู่ที่ไหน ขึ้นรถลงเรือขึ้นเหนือล่องใต้ เมื่อมีพระรัตนตรัยประจำใจ ก็เป็นผู้ไม่มีภัย

ไม่มีความหวาดสะดุ้ง ไม่ต้องขนพองสยองเกล้า ไม่ทุกข์ใจตรอมใจ จนถึงทำให้ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ แต่ทั้งนี้ต้องน้อมระลึกถึงจริง ๆ จนเป็นอารมณ์ ไม่ใช่นึกได้ในเวลาประสพภัย น้อมนึกจนหายใจเข้าออกเป็นพระรัตนตรัย มีพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์ประจำใจ ความกลัวเป็นต้นก็จะละไปหายไป มีนัยดังรับพระราชทานถวายวิสัชนามา ด้วยประการฉะนี้

ในลำดับต่อไปนี้ ขออาราธนาพระสงฆ์ซึ่งได้ประชุมพร้อมกันอยู่ ณ ที่นี้ ได้ร่วมกันอธิษฐานจิตขอพรพระศรีรัตนตรัย อันเป็นสรณคมมงคล ถวายพระพรชยมงคลแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ เพื่อทรงพระเกษมสำราญ

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อุตฺตมํ ธมฺมมชฺฌคา
มหาสงฺฆํ ปโพเธสิ อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้ธรรมะอันสูงสุดแล้ว ทรงยังพระสงฆ์หมู่ใหญ่ให้ตรัสรู้ตาม ทั้ง ๓ นี้ชื่อว่าพระรัตนตรัย ด้วยพระเดชานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนั้น และด้วยพระเดชานุภาพ.แห่งพระบุญบารมี แห่งสมเด็จพระบุรพมหากษัตราธิราชเจ้า สมเด็จพระบรมราชบุรพการี สมเด็จพระบรมราชบุรพการิณี กับทั้งเทวานุภาพแห่งพระสยามเทวาธิราช สยามรัฐกเทวดา ภุมมเทวดา อารักขเทวดา จงอภิบาลรักษาสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ สมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระบรมราชโอรสธิดา พระราชวงศ์ ให้ทรงพระเกษมสำราญ ทรงแคล้วคลาดจากศัตรูหมู่มาร ขอภยันตรายทุกสถานอย่าได้ถูกต้องพ้องพานในกาลไหน ๆ ทรงพระเกษมสำราญพระราชวรกายและพระราชหฤทัย พร้อมด้วยอาณาประชาชนชาวไทยในใต้เบื้องพระบารมี

สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ อิทํ ผลํ
เอตสฺมึ รตนตฺตยสฺมึ สมฺปสาทนเจตโส

ขอผลที่กล่าวอ้างนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ผู้ทรงมีพระราชหฤทัยเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้ ทุกทิพาราตรีเทอญ.

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ในรตนัตตยคุณกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี ยุติด้วยเวลา ด้วยประการฉะนี้ฯ ขอถวายพระพรฯ

พุทธกิจ ๕ ประการ

---

๑. ปุพฺพนฺเห ปิณฺฑปาตญฺจ　　สายณฺเห ธมฺมเทสนํ
ปโทเส ภิกฺขุ โอวาทํ　　อฑฺฒรตฺเต เทวปญฺหนํ
ปจฺจูเสว คเตกาเล　　ภพฺพา ภพฺเพ วิโลกนํ

พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ตอนเช้าทรงเสด็จบิณฑบาต ตกเย็นทรงแสดงธรรมะ หัวค่ำทรงประทานโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย เที่ยงคืนทรงแก้ปัญหาของเทวดา เช้ามืดทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้ควรรับพระเทศนาและไม่ควรรับ

๒. เอเต ปญฺจวิเธกิจฺเจ　　วิโสเธติ มุนิปุงฺคโว

พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐกว่ามุนี ทรงสำเร็จพุทธกิจ ๕ ประการนี้ประจำวัน

๓. กุกฺกุฏฺเฏ คพฺภวาโส จ　　โสเณ จุฑฺฑทรนิกฺขมิ
อุสุเภ ราชสมฺปตฺติ　　สเส ปพฺพ ชิโตชิโน

พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์พระพุทธมารดาในปีระกา ประสูติจากพระครรภ์พระพุทธมารดาในปีจอ ทรงราชสมบัติในปีฉลู ทรงเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ในปีเถาะ

๔. กุกฺกุฏฺเฏ สพฺพญฺญู พุทฺโธ　　ตตฺถจกฺกํ ปวตฺตยิ
นิพฺพาน คมนํ สปฺเป　　สหสฺสํ ปญฺจ มูสิเก

ทรงตรัสรู้เป็นพระสรรเพ็ชญ์พุทธเจ้าในปีระกา ทรงประกาศประถมเทศนาในปีเดียวกัน ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานในปีมะเส็ง พระศาสนายุกาล จะบรรจบครบห้าพันพระวัสสาในปีชวด

๕. โอกฺกนฺโต จ คุรุวารสฺมึ　　สุกฺกรวาเร จ นิกฺขมิ
สมฺพุทฺโธ วุธวารสฺมึ　　องฺคาเร ปรินิพฺพุโต

พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์พระพุทธมารดาในวันพฤหัสบดี ประสูติจากพระครรภ์พระพุทธมารดาในวันศุกร์ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันพุธ ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานในวันอังคาร

๖. อาสาฬฺห ปุณฺณโมกฺกนฺโต วิสาเข เย วนิกฺขมิ
วิสาข ปุณฺณมึ สมฺพุทฺโธ วิสาเข ปรินิพฺพุโต

พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงถือปฏิสนธิ ในพระครรภ์พระพุทธมารดาในเดือน ๘ ทรงประสูติจากพระครรภ์พระพุทธมารดาในวันเพ็ญเดือน ๖ ทรงตรัสรู้เป็นพระ-สรรเพ็ชญ์พุทธเจ้าในวันเพ็ญเดือน ๖ ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานก็ในวันเพ็ญเดือน ๖

๗. นิพฺพุเต โลกนาถมฺหิ สมฺพุทฺเธ อคฺคปุคฺคเล
ปฏิมา โพธิรุกฺขา จ ถูปา จ ชินฺนธาตุ โยติ ฯ

เมื่อพระพุทธเจ้าผู้พระบรมโลกนารถอัครบุคคล ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว มีสิ่งสำคัญควรทัศนาแทนพระองค์คือ พระพุทธปฏิมา ต้นโพธิ์ พระสถูปเจดีย์ และพระ-บรมสารีริกธาตุ แล ฯ

ใช้สวด เมื่อแสดงพระธรรมเทศนาจบลง เป็นคาถาสวดรับเทศน์ ประจำวัดศีลขันธาจาม

พระคาถา ชินบัญชร

ของ

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) พรหมรังษี

(ก่อนสวดเริ่มต้นภาวนา)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส

พระคาถา ชินบัญชร

ชะยาสะนากะตา พุทธา เชตวา มารัง สวาหะนัง
จะตุสัจจาสะภัง ระสัง เย ปิวิงสุ นะราสะภา
ตัณหังกะราทะโย พุทธา อัฏฐะวีสะติ นายะกา
สัพเพ ปติฏฐิตา มัยหัง มัตถะเก เต มุนิสสะรา

สีเส ปติฏฐิโต มัยหัง พุทโธ ธัมโมทะวิโลจะเน
สังโฆ ปติฏฐิโต มัยหัง อุเร สัพพะคุณากะโร
หะทะเย เม อะนุรุทโธ สารีปุตโต จะทักขิเณ
โกณฑัญโญ ปิฏฐิภาคัสมิง โมคคัลลาโน จะ วามะเก
ทักขิเณ สะวะเน มัยหัง อาสุง อานันทะราหุโล

กัสสะโป จะ มะหานาโม อุภาสุง วามะโสตะเก
เกสะโต ปิฏฐิภาคัสมิง สุริโยวะ ปะภังกะโร
นิสินโน สิริสัมปันโน โสภิโต มุนิปุงคะโว
กุมาระกัสสะโป เถโร มะเหสี จิตตะวาทะโก
โสมัยหัง วะทะเน นิจจัง ปติฏฐาสิ คุณากะโร

ปุณโณ อังคุลิมาโล จะ อุปาลี นันทะสีวะลี
เถราปัญจะ อิเม ชาตา นะลาเต ติละกา มะมะ
เสสาสีติ มะหาเถรา วิชิตา ชินะสาวะกา
เอเตสีติ มะหาเถรา ชิตะวันโต ชิโนระสา
ชะลันตา สีละเตเชนะ อังกะมังเคสุ สัณฐิตา

ระตะนัง ปุระโต อาสิ ทักขิเณ เมตตะสุตตะกัง
ธะชัคคัง ปัจฉะโต อาสิ วาเม อังคุลิมาละกัง
ขันธะโมระปะริตตัญจะ อาฏานาฏิยะสุตตะกัง
อากาเส ฉะทะนัง อาสิ เสสา ปาการะสัณฐิตา
ชินา นา นาวะระสังยุตตา สัตตัปปา การะลังกะตา

วาตะปิตตาทิสัญชาตา พาหิรัช ฌัตตุปัททะวา
อะเสสา วินะยัง ยันตุ อะนันตะ ชินะเตชะสา
วะสะโต เมสะกิจเจนะ สะทาสัมพุทธะ ปัญชะเร
ชินะปัญชะระ มัชฌัมหิ วิหะรันตัง มะหิตะเล
สะทา ปาเลนตุ มังสัพเพ เต มะหาปุริสาสะภา

อิจเจวะมันโต สุคุตโต สุรักโข
ชินานุภาเวนะ ชิตูปัททะโว
ธัมมานุภาเวนะ ชิตาริสังโค
สังฆานุภาเวนะ ชิตันตะราโย
สัทธัมมานุภาวะปาลิโต จะรามิ ชินะปัญชะเรติ

พระธรรมเทศนา

หัวใจพระไตรรัตน์

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (วิน ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม แสดง

ที่ไทยโทรทัศน์ ช่อง ๙

วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๙

△

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
ปูชา จ ปูชนียานํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมนฺติ

บัดนี้ จักได้แสดงพระธรรมเทศนา เรื่องการบูชาพระรัตนตรัย เป็นพระธรรมเทศนานัยอบรมศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส ส่งเสริมให้เกิดปัญญาในการปฏิบัติธรรมของท่านสาธุชน ตามสมควรแก่เวลา เนื่องด้วยวันนี้เป็นวันอาสาฬหบูชา เป็นวันที่กำหนดว่าพระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมเป็นครั้งแรก เรียกว่าธรรมจักกัปปวัตนสูตร ให้พระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นโสดาบันอริยบุคคล และได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นวันที่มีพระรัตนตรัยครบทั้ง ๓ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรมเป็นพระพุทธเจ้า มีพระรัตนตรัยเพียง ๒ คือ พระพุทธรัตนะและพระธรรมรัตนะ ครั้นเมื่อทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตนสูตร ให้พระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบันอริยบุคคล และอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุในพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก ก็มีพระสังฆรัตนะขึ้นในโลก วันนี้จึงเป็นวันที่มีรัตนะครบทั้ง ๓ การบูชาในวันนี้เรียกว่าอาสาฬหบูชาคือ บูชาในเดือนอาสาฬหะ คือเดือน ๘ เป็นวันพระจันทร์เพ็ญเสวยอาสาฬหฤกษ์ ทางคณะสงฆ์และทางราชการจึงจัดวันนี้ เป็นวันบูชาสำคัญวันหนึ่งในพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับวันวิสาขบูชาและมาฆบูชา การบูชาในวันนี้ไม่ใช่บูชาเดือนอาสาฬหะ แต่เป็นการบูชาพระรัตนตรัยในเดือนอาสาฬหะ คือเมื่อประมาณ ๒๕๖๔ ปีมาแล้ว ในวันเช่นวันนี้มีพระรัตน-

ตรัยในเดือนอาสาฬหะ การบูชาก็คือแสดงความเคารพด้วยจัดเครื่องสักการะดอกไม้ธูปเทียนสุคนธชาติเป็นเครื่องบูชา เรียกว่าบูชาด้วยอามิสอย่างหนึ่ง การบูชาด้วยการระลึกถึงพระคุณพระรตนตรัยแล้วน้อมใจปฏิบัติตาม เรียกว่าปฏิบัติบูชาอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นการส่งเสริมสัมมาปฏิบัติของท่านสาธุชน จักได้แสดงเรื่องพระรัตนตรัยพอสมควรแก่เวลา

จักบรรยายคำว่า รัตนะ ก่อน เพื่อได้ทราบว่าเพราะเหตุไรท่านจึงเรียกพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่ารัตนะ เรื่องรัตนะนี้ พระโบราณาจารย์ได้ประพันธ์เป็นคาถาไว้ว่า

จิตฺตีกตํ มหคฺฆญฺจ อตุลํ ทุลฺลภทสฺสนํ
อโนมสตฺตปริโภคํ รตนํ เตน วุจฺจติ

แปลว่า 'ที่เรียกพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ว่ารัตนะ เพราะอรรถว่าควรกระทำความยำเกรง เพราะมีค่ามาก เพราะชั่งไม่ได้ เพราะเห็นได้ยาก เพราะบริโภคสั่งสมได้เฉพาะคนดี' โดยอธิบายว่า ถ้าไม่เคารพนับถือยำเกรงก็ไม่เป็นรัตนะ ถ้าถือว่ามีค่าน้อยก็ไม่เป็นรัตนะ ถ้านำไปเปรียบเทียบกับของอื่นที่ไม่คู่ควรก็ไม่เป็นรัตนะ ถ้าทำมักง่ายกับพระรัตนตรัยก็ไม่เป็นรัตนะ ถ้าคนพาลคนชั่วนับถือขึ้นก็ไม่เป็นรัตนะ เช่นตั้งพระ-พุทธรูปไว้ในที่ไม่สมควร ตั้งโชว์ไว้บนลูกกรงหัวบันไดบ้าน หรือตั้งไว้ชั้นล่างเจ้าของบ้านนอนชั้นบน หรือตั้งไว้บนหลังตู้ปลายเตียงนอนดังนี้เป็นต้น พระพุทธรูปก็ไม่เป็นรัตนะ เคยขลังก็หมดขลัง เคยให้ลาภให้ผลก็ทำให้เสียลาภเสียผล เพราะไม่เคารพยำเกรง อธิบายอย่างนี้ บางท่านคงนึกจะค้านว่า ที่เขาลักตัดพระเศียรพระพุทธรูปนำไปขาย และคนที่รับซื้อนำไปตั้งไว้ในตู้โชว์ หรือนำพระพุทธรูปทั้งองค์ไปตั้งไว้ในตู้เสื้อผ้าเครื่องแต่งตัว หรือนำพระพุทธรูปยืนทั้งองค์ไปตั้งไว้ในมุมห้อง ใช้แขวนหมวก แขวนไม้เท้า แขวนเสื้อไม่เห็นจะเป็นอะไร ตอบว่าเราเห็นที่เขายังไม่เป็นอะไร ที่เขาเป็นอะไรไปแล้วมีมากแต่เรายังไม่เห็น ทำกรรมชั่วไม่ได้หมายความว่าจะให้ผลทันตาเห็นเสมอไป บางอย่างให้ผลเร็ว บางอย่างให้ผลช้า บางอย่างให้ผลรุนแรงเหมือนไฟลน บางอย่างให้ผลค่อยเป็นค่อยไปเหมือนไฟแกลบ ผู้ประกอบกรรมเช่นนั้นอย่านอนใจว่าจะเพื่องฟู

รัตนะ แปลว่าแก้ว นิยมว่าเป็นของดีของสูงของวิเศษ ของดีของสูงของวิเศษ

นิยมเรียกว่าแก้ว บันไดที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงษ์ก็เรียกว่าบันไดแก้ว กำแพงกั้นรอบโรงอุโบสถเป็นเขตพุทธาวาสก็เรียกว่ากำแพงแก้ว สมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ์ ๗ ประการ ก็เรียกว่าแก้ว คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ดวงแก้วมณี นางแก้ว ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว แม้คนดี ก็เรียกว่าแก้ว เช่นมารดาบิดาก็เรียกว่าแม่แก้ว พ่อแก้ว ลูกหลานที่ดีก็เรียกว่าลูกแก้ว หลานแก้ว พระเณรที่ดีก็เรียกว่าพระแก้วเณรแก้ว ล้วนหมายความว่าดีทั้งสิ้น แต่จะดีอย่างไรก็ไม่เทียมทันกับพระรัตนตรัย ตรงตามเทศนานัยว่า

ยํ กิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุรํ วา
สคฺเคสุ วา ยํ รตนํ ปณีตํ
น โน สมํ อตฺถิ ตถาคเตน

ความว่า ทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันใดอันหนึ่งในโลกนี้หรือในโลกอื่น หรือรัตนะอันใด อันประณีตในสวรรค์ รัตนะอันนั้นจะเสมอด้วยพระตถาคตเจ้าไม่มีเลยดังนี้เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงพระราชนิพนธ์พระคาถาแสดงส่วนที่เป็นรัตนะ ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ว่า พุทฺธํ นเม รตนภูตสรีรจิตฺตํ ขอถวายนมัสการพระพุทธเจ้า ผู้มีพระสรีระและพระหฤทัย (จิต) เป็นรัตนะ ธมฺมํ นเม รตน-ภูตวิสุทฺธิสารํ ขอถวายนมัสการ พระธรรม ซึ่งมีความบริสุทธิ์และความมีแก่นสารเป็นรัตนะ สงฺฆํ นเม รตนภูตสุสีลทิฏฺฐึ ขอถวายนมัสการพระสงฆ์ ผู้มีศีลและความเห็นอันดีงามเป็นรัตนะดังนี้ แต่เมื่อรวมแล้วก็คือพระคุณความดีของท่านทุกส่วนนั่นเองเป็นรัตนะ ซึ่งจักได้พรรณนาพอเป็นเครื่องระลึกถึงเป็นลำดับไป ตามในบาลีซึ่งได้ตั้งไว้เป็นอุทเทศ ณ เบื้องต้นนั้นว่า อิติปิ โส ภควา สมฺมาสมฺพุทฺโธ แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงพระนามว่าสมฺมาสมฺพุทฺโธ สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม พระธรรมอันพระผู้มีพระเจ้าตรัสดีแล้ว สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สมฺมาสมฺพุทฺโธ ๆ แปลว่าผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ๑ ทรงปลุกผู้อื่นให้ตื่นจากหลับเพราะกิเลส ๑ ที่ว่าตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบนั้น คือตรัสรู้อริยสัจ ๔ อริยสัจแปลว่าของจริงอย่างประเสริฐก็ได้ ของจริง

ที่ทำคนให้เป็นผู้ประเสริฐก็ได้ ของจริงที่ทำผู้รู้ผู้เห็นให้ไกลจากข้าศึกคือกิเลสก็ได้ คือ ทุกข์ ๑ สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ๑ นิโรธ ความดับทุกข์ ๑ มรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ๑ ทรงรู้ว่าเกิดแก่เจ็บตายเป็นต้นเป็นทุกข์ ก็เป็นทุกข์จริง ๆ จะเถียงอย่างไรก็เถียงไม่ขึ้น บางคนว่าเกิดไม่เป็นทุกข์ แต่ในที่สุดก็ต้องยอมรับว่าเป็นทุกข์ เพราะเกิดแล้วไม่ได้อยู่คงที่ต้องเปลี่ยนแปลงแปรผัน หันหน้าไปสู่ความแก่ความเจ็บ ความตาย ต้องโศกเศร้าพิไรรำพันโทมนัสน้อยใจ คับแค้นใจ เหือดแห้งใจ ใคร ๆ เกิดมาแล้วต้องเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น แก่ก็ไม่มีใครชอบ แม้เพียงถูกทักว่าแก่ก็สะดุ้งตกใจ แก่มั่งแก่มีค่อยดีหน่อย แก่ยากแก่จนขัดสนอนาถา เขาก็พากันเร่งเกียจ และไม่ใช่แก่เปล่า ต้องเจ็บด้วย ในที่สุดก็ต้องตาย ตายก็ไม่มีใครชอบ แต่จะชอบหรือไม่ชอบก็ตายเท่ากัน พระพุทธเจ้าทรงรู้ว่าเกิดแก่เจ็บตายเป็นทุกข์ เรียกว่าทุกขอริยสัจ

สมุทย. เหตุให้เกิดทุกข์ได้แก่ตัณหา ความอยากได้ อยากดี อยากมีอยากเป็น ล้วนเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งนั้น อยากมากทุกข์มาก อยากทั้งวันทั้งคืนทุกข์ทั้งวันทั้งคืน อยากตลอดปีทุกข์ตลอดปี อยากตลอดชาติก็ทุกข์ตลอดชาติ ถ้าตายทั้งมีความอยากต้องเกิดใหม่ทุกข์อีก อยากแล้วได้มาสมใจก็เป็นทุกข์ ไม่ได้สมใจก็เป็นทุกข์ อยากได้สิ่งหนึ่งแต่กลับได้สิ่งหนึ่งที่ไม่ถูกใจก็เป็นทุกข์ ได้สมใจแล้วแต่ไม่พอก็เป็นทุกข์ ตัณหาจึงเป็นสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ถ้าต้องการดับทุกข์ก็ต้องดับที่ความอยาก ดับความอยากเสียได้เรียกว่านิโรธ ความดับทุกข์ ความดับทุกข์จะมีได้ต้องปฏิบัติตามมรรค ซึ่งรวมลงเป็นศีล สมาธิ ปัญญา ทุกข์ทรงสอนให้กำหนดรู้ว่ามันเป็นทุกข์ อย่าเดือดร้อนไปตาม พยายามใช้ก้อนทุกข์นี้ทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้เต็มที่ ทิ้งความดีให้ติดไว้ในโลก ตัณหาตรัสสอนให้ละเสีย อย่าเลี้ยงรักษาไว้ นิโรธตรัสสอนให้ทำให้แจ้งจนรู้ด้วยใจว่าดับได้จริง มรรคตรัสสอนให้ทำให้เกิดมี อริยสัจ ๔ ประการนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เอง ไม่มีครูบาอาจารย์สั่งสอน ครูสอนอริยสัจในสมัยนั้นไม่มี มีพระพุทธเจ้าเป็นองค์ปฐม จึงเรียกว่าพระบรมครู และอริยสัจนี้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ชอบไม่วิปริต ไม่ผิดจากความจริง ทุกข์ก็เป็นทุกข์จริง เหตุให้เกิดทุกข์ก็เป็นจริง ความดับทุกข์ก็ดับได้จริง ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ก็ถึงจริง และของท่านมี ๔ พอดี จะลดให้เหลือ ๒ หรือ ๓ หรือเพิ่มให้เป็น ๕ ก็เพิ่มของท่านไม่ได้ลดของท่านก็ไม่ได้ เป็นความตรัสรู้ชอบเองจริง ๆ จึงทรงพระนามว่าสมฺมาสมฺพุทฺโธ เมื่อได้ตรัสรู้แล้วก็ทรงแสดงธรรมสั่งสอน

ประชุมชนให้รู้เห็นตามพระองค์ ด้วยอุบายวิธี ๔ ประการ คือ สนฺทสฺสนา แนะนำชี้แจงให้เห็นจริง เหมือนปรากฏเฉพาะหน้า สมาทปนา ชักชวนให้ตั้งอยู่ในการทำดีทำชอบ สมุตฺเตชนา ให้อาจหาญในการปฏิบัติอย่างจริงจัง สมฺปหํสนา ให้ยินดีร่าเริงในธรรม ผู้ปฏิบัติตามก็ได้ความรู้หายหลงงมงาย เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้นได้ความเบิกบานใจ พระองค์จึงทรงพระนามว่า สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปลุกผู้อื่นให้ตื่นจากหลับเพราะกิเลสครอบงำ ด้วยประการฉะนี้

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว คำว่าพระธรรม ก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ธรรมะ แปลว่าสภาพผู้ทรง คือทรงความจริงไว้ บาปก็เป็นบาปจริง บุญก็เป็นบุญจริง ดีก็ดีจริง ชั่วก็ชั่วจริงอย่างที่ตรัส บุญไม่เคยกลายเป็นบาป บาปก็ไม่เคยกลับเป็นบุญ ดีไม่กลับเป็นชั่ว ชั่วก็ไม่กลับเป็นดีตรัสอย่างไรเป็นอย่างนั้น ที่ว่าตรัสดีแล้วนั้น คือผู้ตรัสก็เป็นผู้ดีเป็นผู้วิเศษ พระกายพระวาจาพระหฤทัยของพระองค์ดีหมดเป็นรัตนะคือเป็นแก้วหมด สิ่งที่ตรัสคือพระธรรมก็ดีอีก เพราะพระธรรมมีแก่นสาร ศีลก็มีแก่น สมาธิก็มีแก่น ปัญญาก็มีแก่น วิมุตติ ก็มีแก่น วิมุตติญาณทัสสนะก็มีแก่น จึงเรียกว่าสารธรรม คือสีลสาระ สมาธิสาระ ปัญญาสาระ วิมุตติสาระ วิมุตติญาณทัสสนะสาระ และผู้ปฏิบัติธรรมะตามพระพุทธเจ้าก็เป็นคนดีเป็นคนมีแก่นอีก คือมีแก่นที่ใจของผู้ปฏิบัติ เพราะศีลทำใจให้สะอาด สมาธิทำใจให้สงบ ปัญญาทำใจให้สว่างหายหลง วิมุตติทำใจให้พ้นจากความชั่ว วิมุตติญาณ-ทัสสนะ ทำใจให้รู้พ้น รวมความว่าพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ก็เป็นผู้ดีวิเศษ พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ก็เป็นธรรมที่ดี เพราะรักษาผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ผู้ปฏิบัติตามธรรมก็เป็นคนดี ธรรมะจึงเป็นสวากขาตธรรม ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ที่ว่าพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีนั้น คือ ท่านปฏิบัติจนมีศีลเสมอกัน มีความเห็นเสมอกัน ศีลกับความเห็นสองประการนี้สำคัญมาก คนอื่น ๆ ยากที่จะตรงกันได้เสมอกันได้ แม้เพียงศีล ๕ ก็เห็นไม่ค่อยตรงกัน บ้างก็ว่าตบยุงบี้เลือดไม่บาป ไม่ผิดศีลเพราะมันเบียดเบียนคน บ้างก็ว่าหยิบฉวยของ ๆ คนอื่นแก้จนในคราวที่ตกระกำลำบากไม่บาป จนถึงว่าดื่มสุราเมรัยพอเจริญอาหาร หรือดื่มเป็นระยะ ๆ หาโทษบ่มิได้ ล้วนแต่เห็นไปคนละอย่างสองอย่าง ส่วนพระสงฆ์ท่านมีศีลเสมอกันหมด ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่

ด่าง ไม่พร้อย เป็นไทย ไม่เป็นทาสของกิเลสตัณหา ความเห็นของท่านตรงกันตลอด ตั้งต้นแต่เห็นว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว จนถึงเห็นมรรคผลนิพพาน การปฏิบัติของท่านจึงเป็นไปเพื่อละมลทินโทษ เช่นความคิด ความโกง ความไม่ซื่อตรงของกายวาจาใจ กายวาจาใจของท่านจึงสะอาดผ่องใส จนมีผู้สรรเสริญพระคุณตามเทศนานัยว่า กายกมฺมํ สุจิ เตสํ กายกรรมของพระสงฆ์เหล่านั้นสะอาด วจีกมฺมํ อนาวิลํ วจีกรรมของท่านไม่มัวหมอง มโนกมฺมํ สุวิสุทฺธํ มโนกรรมของท่านบริสุทธิ์อย่างยิ่ง ท่านจึงเป็นสุปฏิปนฺโน เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ด้วยประการฉะนี้

บทสำหรับระลึกถึงพระคุณพระรัตนตรัยนี้ โบราณท่านนิยมย่อให้สั้นเพียง ๓ คำว่า อิ. สฺวา สุ. อิ. ย่อจากอิติปิโส สฺวา ย่อจากสฺวากฺขาโต สุ. ย่อจากสุปฏิปนฺโน เรียกว่าหัวใจพระไตรรัตน์ สำหรับให้สาธุชนน้อมนมัสการบริกรรมสั้น ๆ จำง่ายนึกได้เร็ว ในเวลาที่รู้สึกว่าใจฟุ้งสร้านไม่สงบ ไม่สบายใจ ก็ให้บริกรรมว่า อิ. สฺวา สุ ซ้ำ ๆ บ่อย ๆ เนือง ๆ เรื่องฟุ้งสร้านขุ่นมัวเศร้าหมองก็จะระงับไป

ท่านสาธุชนได้ทราบเนื้อความในหัวใจพระไตรรัตน์ดังพรรณนามา เมื่อมาประจวบกาลเวลาที่กำหนดว่าเป็นวันอาสาฬหบูชา คล้ายกับวันที่พระบรมศาสดาของเราแสดงธรรมจักกัปปวัตนสูตร โปรดพระเบญจวัคคีย์ จนพระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบันอริยบุคคล ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นวันที่พระรัตนตรัยมีปรากฏพร้อมในโลกเป็นครั้งแรก แล้วน้อมใจบูชาพระรัตนตรัย ด้วยระลึกถึงพระคุณของท่านดังพรรณนามา ก็จะทำให้ใจเบิกบานไม่เดือดร้อน เป็นทางถ่ายถอนความกลัดกลุ้มรุ่มร้อนรำคาญใจ เป็นอันได้สร้างพระรัตนตรัยไว้ที่จิตใจของตน ชื่อว่าได้บูชาพระรัตนตรัยด้วยปฏิบัติบูชา คือบูชาด้วยการปฏิบัติตาม เป็นความบูชาที่เป็นแดนเกิดแห่งอุดมมงคล ต้องด้วยพระพุทธนิพนธ์ที่ได้ตั้งไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า ปูชา จ ปูชนียานํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ บูชาผู้ควรบูชาเป็นอุดมมงคล ดังนี้

ด้วยเดชานุภาพแห่งพระรัตนตรัย ขอท่านสาธุชนทั้งหลาย จงประสพความเกษมสวัสดี ทุกทิพาราตรี เทอญ △

สุมนะ มาลาการ

(ช่างดอกไม้)

ยังมีมาลาการ (ช่างดอกไม้) ผู้หนึ่งชื่อสุมนะ (ดูเหมือนทำสวนดอกไม้เองด้วย) เป็นผู้บริการเศรษฐีทั้ง ๓ ด้วยดอกไม้เป็นประจำ เห็นเศรษฐีทั้ง ๓ เลี้ยงพระอยู่หลายวันแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใส ใคร่จะเลี้ยงพระบ้าง จึงบอกเศรษฐีทั้ง ๓ ว่า ขอให้เขาได้เป็นผู้เลี้ยงพระสักวันหนึ่งเถิด เศรษฐีทั้ง ๓ ก็อนุญาต บอกให้ไปกราบทูลนิมนต์พระพุทธองค์เอาเอง นายสุมนะ ดีใจไปกราบทูลนิมนต์พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น ทราบว่าทรงรับนิมนต์แล้ว ก็กลับบ้าน จัดบ้านช่องเตรียมเครื่องสักการะและอาหาร

พระเจ้าอุเทน พระราชทานค่าดอกไม้แด่พระนางสามาวดี วันละ ๘ เหรียญกหาปณะ นางขุชชุตตรา (นางค่อม) ซึ่งได้เป็นนางพระกำนัลของพระนางด้วย รับหน้าที่เป็นผู้ไปซื้อดอกไม้บ้านนายสุมนะ มาถวายอยู่เป็นประจำ วันที่นายสุมนะเลี้ยงพระ นางขุชชุตตราไปถึง นายสุมนะก็บอกว่า วันนี้เขาจะเลี้ยงพระ จัดดอกไม้อย่างดี ๆ ถวายพระด้วย ขอให้นางอยู่ช่วยกันเลี้ยงพระฟังธรรมแล้ว จึงค่อยรับดอกไม้ไปเถิด นางขุช-ชุตตรา ก็เกิดความเลื่อมใส ตกลงอยู่ช่วยเลี้ยงพระ อรรถกถาว่าเมื่อเสวยเสร็จแล้วทรงแสดงธรรมอนุโมทนา เมื่อจบพระธรรมเทศนา นางขุชชุตตรา เกิดธรรมจักษุ ได้บรรลุ

โสดาบัติผล เสร็จงานแล้วจึงขอรับดอกไม้ ท่านว่าวันก่อน ๆ มา ค่าดอกไม้ ๘ กหาปณะนั้น นางยักไว้เสีย ๔ กหาปณะ จ่ายซื้อดอกไม้แต่เพียง ๔ กหาปณะเท่านั้น ครั้นวันนี้ นางเกิดเป็นอริยบุคคลแล้ว เลิกยักเงิน ซื้อดอกไม้เต็ม ๘ เหรียญ ก็ได้ดอกไม้เพิ่มขึ้นอีกเท่าหนึ่ง

(ดูเถอะครับ คนที่มีอุปนิสัยถึงภูมิพระโสดาบัน เมื่อยังไม่เห็นธรรมยังถูกกิเลสจูงให้ทำความชั่วได้ถึงเช่นนี้ ก็อย่าว่าแต่เท่านี้เลย พระองคุลิมาลนั้นเป็นไร มีอุปนิสัยถึงพระอรหัต เมื่อยังไม่เห็นธรรม ก็ยังเป็นมหาโจรใจฉกาจอยู่เป็นนาน เพราะฉะนั้นคนประพฤติชั่ว ถ้าใครเมตตาช่วยให้เขาเห็นธรรมขึ้น และเขามีอุปนิสัยในทางดีอยู่ เขาอาจเลิกประพฤติชั่ว กลับประพฤติดี เหมือนพลิกหน้ามือเป็นหลังมือได้ทีเดียว เว้นแต่คนที่ไม่มีอุปนิสัยเสียเลย ก็ช่วยไม่ได้ แม้แต่พระพุทธเจ้าก็โปรดไม่ได้

พระนางสามาวดีทอดพระเนตรเห็นดอกไม้เพิ่มขึ้น จึงตรัสถามว่า พระราชาพระราชทานค่าดอกไม้เพิ่มให้อีกหรือ

นางขุชชุตตราทูลว่า "หามิได้ เพคะ"

"เมื่อเช่นนั้น เหตุไรดอกไม้จึงได้มากขึ้น"

"วันก่อน ๆ หม่อมฉันยักไว้ใช้ส่วนตัวเสีย ๔ เหรียญ ซื้อดอกไม้มาถวายแต่ ๔ เหรียญ เพคะ"

"ก็แล้ววันนี้ เหตุไรจึงไม่ยักเอาไว้"

"หม่อมฉันได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่บ้านนายสุมนะมาลาการ แล้วเกิดธรรมจักษุได้บรรลุธรรม เพคะ"

พระนางสามาวดีผู้เปี่ยมด้วยพระเมตตาอยู่โดยปกติ มิได้กริ้วและทวงพระราชทรัพย์คืนแต่ประการใด กลับตรัสว่า

"แม่คุณ เจ้าได้ดื่มอมฤตรสมาแล้ว ขอเจ้าจงแสดงธรรมที่ได้ฟังมาให้พวกเราได้ดื่มอมฤตรสบ้างเถิด"

นางขุชชุตตรา (ด้วยความเคารพในธรรม และเพื่อจะให้พระนางและนางพระกำนัลที่เป็นบริวารทั้งหลายเคารพในธรรมด้วย) จึงทูลว่า "หม่อมฉันยินดีจะทำตามรับสั่ง แต่โปรดให้หม่อมฉันได้อาบน้ำชำระกายก่อนเถิด" พระนางก็โปรดให้จัดน้ำหอม

(ท่านว่า ๑๖ หม้อ) ให้นางอาบแล้วประทานผ้าสาฎกเนื้อดีให้นางผลัด ๒ ผืน นุ่งผืน ๑ ห่มผืน ๑ ให้จัดอาสนะสำหรับนั่งแสดงธรรม (ธรรมาศน์) (ท่านว่าประทานพัดสำหรับให้ถือแสดงธรรมด้วยน่าจะกล่าวตามธรรมเนียม ซึ่งเกิดขึ้นในภายหลัง ในสมัยของท่านเพราะไม่ปรากฏว่าพระพุทธองค์ และพระสาวกในสมัยพุทธกาล ถือพัดแสดงธรรม) โปรดให้เรียกนางพระกำนัลทั้งหมดมาร่วมฟังธรรมด้วย

พร้อมแล้วนางขุชชุตตราก็แสดงธรรมตามทำนองที่พระศาสดาเจ้าทรงแสดง (ซึ่งนางจำได้ละเอียดถี่ถ้วนทุกกระบวนความ) พระนางและนางพระกำนัลทั้งปวงนั้น ล้วนแต่เป็นผู้มีอุปนิสัยในทางธรรม เมื่อนางขุชชุตตราแสดงธรรมจบ ก็เกิดธรรมจักษุได้ดื่มอมฤตรสทั่วทุกคน จึงพากันไหว้นางขุชชุตตรา ด้วยความนับถือยกย่องเป็นมารดา และเคารพเป็นอาจารย์ ขอไม่ให้นางทำงานเยี่ยงนางพระกำนัลอื่น ๆ ตั้งแต่นี้ไป ขอแต่ให้นางไปเฝ้าพระศาสดาเจ้าฟังพระธรรมเทศนา แล้วจำมาแสดงแก่พวกเขาทุกวัน นางก็รับทำตามคำขอ ก็เพราะเหตุที่นางได้ฟังธรรมมากฟังแล้วก็จำได้ด้วยความรู้ธรรมสั่งสมเพิ่มพูนขึ้น จึงได้ชื่อว่าเป็น 'พหูสูตร' (แม้ฟังมากปานไร แต่จำไม่ได้ก็ไม่เรียกพหูสูตร) และสามารถในการแสดงธรรมด้วย จึงได้ชื่อว่าเป็น 'ธรรมกถึก' ต่อมา เมื่อปรากฏว่าไม่มีอุบาสิกาผู้ใดสู้ได้ในทางนี้พระศาสดาเจ้าก็ทรงตั้งนางขุชชุตตราไว้ในเอตทัคคะ ทางธรรมกถึก (แต่ในบาลีว่าเป็นเอตทัคคะทางพหูสูตร เหตุไรอรรถกถา จึงแย้งกับบาลีก็ไม่ทราบ ตามเรื่องที่เล่ามา จะยกฉางให้เป็นเอตทัคคะทั้งสองทางก็น่าจะได้ นักศึกษาพิจารณาดูเถิด)

ธรรมเนียมราชสกุลนั้น พวกนางในไม่อาจออกไปภายนอกพระราชวังตามพอใจได้ (ขณะนั้นราชสกุล โกสัมพียังไม่นับถือพระพุทธศาสนา) แต่พวกนางพระกำนัลของพระนางสามาวดี เมื่อได้เห็นธรรมแล้ว ก็ใคร่จะได้เห็นได้เฝ้าบูชาพระศาสดาเจ้าเยี่ยงพุทธมามกชนทั้งหลาย เมื่อไม่อาจออกไปได้ จึงพากันอ้อนวอนนางขุชชุตตราให้หาทางช่วยให้พวกตนได้เห็นได้เฝ้าพระศาสดาเจ้าให้จงได้ นางขุชชุตตราจึงตรึกตรองหาทางแล้วบอกว่าจะให้พาไปข้างนอกทำไม่ได้ ถ้าเพียงแต่พอได้เห็นพระองค์พอแนะนำได้ คือให้เจาะฝาห้องของตน ๆ เป็นช่อง พอมองออกไป เห็นคนเดินไปมาผ่านพระลานหลวงได้ พระพุทธองค์เสด็จไปเสวยที่บ้านเศรษฐีทั้งสามและเสด็จกลับผ่านพระลานหลวงทุกวัน จงคอยมองดูเห็นแล้ว มือจับเครื่องสักการะยื่นออกไปถวายนมัสการก็ได้

นางพระกำนัลเหล่านั้นดีใจ ก็พากันเจาะช่องฝาเรือนของตน ๆ พอมองเห็นคนข้างนอกและยื่นมือลอดได้ ก็ได้มองดูและนมัสการพระศาสดาเจ้าสมประสงค์ (ที่ว่านี้หมายถึงองค์พระนางสามาวดีด้วย)

อยู่มาวันหนึ่ง พระนางมาคันทิยา (ผู้ผูกอาฆาตพระศาสดาเจ้า ดังกล่าวมาแล้ว) ทรงดำเนินจากปราสาทของเธอผ่านมาทางที่อยู่ของนางพระกำนัลเหล่านั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นช่องที่ฝาเป็นแถวไป ก็ตรัสถามว่านี่อะไรกัน เมื่อเขาทูลให้ทราบแล้ว พระนางก็ขุ่นพระทัยขึ้นทันที ทรงคิดว่า "ดีละ พระสมณะโคดมมาอยู่ในเมืองนี้แล้ว เราจะต้องคิดทำการแก้แค้น แต่ก่อนอื่นต้องคิดกำจัดอีพวกที่นับถือพระสมณะโคดมเหล่านี้เสียก่อน" แล้วก็ไปทูลพระเจ้าอุเทน เป็นความว่า "พวกพระนางสามาวดี คิดเอาใจออกห่างติดต่อกับคนภายนอก ภัยอาจเกิดขึ้นแก่พระองค์ในเร็ววันนี้" ท่านว่าพระเจ้าอุเทนไม่ทรงเชื่อคำของพระนางมาคันทิยา (เพราะพระนางสามาวดี เป็นพระอัครมเหษีองค์แรกรับราชการสนองพระเดชพระคุณมานานแล้ว ไม่เคยมีอะไรจะเป็นที่น่าระแวง) เมื่อพระนางมาคันทิยาทูลพระราชา ถึง ๓ ครั้งก็ไม่ทรงเชื่อ จึงทูลว่า "เมื่อไม่ทรงเชื่อหม่อมฉัน ก็เชิญเสด็จไปทอดพระเนตร ห้องที่อยู่ของหญิงเหล่านั้นแล้ว ทรงใคร่ครวญดูเองเถิด" จึงเสด็จไป ทอดพระเนตรเห็นช่องในห้องของหญิงเหล่านั้น ตรัสถามทราบความแล้วแทนที่จะทรงพระพิโรธ กลับโปรดให้เจาะทำเป็นหน้าต่าง (มีบานปิดเปิดได้) ทุกห้อง (ห้องที่อยู่ฝ่ายใน ซึ่งปิดทึบมาแต่ไหนแต่ไร ก็มีช่องระบายอากาศขึ้น และ 'หน้าต่าง' ก็เกิดมีขึ้นแต่นั้นมา (เป็นอันแผนการร้าย ครั้งแรกของพระนางมาคันทิยา ล้มเหลวไป)

เมื่อแผนการลำลายพวกพระนางสามาวดี ไม่สำเร็จ คราวนี้พระนางมาคันทิยาจ้างพวกชาวเมืองตลอดถึงทาสกรรมกร (ที่ยังไม่นับถือพระพุทธองค์) ให้รุมกันตามด่าว่าพระพุทธองค์เมื่อเสด็จเข้าไปในเมือง ด้วยถ้อยคำหยาบคายร้ายแรงต่าง ๆ เพื่อให้เสด็จหนีไปเสียจากเมืองนั้น พระอานนท์ ฟังคำด่าแล้วทนไม่ไหว กราบทูลขอให้เสด็จไปเมืองอื่น ตรัสถามว่าถ้าไปเมืองนั้นแล้ว ถูกเขาด่าอีก จะทำอย่างไร จึงกราบทูลว่าก็ไปเมืองอื่นต่อ ๆ ไป... จึงตรัสว่าทำอย่างนั้นไม่ควร อธิกรณ์ (เรื่องราว) เกิดขึ้นที่ไหน ต้องอยู่ให้อธิกรณ์นั้น สงบเสียก่อนแล้วจึงไปจึงจะควร ตรัสต่อไปว่า เราต้องอดกลั้นต่อคำล่วงเกินเหมือนช้างศึกเข้าสงคราม ต้องอดทนต่อลูกศรที่ยิงมาทั้ง ๔ ทิศ จึง

จะเอาชนะข้าศึกได้ (ถ้าถูกยิงหน่อยแล้ววิ่งหนี จะได้ชัยชนะที่ไหน) แล้วตรัสปลอบใจพระอานนท์ว่า "เธออย่าคิดทุกข์ร้อนไปเลย คนเหล่านั้นจะด่าอยู่เพียง ๗ วันเท่านั้นแล้วเลิกไปเอง เพราะธรรมดาอธิกรณ์ ที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่เกิน ๗ วันไปก็สงบ"

(พระอานนท์ เป็นพระโสดาบัน ละสักกายทิฏฐิได้ แต่ยังละปฏิฆะ (ความขึ้งเคียด) ไม่ได้ ท่านจึงทนคำด่าว่าไม่ไหว แต่ไม่ด่าตอบ คิดแต่จะหนีไปเสียตรงกับความคิดของพระนางมาคันทิยา แต่เมื่อเจอพญาช้างศึกเข้าลูกศรก็สิ้นฤทธิ์ ใครจะด่าหัวหลักหัวตออยู่ได้เกิน ๗ วัน)

เมื่อแผนการขับไล่ พระพุทธองค์ล้มเหลวอีก พระนางมาคันทิยา ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร แก่พระพุทธองค์ต่อไป ก็หวนมาคิดทำลายพวกพระนางสามาวดีอีก โดยทำอุบายให้อาว์ (ซึ่งมีความชอบที่นำพระนางมาถวาย โปรดให้รับราชการเป็นปุโรหิต) นำไก่เป็น ๗ ตัวไก่ตาย ๗ ตัวมาถวาย แต่ไม่ให้นำเข้าไปถึงที่เฝ้า (ซึ่งกำลังเสวยน้ำจัณฑ์อยู่ ให้พักรออยู่ที่เชิงบันไดแล้ว ส่งคนขึ้นไปทูล แม้อนุญาตให้ขึ้นไป ก็ไม่ขึ้นไปเป็นแต่ให้นำไก่เป็น ๗ ตัวขึ้นไปถวาย พระราชากำลังเสวยน้ำจัณฑ์ได้ไก่ก็พอพระทัยโปรดให้แกง พระนางมาคันทิยาทูลแนะว่า พวกตำหนักพระนางสามาวดีนั่นแหละแกงดีจงโปรดให้ส่งไก่ไปตำหนักพระนางสามาวดี รับสั่งให้แกงถวาย เมื่อมหาดเล็กรับใช้นำไปส่ง ตามรับสั่ง พวกนางพระกำนัลตำหนักนั้น จึงบอกว่าไก่เป็นรับไม่ได้ เพราะคนตำหนักนั้นไม่ทำปาณาติบาต เมื่อมหาดเล็กรับใช้ นำไก่กลับไปทูลให้ทรงทราบแล้วพระนางมาคันทิยา ก็ชิงทูลว่า 'เห็นไหมล่ะ พวกเขาไม่ยอมแกงถวายพระองค์ ทีนี้ขอให้พระองค์รับสั่งไปใหม่ว่า ให้พวกเขาแกงถวายพระสมณะโคดมเถิด แล้วพระองค์จะได้ทรงทราบว่า พวกเขาทำปาณาติบาต หรือไม่ทำ" พระราชาก็รับสั่งให้มหาดเล็กรับใช้ไปบอกหญิงเหล่านั้นใหม่ตามคำพระนางมาคันทิยา แต่คราวนี้พระนางมาคันทิยาให้มหาดเล็ก รับใช้นำไก่ตายจากอาว์ไปให้และบอกว่า ให้แกงถวายพระสมณะโคดมหญิงเหล่านั้นเห็นว่าเป็นไก่ตาย และให้แกงถวายพระศาสดาเจ้า ก็รับทำตามรับสั่งด้วยความยินดี เมื่อมหาดเล็กรับใช้กลับไป ทูลความ พระนางมาคันทิยา ก็ชิงทูลขึ้นว่า "ดูเอาเถิด หญิงพวกนี้ เมื่อสั่งไปให้แกงมาถวายพระองค์ ไม่รับทำ ครั้นสั่งไปให้แกงถวายพระสมณะโคดม ก็รับทำด้วยความยินดี กระนั้นแล้ว เมื่อหม่อมฉัน

กราบทูลว่าหญิงพวกนั้นเอาใจออกห่างจากพระองค์ พระองค์ก็ไม่ทรงยอมเชื่อ" พระเจ้าอุเทน (พระทัยหนักแน่น) แม้ได้ทรงสดับคำยุแย่ของพระนางมาคันทิยา เช่นนั้นก็ทรงอดกลั้นนิ่งอยู่ได้ ไม่แสดงอาการพิโรธประการใด

เมื่อแผนเปลี่ยนไก่แกงไม่สำเร็จอีก พระนางมาคันทิยา ก็หาหยุดยั้งไม่ คิดหาแผนร้ายอื่นต่อไป

พระเจ้าอุเทน มีมเหษี ๓ องค์ดังกล่าวมาแล้ว มเหษี ๓ องค์นั้น โปรดให้แยกกันอยู่องค์ละตำหนัก และผลัดเปลี่ยนเสด็จไปประทับตำหนักละ ๗ วัน ตอนที่ พระนางมาคันทิยา คิดแผนร้ายนี้ พระเจ้าอุเทนประทับที่ตำหนักของเธอ เมื่อทราบว่า วาระต่อไป พระเจ้าอุเทนจะเสด็จไปประทับ ตำหนักพระนางสามาวดี เธอก็คิดแผนการร้ายได้อีกแผนหนึ่ง จึงสั่งความไปบอกอาว์ว่า ให้จับงูพิษถอนเขี้ยวมันออกเสียแล้ว ส่งมาให้เธอตัวหนึ่ง อาว์ก็ทำตามรับสั่ง

พระเจ้าอุเทนนั้น มีพิณคิดพระหัตถ์อยู่เต้า ๑ มีชื่อว่า 'พิณหัศดีกันต์' (แปลว่า 'พิณช้างรัก' คือร่ายมนต์ดีดเข้าแล้ว แม้นช้างป่าได้ยินเสียง ก็จะเข้ามาหมอบมอบตัวยอมเป็นบริวารด้วยใจรัก โปรดอ่านประวัติพระเจ้าอุเทน ในอรรถกถาธรรมบทแปลภาค ๒) เสด็จประทับที่ไหน แม้ในพระราชนิเวศน์ ก็ทรงถือพิณนั้นติดพระหัตถ์ ไปด้วยเสมอ ถ้าประทับแรมจะวางพิณนั้นไว้บนพระยี่ภู่เบื้องพระเศียร (คือหัวนอน) พิณนั้นมีช่องอยู่ช่องหนึ่ง (เพื่อระบายเสียงกระมัง) พระนางมาคันทิยา ลอบปล่อยงู เข้าไปในช่องนั้นแล้วปิดเสียด้วยกำดอกไม้ ก่อนเสด็จไปตำหนักพระนางสามาวดี ๒–๓ วัน ถึงวันจะเสด็จไปก็แสร้งทูลว่า เธอฝันร้าย เกรงว่า เสด็จไปจะมีเหตุร้ายเกิดขึ้นขออย่าเสด็จไปเลย พระเจ้าอุเทนไม่ทรงเชื่อว่าจะมีเหตุอะไร จะเสด็จไปตามวาระ เธอก็แสร้งทูลขอตามเสด็จไปด้วย เพื่อป้องกันเหตุร้าย แม้พระเจ้าอุเทนไม่ทรงอนุญาตก็ขืนตามเสด็จไปจนได้

เมื่อเสด็จเข้าตำหนักพระนางสามาวดีแล้ว ก็ทรงวางพินหัศดีกันต์ไว้ที่พระยี่ภู่เบื้องพระเศียรตามเคย ในระหว่างที่พวกตำหนักนั้นกุลีกุจอรับเสด็จกันอยู่ พระนางมาคันทิยาก็แอบย่องเข้าห้องพระบรรทม เปิดกำดอกไม้ที่จุกช่องพิณไว้ออก งู ซึ่งอดอาหารมา ๓ วันแล้วก็เลื้อยออกมาแผ่พังพานอยู่บนพระยี่ภู่ เธอก็แสร้งร้องขึ้นว่า งู งู พระเจ้า

อุเทนได้ยินเสียงเสด็จเข้าไป ทอดพระเนตรเห็นงูนั้น ก็สะดุ้งตกพระทัยกลัวเธอได้โอกาส ก็ส่งเสียงบริภาษ เอ็ดเอาพระราชาและพวกพระนางสามาวดี ว่า พระราชาโง่ เขาห้ามดี ๆ ก็ไม่เชื่อ พวกหญิงเหล่านี้ก็เลว ไม่รู้คุณพระราชาที่ทรงชุบเลี้ยง...

คราวนี้ พระราชาเห็นประจักษ์พยานก็ทรงพิโรธพวกพระนางสามาวดี โดยเข้าพระทัยว่า จะปลงพระชนม์พระองค์ ด้วยพิษงู ทรงลงโทษ จะประหารด้วยพระองค์เอง ให้พวกพระนางสามาวดียืนเข้าแถวเรียงหนึ่ง เป็นเส้นตรง พระนางสามาวดียืนหัวแถว จะใช้พระแสงศรยิงทะลวงอกหญิงเหล่านั้น ให้ตายหมดพร้อมกัน

พระนางสามาวดี ไม่โต้ตอบไม่ขัดขืน ประทานโอวาทนางพระกำนัลทั้งปวงให้เจริญเมตตาอย่าโกรธพระราชาและใคร ๆ รักษาใจให้แน่วอยู่ในเมตตา ภาวนาทุกคนจึงยืนนิ่ง ก้มหน้าเจริญเมตตาทั่วกัน

พระเจ้าอุเทน ทรงน้าวพระแสงศรปล่อยไปหมายอุระพระนางสามาวดี ลูกศรแล่นไปหน่อย ยังไม่ถึงอุระพระนางสามาวดี ก็วกย้อนกลับมา ตรงจะเข้าประหารพระอุระของพระเจ้าอุเทน (ท้าวเธอจึงทรงจับไว้) ทันใดนั้น ท้าวเธอเห็นอัศจรรย์เช่นนั้นจึงทรงตะลึง และสำนึกขึ้นได้ว่า พระนางสามาวดี เป็นผู้มีบุญบริสุทธิ์ มิได้ทำผิดคิดร้ายอะไรลูกศรจึงไม่ทำอันตราย แล้วทรงพ้อพระองค์เองว่า ลูกศรไม่มีหัวใจ มันยังรู้คุณของคนดี ไม่ทำอันตราย มนุษย์มีหัวใจใยไม่รู้คุณของคนดีเล่า แล้วทรงดำเนินเข้าไปลดพระองค์คุกพระชานุแทบพระบาท ของพระนางสามาวดีทรงขอขมา และเปล่งพระวาจาขอให้พระนางเป็นที่พึ่งของท้าวเธอด้วยเถิด พระนางทูลว่าเธอและบริวารของเธอมิได้มีจิตคิดร้ายและโกรธเคืองท้าวเธอ อย่ายกย่องเธอเป็นที่พึ่งเลย แต่จงทรงนับถือท่านผู้ที่เธอนับถือ คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นที่พึ่งเถิด พระเจ้าอุเทนก็ทรงยินดีเปล่งพระวาจาถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งในบัดนั้น แล้วพระราชทานพรเป็นบำเหน็จแก่พระนางสามาวดี ให้พระนางขอสิ่งที่ประสงค์ได้ทุกอย่าง พระนางว่า เธอไม่ประสงค์สิ่งใดอื่นเป็นแต่ขอพระราชานุญาต ให้พระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์เข้ามาในพระราชนิเวสน์ได้ และขอให้เธอและบริวารทำบุญเลี้ยงพระได้ตามอัธยาศัย พระเจ้าอุเทนก็โปรดอนุญาตทุกประการ

ประวัติพระนางสามาวดีตอนนี้ แสดงให้เห็นอานิสงส์แห่งเมตตาในข้อว่า "นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมติ – ไฟก็ดี ยาพิษก็ดี ศัสตราก็ดี ย่อมไม่กล้ำกรายผู้เจริญเมตตานั้น ชัดเจนดี △

การปฏิบัติธรรมะ

การปฏิบัติธรรมะ ก็ไม่แตกต่างกับทางโลกเขาฝึกหัด หรือหัดสานกะบุงตะกร้ากันเท่าใดนัก คือต้องพยายามสานกันอยู่บ่อย ๆ เพื่อให้เกิดความชำนิชำนาญ แม้จะไม่มีผู้ใดคอยพร่ำสอนแนะนำ ก็สามารถทำได้ดีและอาจดียิ่งกว่าคนอื่น ๆ ที่เขาเคยทำมาแล้ว พร้อมทั้งคิดค้นหาวัสดุสิ่งต่าง ๆ มาประดิษฐ์ ให้มีแบบ ลวดลายและทรวดทรงแปลก ๆ จะได้เป็นจุดสนใจของผู้ซื้อ ด้วยฝีมืออย่างสวยงามประณีตบรรจง ทางธรรมะก็ดำเนินรอยดังนี้ หาได้มีข้อแตกต่างกันไม่

จะต่างกันก็ตรงที่ทางโลกเขาฝึกหัดกาย ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการฝีมือ หรือความรู้ความชำนาญอย่างโลก ๆ ที่คนในโลกจำต้องปฏิบัติ ส่วนทางธรรมะเป็นการฝึกหัดอบรมจิตใจให้เกิดความสงบระงับ กายต้องฝึกหัดอย่างไร ใจก็ต้องฝึกหัดอย่างนั้น คือต้องบังคับจิตให้อยู่ในอำนาจ ไม่ยอมให้มันซัดส่ายดิ้นรนไปตามความพอใจได้

อารมณ์ทุกชนิดที่เข้ามากระทบใจนั้น มีวิธีปฏิบัติได้เป็น ๒ ทาง คือหนีทางหนึ่งและสู้อีกทางหนึ่ง การที่ต้องหนีก็โดยเหตุที่จิตยังหวั่นไหวไม่มั่งคงพอ ขณะใดกระทบเข้ากับอารมณ์ที่น่ายินดียินร้ายอย่างจัง ๆ เมื่อสู้ไม่ไหว วางจิตให้สงบเป็นปกติไม่ได้ ก็ต้องใช้วิธีเลี่ยงหนีให้พ้นจากอารมณ์นั้น ๆ ไปก่อน เพื่อหาทางสู้ในภายหลัง หากปล่อยให้มันเกิดขึ้นบ่อย ๆ ไม่รีบระงับดับเสียให้ได้ในขณะนั้น มันจะเก็บสะสมไว้ภายในจิตใจ จนเกิดความเคยชินเป็นนิสัย ต่อไปจะแก้ไขได้โดยยาก

ส่วนอีกทางหนึ่ง คือทางสู้ ถ้าเราสามารถอดกลั้น อดทนหรือวางจิตใจอย่างสงบต่ออารมณ์ที่เกิดขึ้นทั้งดีทั้งชั่วได้ ก็ไม่จำเป็นต้องหนี วิธีนี้เป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องและประเสริฐที่สุด เพราะสามารถเอาชนะอารมณ์นั้น ๆ ได้ แสดงให้ทราบถึงสภาพจิตของผู้นั้นว่ามั่นคงดีแล้ว การสู้ในกรณีนี้ มิได้หมายถึงการต่อสู้เอาชนะผู้อื่นด้วยกำลังทางร่างกาย แต่หมายถึงสู้กับกิเลสที่อยู่ภายในจิตใจของตนให้ได้นี่เอง

การฝึกหัดหรือการปฏิบัติธรรมะ ก็มาฝึกหัดกันที่ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจของตน ขณะใดกระทบเข้ากับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ก็ให้มีสติรู้เท่าทันต่ออารมณ์นั้น ๆ มิให้หลงรักหลงชังขึ้นมา

หากขาดสติ ทำอย่างไรเสียก็ต้องรู้สึกหลงใหลยินดีในสิ่งที่ชอบใจ และหลงชังในสิ่งที่ไม่ชอบใจ จะให้วางจิตใจเฉยเป็นปกติเหมือนดังผู้มีสติอยู่ตลอดเวลาไม่ได้ ในตอนนี้กิเลส ตัณหา อุปาทาน มันจะทยอยเข้ามาเป็นสาย จนกระทั่งกลายเป็นทุกข์ตามหลักของปฏิจจสมุปบาท

เมื่อมีสติอยู่ทุกขณะจิต ก็จะเกิดปัญญารู้เท่าทันความจริง ไม่หวั่นไหวเอนเอียงไปจับอารมณ์ทางโน้น ปล่อยทางนี้ คว้าทางนั้นให้วุ่นวายไปหมด ใครทำได้ถึงขั้นนี้ต่อไปก็ไม่ต้องระมัดระวังควบคุมสติกันต่อไปอีก แต่สติมันจะคอยควบคุมระมัดระวังให้เอง ความสุขสงบเย็นจะเกิดขึ้นให้ผู้นั้นได้รับอยู่ตลอดเวลา

ผู้ปฏิบัติที่มีสติ แม้จะมีอารมณ์ใด ๆ มากระทบ จิตก็จะวางเฉยได้เป็นปกติ คงรับเข้ามาก็เฉพาะเรื่องที่เป็นความถูกต้อง สร้างความสันติสุขแก่ตนและผู้อื่นเท่านั้น นอกจากที่กล่าวนี้ จิตจะไม่ยอมรับ ขืนรับไว้ จิตที่เคยผ่องใสเป็นปกติ ก็จะเริ่มหวั่นไหวไปตามอารมณ์ที่เข้ามากระทบ

หากผู้ใดยังปฏิบัติไม่ได้ดังนี้ คือต้องคอยระมัดระวังควบคุมสติตลอดเวลาแล้ว ก็ถือว่า การประพฤติปฏิบัติธรรมะของผู้นั้น ยังหาใช่เป็นผลสำเร็จขั้นสูงสุดไม่ จะต้องอบรมกายวาจาใจกันต่อไปอีก เพราะปล่อยสติไม่ควบคุมเมื่อใด กิเลสมันเตรียมพร้อมตั้งท่าคอยทีอยู่ใกล้ ๆ จะรีบฉวยโอกาสแทรกตัวเข้ามาทันที

ใครปล่อยให้กิเลสเข้ามาสิงสถิตย์อยู่ในจิตใจได้ ผู้นั้นก็จะเกิดความรักใคร่ในสิ่งน่าพอใจ และโกรธเกลียดรำคาญในสิ่งที่ตนไม่พอใจ เพราะตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ถูกกิเลสชักนำให้หลงผิด จึงไปไขว่คว้าอารมณ์ที่น่ารักน่าชังเอาไว้ ถึงกับได้โจน และตกลงไปในหลุมพรางที่มันขุดล่อดักเอาไว้นี้ กระทั่งไม่สามารถถอนตนให้พ้นจากหล่มขึ้นมาได้

สมมติว่าเรามีโทสะมากเกินไป และเห็นโทษของโทสะว่า เมื่อเกิดขึ้นอย่าง

รุนแรง ไม่สามารถระงับไว้ได้จะทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่ไม่พอใจ ให้พินาศย่อยยับลงด้วยอารมณ์เพียงวูบเดียวเท่านั้น หากไม่รู้จักผ่อนความโกรธ ให้ลดน้อยเบาบางเลงสียบ้างตนคงหมดความสุขไปตลอดชีวิต มันมีแต่โทษอย่างเดียว หาได้มีคุณแก่ใคร ๆ ไม่

ความโกรธเกิดขึ้นครั้งใด จิตใจรู้สึกเร่าร้อนเหมือนกับตกนรกอเวจีก็ไม่ปาน จึงยากจะละความโกรธนี้ให้ได้สิ้นเชิง ก็ขอให้คลายความรุนแรงลง หรือผ่อนหนักให้เป็นเบาก็ยังดี ทำได้เพียงเท่านี้ก็พอใจแล้ว เราควรจะปฏิบัติอย่างไร

ก่อนอื่นต้องมีสติคอยควบคุมกำกับอยู่ตลอดเวลา โดยแบ่งการฝึกหัดเป็น ๒ ระยะ

ระยะแรก คุมสติตอนที่ความโกรธยังไม่เกิดพอเขาด่ามา ครั้งแรก ๆ สติอาจมาช้าไม่ค่อยทันการ เพราะเชื้อของความโกรธมันมีอยู่มาก จึงระงับไม่อยู่เมื่อได้ฝึกหัดให้เคยชินอยู่เสมอ ๆ ต่อไปอาจโกรธเหมือนกันแต่ไม่ถึงกับลงมือลงไม้ หรือด่าตอบ เป็นเพียงแสดงกิริยาอาการฮึดฮัดออกมาบ้างเท่านั้น ยิ่งปฏิบัติไปนาน ๆ ก็จะค่อย ๆ ผ่อนคลายไปได้เรื่อย ๆ เพราะมีสติมากขึ้น

ระยะที่ ๒ เมื่ออารมณ์โกรธเกิดขึ้นเสียแล้ว เราประมาทจึงเผลอสติไป ก็ต้องใช้ขันติความอดกลั้น อดทนให้มากยิ่งขึ้น และต้องใช้สติสอดส่องตรวจตราเพิ่มขึ้นเป็นพิเศษ ควรเสียใจอย่างยิ่งที่ได้พลาดท่าเสียทีกิเลสเข้าแล้ว ครั้งนี้แพ้ ครั้งต่อไปต้องเอาชนะให้ได้

นอกจากนี้ ก็ต้องพิจารณาให้เห็นโทษของความโกรธอยู่เนือง ๆ กรณีที่ทำให้เราต้องผิดพ้องหมองใจ หรือทะเลาะวิวาทกับผู้อื่น ถ้ามีลักษณะรุนแรงร้ายกาจ อาจถึงต้องติดคุกติดตะราง หมดความเป็นอิสระไปเลยก็ได้

ขนาดธรรมดา ๆ ก็ยังรู้สึกเร่าร้อน กระสับกระส่ายงุ่นง่านคล้ายคนเสียสติ เราจะพบเห็นผู้อื่นเป็นเครื่องเตือนใจได้เสมอ เมื่อโกรธจัด หน้าตาจะบูดเบี้ยวบึ้งตึง หู ตาแดง มือไม้ปากคอสั่น ตือกชกตัว หรือกระทืบเท้าดิ้นเร่า ๆ บ้างก็ขว้างปาเข้าของแตกหักเสียหายด้วยฤทธิ์โทสะ ผู้อื่นเขาแสดงกิริยาอาการอย่างไร เวลาโกรธเราก็แสดงกิริยาอาการอย่างนั้น ควรอับอายผู้อื่นและน่าเวทนาสงสารตัวเองอย่างที่สุด

ได้เห็นโทษของมันชัดแจ้ง ก็จะรู้สึกพอใจละความโกรธที่มีอยู่ออกไป เป็นเหตุให้ต้องคอยตรวจตราระมัดระวัง และใช้สติควบคุมสิ่งต่าง ๆ ให้อยู่ในสภาพปกติ ไม่ยอมให้มันเกิดขึ้นดังครั้งก่อน ๆ การละความโกรธชนิดรุนแรง ก็พอมีหวังว่าจะทำได้สำเร็จ เพราะได้ช่วยกันถึง ๒ แรง พออารมณ์ไม่พอใจเข้ามากระทบ จิตจะรู้ทันที จึงไม่ยอมรับอารมณ์ชนิดนั้น เนื่องจากได้คอยระมัดระวังอยู่ก่อนแล้ว หากทำได้เช่นนี้ตลอดเวลา ความโกรธก็จะค่อย ๆ คลายและห่างออกไปตามลำดับ และอาจดับหายไปในที่สุด ไม่หวนกลับมาเกิดอีกเลยก็ได้

ผู้ใดมิเคยได้ฝึกหัดไว้ก่อนล่วงหน้า จะไม่สามารถดับอารรณ์ที่เกิดขึ้นอย่างกระทันหันได้ เพราะสติมาไม่ทันท่วงที จึงพ่ายแพ้แก่อารมณ์ที่พอใจ หรือไม่พอใจเกือบทุกครั้ง การฝึกหัดหรือการระงับสิ่งใดก็ตาม ต้องพยายามฝึกให้เป็นนิสัย เพื่อไม่ให้พลาดท่าเสียทีแก่กิเลส ถ้าปล่อยให้กิเลสเกิดขึ้นเสียก่อน แล้วจึงจะหาวิธีแก้ไขในภายหลังมันชักช้าไม่ทันการ กว่าถั่วจะสุกงาก็ไหม้ อาจทำสิ่งที่ให้โทษอย่างร้ายแรงลงไป ถึงกับหมดทางจะคิดแก้ไขเอาเลยทีเดียว

เมื่อทำได้บ้างในครั้งแรก ๆ ครั้งต่อ ๆ ไป จะดีขึ้นเป็นลำดับ สติที่เคยเชื่องช้า ก็จะเพิ่มความรวดเร็วและมาทันเวลายิ่งขึ้น จนกระทั่งมีอารมณ์ใดมากระทบ ก็รู้ได้ในขณะนั้น ยิ่งรู้ก็ยิ่งเห็นความจริง จึงจักการดับสิ่งนั้น ๆ อย่างฉับพลัน และปฏิบัติได้ถูกต้องเหมาะสมกับเหตุการณ์ทุกคราว อารมณ์ที่มากระทบจิตก็หมดความหมายไม่ว่าดีหรือชั่วก็เป็นดังนี้เหมือนกันทั้งสิ้น

ขณะที่มีอารมณ์ใด ๆ มากระทบจิต และเกิดรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจขึ้น ถ้าเรามีสติรู้ว่านี่เป็นความยึดถือ ปัญญาจะไม่นิ่งเฉยรอช้า รีบเข้ามาพิจารณาตัดสินให้ สั่งให้จัดการปล่อยความพอใจหรือไม่พอใจนี้เสีย อารมณ์นั้น ๆ จะหยุดชะงักลง และค่อย ๆ เลือนหายไปจากจิตใจทันที ความปลอดโปร่งเย็นกายสบายใจจะเข้ามาแทนที่ อาการอึดอัดขุ่นมัว ซึ่งเคยมีเป็นประจำจะเริ่มแจ่มใสเป็นสุขสดชื่นขึ้น เพราะไม่ถูกสิ่งใดก่อกวนให้เศร้าหมองได้ ทั้งจะไม่ยึดถือสิ่งที่ได้ปล่อยไปแล้วอย่างน้อยก็ชั่วระยะเวลาหนึ่ง เมื่อทำเช่นนี้ได้เสมอ ๆ สติก็มีมากขึ้น พอกระทบเข้ากับสิ่งใด สติจับได้ก็รีบส่งต่อให้ปัญญา ปัญญาก็พิจารณาตรวจสอบตัดสินให้อีก สติกับปัญญาคงทำหน้าที่ร่วมกันตลอดเวลา

ส่วนผู้ที่ไม่สามารถทำได้ดังนี้ ก็เพราะสติกับปัญญาไม่ทำงานร่วมกัน สติไปอยู่ทางหนึ่ง ปัญญาก็หลบไปเสียอีกทางหนึ่ง ครั้นเมื่อสติรู้เท่าทันอารมณ์นั้น ๆ ขึ้นมาบ้างซึ่งนาน ๆ จึงจะเกิดมีสักครั้งหนึ่ง ปัญญาก็มาไม่ทัน กว่าจะมาได้ทันเวลา สติก็ปล่อยสิ่งที่จับได้นั้นเสียแล้ว ตกลงปัญญาเลยไม่ทราบเรื่อง ว่าสติได้จับอารมณ์อะไรไว้ได้ จึงตัดสินให้ไม่ถูก เพราะสติชิงไปปล่อยเสียก่อน

ทั้งนี้ ก็โดยที่ทั้งสติและปัญญา ไม่เคยได้รับการฝึกฝนอบรมให้ทำงานร่วมกัน พอสิ่งใดเกิดขึ้นกับสติ ปัญญาก็ไม่เข้ามาช่วยเหลือตัดสินและสกัดกั้นให้ กิเลสก็เข้าผสมโรงสวมรอยเป็นปัญญา จัดการตัดสินให้แทนเสียเอง มันคอยจ้องหาโอกาสอยู่แล้ว กิเลสสวมรอยเป็นปัญญาได้เมื่อใด ผู้นั้นนับวันจะเหินห่างธรรมะยิ่งขึ้นทุกที ผลที่สุดก็เร่หันเข้าหากิเลส เป็นพวกพ้องของกิเลส สนุกสนานรื่นเริงยิ่งกว่าเข้าพวกร่วมหมู่กับพวกธรรมะเป็นไหน ๆ

การเขียนคติพจน์หรือถ้อยคำสั้น ๆ ที่เหมาะสมซึ่งตนเห็นว่าดีที่สุด สมควรนำไปประพฤติปฏิบัติตามได้ไว้ในที่ ๆ เด่นชัด สามารถมองเห็นได้ง่ายสักบทหนึ่งหรือสองสามบท มากเกินไปนักก็ไม่สู้ดี เพื่อใช้เป็นหลักสำหรับช่วยเตือนสติ เวลาใดความคิดมันล่องลอยไปอื่น เมื่อพบคติพจน์หรือคำขวัญเข้าจะได้รู้สึกตัว รีบเหนี่ยวรั้งความคิดที่เตลิดออกไปนอกทาง ให้หันกลับมาอยู่ในแนวทางที่กำหนดเอาไว้

หากไม่ได้ทำกันไว้บ้างเลย เวลาเผลอสติ ก็จะไม่มีสิ่งใดคอยแนะนำตักเตือนให้ทราบ จิตใจที่ถูกปล่อยให้ล่องลอยไปไหน ๆ ได้อย่างเสรี มันจะอยู่ห่างไกลจากจุดหมายมากเกินไป จนยากที่จะแก้ไข เหนี่ยวรั้งดึงให้กลับมาอยู่ในสภาพเดิมได้

คติพจน์คำขวัญที่เขียนไว้นี้ จะได้ผลหรือไม่ เพียงใด ก็อยู่ที่ตัวของผู้ปฏิบัติเป็นสำคัญ มิใช่ทำเพียงเล่น ๆ เขียนคติพจน์ไว้โก้ ๆ อวดผู้อื่น โดยที่ตนไม่เคยเอาใจใส่ไม่ยอมปฏิบัติตามถ้อยคำที่อุตส่าห์เขียนเอาไว้ คำขวัญนั้นก็เป็นหมัน ไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้เขียน ซ้ำจะรกรุงรังสถานที่ ทำให้สกปรกเปอะเปื้อนเสียอีก

ประโยชน์จะมีขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อพบเห็นคติคำขวัญเข้าเวลาใด เป็นไม่ลังเลรอช้ารีบทำตามทันทีเสมือนหนึ่งได้พบขุมทรัพย์ที่มีค่าอย่างมหาศาล หากผู้ปฏิบัติตั้งใจทำ

จริง ๆ และสามารถทำได้อย่างสม่ำเสมอ เป็นปกตินิสัย เป็นต้องมีผลดีแก่ผู้นั้นอย่างมิต้องสงสัยเลย

วิธีเขียนคติพจน์หรือคำขวัญดังกล่าวนี้ มีผู้ชอบทำกันมากทั้งทางโลกทางธรรม ส่วนมากมักจะมีแต่ผู้เขียน ผู้สมัครใจทำตามอย่างแท้จริง จะมีสักกี่คน บางคนก็เขียนกันเสียเปรอะ มีทั้งในห้องนอน ตลอดถึงห้องน้ำห้องส้วม จะหันหน้าไปทางใด เป็นต้องพบคำขวัญเต็มไปหมด ข้อความที่เขียนไว้ทุกแห่งก็ล้วนมีสาระประโยชน์ควรค่าแก่การอ่าน น่าเลื่อมใส น่าปฏิบัติตามด้วยกันทั้งสิ้น ถึงกระนั้นก็คงเป็นคติคำขวัญ สำหรับให้จิ้งจกตุ๊กแกร้องทัก และสอบถามพวกเดียวกันว่า ใครเป็นคนเขียน เขียนไว้ให้ใครปฏิบัติ เพราะแต่ก่อนไม่เคยเห็นมี เพิ่งปรากฏแก่สายตา ความสงสัยจึงเกิดขึ้น

การที่จะรู้ว่า สภาพจิตของผู้ใดสูงต่ำ ละเอียดหยาบเพียงใด ก็ให้ดูกันที่สติของแต่ละคนนี้เอง โดยนำสติของผู้นั้นมาเป็นหลักสำหรับพิจารณาทดสอบ ก็จะทราบความจริงได้

คนเราจะดีจะชั่ว ก็เป็นไปตามอำนาจของสติ และก็สตินี่แหละจะช่วยบอกให้ทราบถึงความประพฤติของเขาอีกต่อหนึ่ง ถ้าไม่ดูที่สติ ไปดูกันที่อื่น ก็มีทางผิดพลาดได้ง่าย ผู้มีสติอยู่กับตัว ก็เท่ากับมีอาหารทิพย์ไว้บริโภคอย่างอิ่มหนำสำราญ ไม่มีเวลาขาดแคลนสิ่งที่เรียกว่าความสุขเลย

ผู้ใดปรารถนามีสติทุกเมื่อ ก็ต้องลงมือเจริญสติเรื่อยไป และต้องปฏิบัติจนถึงขั้นไม่ต้องระมัดระวังสติก็มีอยู่กับตัวตลอดเวลา ใครสามารถทำได้ถึงขั้นนี้ จึงจะถือว่าผู้นั้นมีสติสมบูรณ์ทุกเมื่อ

ความโลภ โกรธ หลง ที่เกิดขึ้นทุกครั้ง มันเกิดในขณะขาดสติ เผลอสติเวลาใด จิตใจจะล่องลอยตกไปสู่กระแสโลก ส่วนมากมักจะถูกพัดพาไปในทางต่ำ ความรู้สึกนึกคิด ก็จะพลอยตกต่ำลงและตกต่ำลงเรื่อย ๆ มันอยู่ในสภาพที่ไม่เป็นปกติเสียแล้ว

จิตใจต่ำ การพูด การทำ การคิดนึก ก็ถูกฉุดให้ต่ำลงด้วย เป็นเหตุให้ผู้นั้นกล้าทำสิ่งที่คนมีสติสมบูรณ์เขาไม่ทำกัน ทั้งนี้ก็เพราะไม่มีหลักที่พึ่งทางใจ คอยเหนี่ยวรั้งเตือนให้ทราบถึงภัยอันตรายที่จะพึงมีแก่ตน ครั้นสิ่งใดเกิดขึ้น ก็หลีกเลี่ยงไม่พ้น ต้อง

ยอมรับทุกข์โทษเวรภัยไปตามโทษานุโทษที่ตนได้กระทำไว้ทุก ๆ อย่าง

ผู้ใดสามารถควบคุมสติให้มีได้ตลอดเวลา ก็แสดงว่าเขามีจิตใจสูงมาก ผู้มีจิตใจเช่นนี้ จะไม่มีอำนาจใด ๆ ในโลกมาชักจูงบีบบังคับ ให้ลงไปเกลือกกลั้วหมกมุ่นอยู่กับสิ่งที่ต่ำ ๆ ได้ พร้อมกันนั้นทุกข์ทุกชนิด ก็เข้าใกล้ชิดติดตัวไม่ได้ ต้องถอยห่างออกไปไกลแสนไกล เพราะสติคอยช่วยคุ้มกันระมัดระวัง ไม่ยอมให้สิ่งที่ขัดต่อความผาสุกสงบเย็นจู่โจมเข้ามา

จะอย่างไรก็ตาม ขอให้มีจิตใจสูงเข้าไว้ก่อนก็แล้วกัน อย่างอื่นจะสูงด้วยหรือไม่มิใช่เป็นเรื่องที่สำคัญอะไรนัก จิตใจสูงเพียงอย่างเดียว ก็จูงสิ่งอื่น ๆ ให้ดีตาม อย่างอื่นสูงแต่จิตใจต่ำเสียอีก กลับจะช่วยสนับสนุนให้ความทุกข์ความเดือดร้อนทั้งปวง ทยอยเข้ามาหาตัวยิ่งขึ้น

สภาพจิตของปุถุชนนั้น แม้จิตใจสูงขึ้นกว่าระดับเดิมในบางครั้งบางขณะ คือไม่โลภไม่โกรธ ไม่หลงจะเป็นเพราะได้พึ่งธรรม หรือเกิดสติระลึกถึงความดีความถูกต้องขึ้นได้เองก็ตาม ก็คงสภาพเช่นนั้นได้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง ในไม่ช้ามันจะกลับตกไปสู่สภาพเดิมของมัน เคยโลภก็โลภตามเดิม มีโทสะก็โทสะเหมือนเดิม เคยหลงก็หลงอยู่เช่นเดิม ทั้งนี้เป็นเพราะพื้นเพเดิมของจิตปุถุชนมันต้องเป็นดังนี้ จะให้ผืนความจริงย่อมไม่ได้ เช่นเดียวกับคนที่มีทุกข์คุกรุ่นอยู่ในจิตใจ เมื่อได้ดูหนังฟังเพลง อาจรู้สึกสบายใจคลายทุกข์ได้บ้างในขณะนั้น แต่โดยเหตุที่จิตของเขายังมีทุกข์ครอบงำอยู่ จึงถูกความทุกข์นั้น ๆ บีบคั้นทิ่มแทงเอา เมื่อขาดสติไปหลงยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมาอีก

ผู้ไม่มีสติช่วยคุ้มครองให้ ก็เสมือนตนเป็นฝ่ายเชื้อเชิญชักจูงความทุกข์ และสิ่งที่ไม่มีผู้ใดปรารถนาอย่างอื่น ๆ ให้เข้ามาเยี่ยมเยียนคลุกคลีเป็นเพื่อนตาย ใครก็ตามถ้าปล่อยให้สิ่งเหล่านี้เข้ามาสิงสถิตย์อยู่ในจิตใจได้แล้ว ต่อไปแม้เห็นโทษของมันบ้าง ก็ยากที่จะขจัดหรือทำลาย มันลงได้ง่าย ๆ สติสัมปชัญญะ จะมีได้ ก็ต่อเมื่อมีปัญญาเป็นพี่เลี้ยง คอยแนะนำช่วยเหลืออยู่เท่านั้น ขาดสติก็เท่ากับขาดปัญญา ขาดปัญญาสติก็เกิดขึ้นไม่ได้ ขาดปัญญาในที่นี้ หมายถึงปัญญาชั้นสูง มิใช่ปัญญาอย่างโลก ๆ เพราะมีปัญญาทางโลกยังขาดสติได้ ปัญญาชั้นสูงขั้นหลุดพ้นจากอาสวะกิเลส ใครสามารถทำให้เกิดขึ้นกับตนได้แล้ว จะไม่มีเวลาขาดสติได้เลย △

นางสุชาดา เสนานีธีดา

นางสุชาดา เสนานีธีดา ได้เอตทัคคะเป็นเลิศฝ่ายอุบาสิกาผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะเป็นปฐม คือก่อนกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย สร้อยนามท่านผู้นี้ ในอรรถกถานี้เป็นเสนิยธีดา

อรรถกถาเล่าประวัติโดยสังเขปว่า นางสุชาดาผู้นี้ได้กำเนิดในเรือนของเสนิยกุฎุมพีในเสนานิคม ตำบลอุรุเวลา ก่อนพระศาสดาเจ้าของเราเสด็จอุบัติ เมื่อเจริญวัยแล้ว ได้ไปบนรุกขเทวดาที่ต้นนิโครธต้นหนึ่ง ตั้งความปรารถนาว่า "ถ้าข้าพเจ้าได้ไปสู่เรือนของตระกูลที่มีชาติเสมอกัน (คือได้สมรสกับชายที่มีชาติตระกูลเสมอกัน) แล้วจักได้บุตรชายในครรภแรกไซร้ ข้าพเจ้าจักมาทำพลีกรรม (ถวาย) ทุกปี" ปรากฏว่าความปรารถนาของนางสำเร็จทุกอย่าง

เมื่อพระมหาสัตว์เจ้าทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาครบ ๖ ปีบริบูรณ์ ในวันวิสาขปุณณมี นางสุชาดาคิดว่าจักทำพลีกรรมแต่เช้า จึงลุกขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง ให้บ่าวรีดนมโค เวลานั้นลูกโคทั้งหลาย ยังมิได้มาแตะต้องเต้านมแม่โคเลย พอนำภาชนะใหม่ สอดเข้าใต้เต้านม สายน้ำนมก็หลั่งลงเอง (ไม่ต้องแตะต้องบีบนวด) นางสุชาดาเห็นอัศจรรย์เช่นนั้น ก็ใช้มือรองน้ำนมกอบมาลงภาชนะใหม่ พอแล้วก็ลงมือทำข้าวปายาส ข้าวปายาสนั้นเมื่อกำลังหุงอยู่ มีฟองเม็ดใหญ่ ๆ ผุดขึ้นลอยวนเป็นทักขิณาวัฏ ฟองไม่ล้น

ออกนอกภาชนะสักเม็ดเดียว เป็นอัศจรรย์ ยิ่งกว่านั้น ยังปรากฏว่า ท้าวมหาพรหมมาถือฉัตรกั้นให้ ท้าวโลกบาลทั้ง ๔ มาถือพระขรรค์ยืนอารักขา ท้าวสักกะช่วยหาถ่านมาใส่ไฟ เทวดาทั้งหลายช่วยไปนำเอาโอชาในทวีปทั้งสี่มาแทรกลงในข้าวปายาสนั้น

นางสุชาดา ในวันนั้นได้เห็นอัศจรรย์ต่าง ๆ จึงเรียกนางทาสีชื่อปุณณา มาบอกว่า "แม่ปุณณาเอ๊ย วันนี้ เทวดาท่านโปรดปรานเรายิ่งนัก ข้าอยู่มาจนบ่านี้ ยังไม่เคยเห็นอัศจรรย์อย่างนี้ เจ้าจงรีบไปชำระบั้ดกวาดเทวสถานเถิด" นางทาสีปุณณาก็รับคำแล้วไปที่โคนต้นนิโครธโดยด่วน

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เจ้าเสด็จไปประทับนั่งที่โคนไม้แต่เช้า รอเวลาภิกขาจาร นางทาสีปุณณาไปจะชำระสถานที่โคนไม้ เห็นพระโพธิสัตว์เจ้าประทับนั่งอยู่ คิดว่าเป็นเทวดา ก็กลับไปบอกนางสุชาดาว่า เทวดาท่านมานั่งรออยู่ที่โคนไม้แล้ว นางสุชาดาดีใจกล่าวว่า "ถ้าเจ้าพูดจริง ข้าจะปลดเจ้ามิให้เป็นทาสีต่อไป" จึงรีบแต่งกายคดข้าวปายาสลงถาดทองคำ ปิดด้วยถาดทองคำอีกใบหนึ่ง หุ้มด้วยผ้าขาว จัดพวงดอกไม้ของหอมวางประดับบนถาด ยกขึ้นเทินศีรษะไป ไปถึงเห็นพระมหาบุรุษเจ้าประทับนั่งอยู่ ก็เกิดปีติเป็นล้นพ้น แสดงความเคารพโดยยอบตัวลงตั้งแต่ที่ ๆ มองเห็นพระองค์ เข้าไปถึงองค์ก็ปลงถาดข้าวปายาสลงจากศีรษะ เปิดถาดคลุมออกแล้ว ถวายข้าวปายาสพร้อมทั้งถาดแล้ววันทา กล่าวขึ้นว่า "มโนรถของข้าพเจ้าสำเร็จฉันใด ขอมโนรถของท่านก็จงสำเร็จฉันนั้นเถิด" แล้วก็กลับไป

พระโพธิสัตว์เจ้าทรงยกถาดข้าวปายาสไปที่ตลิ่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงวางถาดข้าวไว้ที่ตลิ่ง แล้วลงสรงน้ำ เสร็จแล้วเสด็จขึ้นมา ทรงปั้นข้าวปายาสเป็น ๔๙ ก้อน (ก้อนละคำ) เสวยข้าวปายาสหมดแล้ว ทรงนำถาดไปลอยเสียที่แม่น้ำ แล้วเสด็จไปประทับทำความเพียรที่โคนต้นโพธิ์จนบรรลุพระสัพพัญญุตญาณในวันนั้น แล้วประทับ (เสวยวิมุติสุข) อยู่ที่บริเวณต้นโพธิ์นั้น ๗ สัปดาห์ จึงเสด็จไปทรงประกาศพระธรรมจักรโปรดพระปัญจวัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี ณ ที่นั้น ทรงพิจารณาเห็นอุปนิสัย (พระอรหัต) ของยสกุลบุตร ซึ่งเป็นบุตรของนางสุชาดา ในกรุงพาราณสีนั้น เวลาใกล้รุ่งจึงเสด็จจงกรมรอเวลาที่ยสกุลบุตรจะมาพบ ฝ่ายยสกุลบุตร คืนนั้นตื่นขึ้นตอนดึก เห็นพวกหญิงบริวารนอนหลับ มีอาการน่าทุเรศต่าง ๆ ก็เกิดสังเวชใจเบื่อหน่ายบ่นออกมาว่า ที่นี่วุ่นวายขัดข้องจริงหนอ แล้วเลยตัดสินใจออกจากนิเวศน์

ไปนอกเมือง จึงไปพบพระศาสดาเจ้า ได้ฟังพระธรรมเทศนาครั้งแรก ได้บรรลุมรรคผลสามเบื้องต้น ครั้นรุ่งสว่าง เศรษฐีผู้บิดาตามรอยมาพบรองเท้าจำได้ เดินหาไปมา ก็พบพระศาสดาเจ้าประทับนั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ จึงเข้าไปถามหาลูกชาย (ท่านว่าพระศาสดาเจ้าทรงบันดาลกำบังด้วยสกุลบุตรไว้ก่อน) ทรงแสดงธรรมให้เศรษฐีฟัง ในที่สุดเศรษฐีก็ได้บรรลุโสดาบัติผล ส่วนยสกุลบุตรฟังธรรมที่ทรงแสดงแก่บิดาก็บรรลุอรหัตผล คราวนี้จึงทรงคลายฤทธิ์ให้บิดาเห็นบตร ต่อนั้นยสกุลบุตรทูลขออุปสมบทพระศาสดาเจ้า (ทรงพิจารณาเห็นว่ายสกุลบุตรมีบุญฤทธิ์) จึงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาโดยตรัสว่า 'เอหิ ภิกฺขุ – ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด' เท่านั้น ทันทีนั้น เพศคฤหัสถ์ของยสกุลบุตรก็อันตรธานไป กลายเป็นภิกษุทรงบาตรจีวรอันสำเร็จด้วย (บุญ) ฤทธิ์ ท่านบิดาจึงกราบทูลนิมนต์พระศาสดาเจ้ารับอาหารบิณฑบาตเช้านั้นแล้วกลับไป พระศาสดาเจ้าโปรดให้พระยสเป็นปัจฉาสมณะเสด็จไปรับอาหารบิณฑบาต ที่บ้านท่านเศรษฐี เสวยเสร็จแล้วทรงแสดงธรรม เมื่อจบพระธรรมเทศนา นางสุชาดามารดาพระยส และปุราณทุติยิกา (ภรรยาเก่า) ของพระยสได้บรรลุโสดาบัติผล ในวันนั้นนางสุชาดาผู้นี้จึงตั้งอยู่ในเตวาจิกสรณะ (การเปล่งวาจา ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะครบทั้ง ๓) พร้อมกับลูกสะใภ้

ต่อมาภายหลัง พระศาสดาเจ้าเมื่อทรงตั้งอุบาสิกาทั้งหลายไว้ในฐานันดรโดยลำดับ จึงได้ทรงตั้งอุบาสิกาสุชาดาผู้นี้ไว้ในที่เป็นผู้เลิศแห่งอุบาสิกาผู้ถึงสรณะครบทั้งสามเป็นปฐม △

อรรถกถาท่านเล่าประวัตินางสุชาดาโดยสังเขปดังนี้ละครับ ผมว่า สังเขปเกินไป ขาดข้อสำคัญไปหลายข้อ

แต่ก่อนมา ไม่เคยทราบว่ามารดาพระยสชื่ออะไร และนางสุชาดา เสนานีธิดา ตั้งแต่ถวายข้าวปายาสแด่พระโพธิสัตว์เจาแล้ว ก็ไม่พบประวัติอะไรอีกเลย ต่อได้อ่านอรรถกถานี้ จึงทราบว่านางสุชาดาผู้นี้เอง ได้เป็นมารดาพระยส แต่อรรถกถาท่านก็ไม่กรุณาเล่าให้ชัดสักหน่อยว่า เมื่อนางสุชาดาบนรุกขเทวดาตั้งความปรารถนาแล้ว ไม่ช้านางก็ได้สมรสกับเศรษฐีกรุงพาราณสีผู้หนึ่ง แล้วได้บุตรคนแรกเป็นชาย (คือยสกุลบุตร) สมความปรารถนา จึงเดินทางจากกรุงพาราณสีมาเสนานิคมบ้านเก่า ทำพลีกรรม

แก้บนรุกขเทวดาในวันวิสาขปุณมีทุกปี จนมาปีหนึ่งจึงได้พบเทวาดิเทพ (เทวดายิ่งกว่าเทวดา) คือพระโพธิสัตว์เจ้า ได้ถวายข้าวปายาสต่อพระหัตถ์...

การหุงข้าวปายาสนั้น คงต้องหุงที่บ้านเก่านั่นเอง จึงเทินศีรษะไปถวายได้ทันเวลา ไม่ใช่หุงมาแต่กรุงพาราณสี ซึ่งอยู่ไกลกันมาก และไม่ใช่ครั้งแรก ถ้าครั้งแรกยสกุลบุตรก็ยังเป็นทารก แต่นี่เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าเสวยข้าวปายาสแล้วก็ทรงทำความเพียรสำเร็จพระโพธิญาณในวันนั้นแล้วเสวยวิมุติสุขอยู่ที่นั่น ๗ สัปดาห์ ก็เสด็จไปกรุงพาราณสีโปรดพระปัญจวัคคีย์ และยสกุลบุตรก็มีภรรยาแล้ว เกิดเบื่อกามออกจากบ้านมาพบพระพุทธองค์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และท่านว่านางสุชาดาเกิดก่อนพระพุทธองค์ เวลานั้นพระพุทธองค์มีพระชนม์ได้ ๓๕ แล้ว นางสุชาดาก็คงมีอายุอย่างน้อย ๔๐ แล้วกระมัง △ △

๒ นางวิสาขา มิคารมารดา ได้เอตทัคคะเป็นเลิศฝ่ายอุบาสิกาผู้เป็นทายิกาคือยินดีในทานยิ่งนัก

อรรถกถาให้ความสำคัญแก่ท่านมหาอุบาสิกาผู้นี้มาก เล่าประวัติไว้ค่อนข้างยาว ผมจะเก็บความมาเล่าต่อ เพื่อท่านผู้อ่านที่ยังไม่เคยได้ทราบ

ท่านว่ามหาอุบาสิกาผู้นี้ เป็นธิดาของธนัญชัยเศรษฐีผู้เป็นบุตรของเมณฑกเศรษฐีในเมืองภัททิยะ แคว้นอังคะ มารดาชื่อ สุมนเทวี ได้รับขนานนามว่า วิสาขา อยู่มาเมื่อเธออายุได้ ๗ ขวบ พระทศพลเจ้าทรงพิจารณาเห็นอุปนิสัยแห่งมรรคผลของคนในแคว้นนั้น มีเสลพราหมณ์เป็นต้น จึงเสด็จจาริกพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ไปถึงเมืองภัททิยะนั้น ในสมัยนั้น เมณฑกะคฤหบดีเป็นผู้ใหญ่แห่ง มหาปุญญะ (ผู้มีบุญมาก) ๕ คน จึงได้รับตำแหน่งเศรษฐีในเมืองนั้น มหาปุญญะ ๕ คน คือตัวเมณฑกเศรษฐี ๑ ภรรยาใหญ่ของเมณฑกเศรษฐี ชื่อนางจันทปทุมา ๑ บุตรของเมณฑกเศรษฐีชื่อธนัญชัย ๑ ภรรยาของธนัญชัยชื่อนางสุมนเทวี ๑ ทาสของเมณฑกเศรษฐี ชื่อปุณณะ ๑ เศรษฐีนั้นมิใช่แต่เมณฑกะผู้เดียว ในพระราชอาณาเขตของพระเจ้าพิมพิสาร (เวลานั้นแคว้นอังคะขึ้นกับแคว้นมคธ) มีเศรษฐีประเภทอมิตโภค (มีโภคทรัพย์นับประมาณมิได้) ถึง ๕ คน คือ โชติยะ ชฎิละ เมณฑกะ ปุณณะ กากพลิยะ

เมณฑกเศรษฐี ได้ยินว่าพระทศพลเจ้าเสด็จมาถึงเมืองของตน จึงเรียกเด็กหญิงวิสาขา (อายุ ๗ ขวบ แต่เฉลียวฉลาด) มาบอกว่า "บัดนี้มงคลเกิดแก่ตัวเจ้าและ

พวกเรา เจ้าพร้อมทั้ง (เด็ก) บริวารจงขึ้นระแทะ (ท่านใช้ศัพท์ว่าสกฏะ ซึ่งแปลว่า เกวียน เอาเป็นว่า เกวียนระแทะ สำหรับนั่ง ไม่ใช่เกวียนใหญ่สำหรับบันทุก) ไปรับเสด็จพระทศพลเจ้าเถิด" คุณวิสาขารับคำของปู่แล้วปฏิบัติตาม เธอเป็นคนฉลาดรู้การควรมิควร หาได้นั่งยานเข้าไปจนชิดที่ประทับไม่ ให้จอดยานในที่อันควรแล้วลงจากยาน เดินนำบริวารไปสู่ที่เฝ้า ถึงที่เฝ้าแล้วนำบริวารถวายนมัสการ แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง (เหตุไร จึงยืนเฝ้า ท่านไม่แจ้งเหตุ) พระศาสดาเจ้า (ตรัสปราศรัยแล้ว) ทรงแสดงธรรมสอนตามควรแก่จริยาของเธอ จบธรรมเทศนาแล้ว เธอก็ตั้งอยู่ในโสดาปัติผล (เป็นพระโสดาบันตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ) (แล้วถวายนมัสการลากลับไป)

แม้ท่านเมณฑกเศรษฐีก็ได้มาเฝ้า ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลเหมือนกัน แล้วกราบทูลนิมนต์พระศาสดาเจ้าเพื่อเสวยในวันพรุ่ง รุ่งขึ้นก็อังคาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประมุข ด้วยอาหารอันประณีตที่นิเวศน์ของตน แล้วนิมนต์ต่อไปอีก ได้บำเพ็ญมหาทานเช่นนั้นอยู่ถึงครึ่งเดือน

พระศาสดาเจ้าประทับอยู่ที่เมืองภัททิยะ ตามควรแก่พระพุทธอัธยาศัยแล้วก็เสด็จจาริกไปที่อื่นต่อไป

อรรถกถาท่านว่า ต่อนี้ไปจะงดเรื่องอื่น จะกล่าวแต่เรื่องคุณวิสาขา

อยู่มา พระเจ้าโกศล กรุงสาวัตถี มีพระราชสาส์นถึงพระเจ้าพิมพิสาร กรุงราชคฤห์ ใจความว่า 'ในอาณาจักรของหม่อมฉัน ตระกูลเศรษฐีที่ได้ชื่อว่าอมิตโภค (ผู้มีโภคทรัพย์นับประมาณมิได้) ไม่มี แต่ในอาณาจักรของพระองค์มีหลายคน ขอได้โปรดพระราชทานตระกูลเศรษฐีอมิตโภคส่งมาให้หม่อมฉันสักตระกูลหนึ่งเถิด" (ในอรรถกถาธรรมบทว่า พระเจ้าโกศลเสด็จไปกรุงราชคฤห์ ทูลขอด้วยพระองค์เอง)

พระเจ้าพิมพิสารทรงปรึกษากับอำมาตย์ทั้งหลาย พวกอำมาตย์ปรึกษาตกลงกันว่า ตระกูลใหญ่ไม่อาจส่งไปได้ ส่งบุตรเศรษฐีไปให้คนหนึ่งก็แล้วกัน จึงขอพระราชานุญาตส่งธนัญชัยเศรษฐี บุตรของเมณฑกเศรษฐีไป พระเจ้าพิมพิสารก็โปรดพระราชทานราชานุญาติส่งไป

ฝ่ายพระเจ้าโกศลก็พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีแก่ธนัญชัย โปรดให้ตั้งนิวาสสถานอยู่ที่เมืองสาเกต ห่างจากกรุงสาวัตถี ๗ โยชน์ เป็นหลักฐานต่อมา

ในกรุงสาวัตถี มีเศรษฐีผู้หนึ่งชื่อมิคาระ มีบุตรชื่อปุณณวัฒนกุมาร เจริญวัยแล้ว มิคารเศรษฐีคิดจะเลือกหาหญิงดีมีชาติตระกูลเสมอกัน มาตบแต่งเป็นภรรยาของปุณณวัฒนกุมาร จึงส่งคนที่รู้ลักษณะหญิงคณะหนึ่ง (ในอรรถกถาธรรมบทว่าเป็นพราหมณ์) ไปเสาะหา (ในอรรถกถาธรรมบทว่า ปุณณวัฑฒนกุมารเอง ไม่ต้องการหญิงประเภทใด ๆ ทั้งสิ้น นอกจากหญิงที่มีลักษณะเป็นเบญจกัลยาณี บิดาจึงต้องส่งคนไปเที่ยวเสาะหา)

คณะเสาะหาหญิงนั้น เริ่มเสาะหาในกรุงสาวัตถีก่อน ก็ไม่พบหญิงที่พอใจ จึงเดินทางไปเมืองสาเกต ไปถึงเข้าไปในเมือง เดินเสาะหาดูทั่วแล้วไม่พบหญิงเช่นนั้น จึงออกจากเมืองมาพักอยู่ที่ศาลาข้างประตูเมือง

วันนั้น คุณวิสาขาพร้อมด้วยกุมาริการุ่นราวคราวเดียวกัน แวดล้อมเป็นบริวาร เดินออกจากเมืองจะไปเล่นนักขัตฤกษ์ที่หนองน้ำใหญ่แห่งหนึ่ง (อรรถกถาธรรมบทว่าแม่น้ำ) มาถึงที่ใกล้ศาลานั้น ฝนเริ่มลงเม็ด พวกนางบริวารกลัวเปียก ก็รีบวิ่งเข้าศาลา แต่คุณวิสาขาไม่คำนึงถึงฝนตก ยอมเปียก ค่อย (เดินด้วยกิริยาเรียบร้อยเป็นปกติจึงเปียก) เข้าศาลาทีหลังเขาหมด

คณะเสาะหาหญิงนั้น มองดูกุมาริกาเหล่านั้นทุกคน เห็นคุณวิสาขารูปร่างดีเป็นที่พอใจ ใคร่จะรู้ว่าพูดจาเป็นอย่างไร อ่อนหวานหรือไม่ จึงพูดขึ้นว่า "แม่คุณแม่ช่างเหมือนหญิงแก่" คุณวิสาขาพูดถามด้วยเสียงอ่อนหวานว่า "พ่อทั้งหลายพ่อเห็นอะไร จึงพูดเช่นนั้น" คณะเสาะหาหญิงนั้นกล่าวว่า "พวกกุมาริกาเพื่อนเล่นของคุณที่มาด้วยกัน เขากลัวเปียก รีบวิ่งเข้าศาลา ส่วนคุณค่อยก้าวเดินมาเหมือนหญิงแก่ ไม่คำนึงถึงว่าผ้าสาฎกจะเปียกเลย นี่ถ้าช้างหรือม้าดุไล่มา คุณก็จะทำอย่างนี้ (คือค่อยเดินอย่างนี้) ละหรือ" คุณวิสาขาตอบว่า "พ่อทั้งหลาย อันผ้าสาฎกนั้นไม่ใช่ของหายาก ในตระกูลของอีฉัน ผ้าสาฎกหาง่าย แต่มาตุคามผู้เจริญวัยแล้วนั้น เป็นเช่นกับสินค้าของขาย เมื่อมือหรือเท้าหักเสียแล้ว (ราคาก็ตก) คนเขาเห็นก็รังเกียจ ถ่มน้ำลายให้ไปเสีย (ไม่ซื้อ) เพราะเหตุนั้น อีฉันจึงค่อย ๆ เดินมา"

คณะเสาะหาหญิงนั้นได้ฟังแล้ว คิดเห็นกันว่าหญิงในชมพูทวีปนี้ ที่จะเป็นเช่นกุมาริกาผู้นี้ไม่มีแล้ว ทั้งรูปร่างทั้งถ้อยคำพูดจารู้ที่ควรไม่ควร จึงตกลงใจ ซัดพวงมาลาไปบนตัวคุณวิสาขา (คล้องพวงมาลัยให้อย่างนางรจนาให้พวงมาลัยแก่เจ้าเงาะ เช่น

นั้นกระมัง แต่ในอรรถกถาธรรมบทว่า คล้องมาลัยทอง คือสายสังวาลทองคำ เป็นการจองตัวหรือหมั้น ?)

คุณวิสาขาทราบว่า บัดนี้ถูกจองตัว (หรือหมั้น) แล้ว ก็นั่งลงที่พื้นด้วยอาการเรียบร้อย คณะเสาะหาหญิงก็ใช้ม่านกั้นรอบตัวเธอ (เราไม่รู้ธรรมเนียมของชาวชมพูทวีปว่า ทำไมต้องทำอย่างนั้น เห็นจะแสดงว่าฉันจองแล้ว ล้อมตัวไว้แล้ว ใครอย่ามาจอง เช่นนั้นกระมัง) คุณวิสาขาทราบว่าถูกกั้นตัวแล้วก็ให้บริวารห้อมล้อมกลับบ้าน (อรรถกถาธรรมบทว่า ไม่ยอมเดินกลับ ใช้คนไปบอกท่านบิดาให้ส่งรถมารับ) คณะเสาะหาหญิงก็พากันติดตามไปด้วย (ท่านไม่เล่าว่า ใช้ม่านกั้นล้อมตัวคุณวิสาขาไปจนถึงบ้านหรือเปล่า ?)

เมื่อไปถึงบ้านแล้ว ท่านธนัญชัยเศรษฐีก็ต้อนรับคณะเสาะหาหญิง ปราศรัยไต่ถามได้ความว่าเป็นคนของมิคารเศรษฐีกรุงสาวัตถี ส่งมาเสาะหาหญิงผู้มีลักษณะดี เพื่อตบแต่งให้แก่ปุณณวัฒนกุมารบุตรของตน บัดนี้ได้มาพบคุณวิสาขามีลักษณะดีเป็นที่พอใจ จึงขอหมั้นไว้

ท่านธนัญชัยเศรษฐีคิดเห็นว่า มิคารเศรษฐีมีโภคทรัพย์ไม่เท่ากับตนก็จริง แต่ว่าเสมอกันโดยกำเนิด พึ่งดูก็ปรากฏว่าเป็นคนดีด้วยประการทั้งปวง เช่นนี้ก็นับว่าหายากอยู่ จึงตกลงรับหมั้น

คณะเสาะหาหญิง กลับไปกรุงสาวัตถี แจ้งให้มิคารเศรษฐีทราบ มิคารเศรษฐีทราบว่า ได้กุมาริกาแห่งตระกูลใหญ่เช่นนั้น ยินดียิ่งนัก จึงส่งสาสน์ไปถึงท่านธนัญชัยเศรษฐีในทันทีนั้น ความว่า "ข้าพเจ้าจักไปรับตัวกุมาริกาธิดาของท่านในเร็ววันนี้ ขอท่านจงจัดกิจที่ควรทำเตรียมไว้เถิด" ท่านธนัญชัยเศรษฐีก็ตอบสาสน์ไป ความว่า "เรื่องนี้ไม่เป็นการหนักสำหรับข้าพเจ้า ว่าแต่ท่านเศรษฐีเถอะ จงทำกิจที่ควรทำให้พร้อมเถิด"

มิคารเศรษฐีไปเฝ้าพระเจ้าโกศล ทูลให้ทรงทราบว่า เขาจะทำการมงคลอย่างหนึ่ง คือไปรับตัวกุมาริกาธิดาของธนัญชัยเศรษฐีมาแต่งให้แก่ปุณณวัฒนกุมารบุตรของเขา ขอพระราชทานพระราชานุญาตไปเมืองสาเกต พระเจ้าโกศลทรงพอพระทัย รับสั่งว่าพระองค์จะเสด็จไปด้วย มิคารเศรษฐีทูลว่าไม่บังอาจกราบทูลเชิญ รับสั่งว่า "ไม่เป็นไร ฉันจะไป" แล้วก็โปรดให้จัดกระบวนเสด็จพระราชดำเนินไปเมืองสาเกตพร้อมกับมิคารเศรษฐี (อรรถกถาธรรมบทว่า เพราะทรงพระคำนึงถึงว่ามหาตระกูลธนัญชัย

เศรษฐีนั้น พระองค์ไปขอมาจากพระเจ้าพิมพิสาร กรุงราชคฤห์ เมื่อเป็นโอกาสที่จะทรงแสดงราชสังคหะ เป็นการยกย่องแก่เขา ก็ควรทรงทำให้ปรากฏ จึงทรงลดพระเกียรติเสด็จไปในงานมงคลคราวนี้)

ฝ่ายท่านธนัญชัยเศรษฐี ทราบว่าพระเจ้าโกศลทรงพระกรุณาจะเสด็จมาในงานมงคลคราวนี้ด้วย ก็สั่งจัดเรือนหลังหนึ่งเป็นที่ประทับ อีกหลังหนึ่งเป็นที่พักมิคารเศรษฐี ที่พักพลนิกายของพระราชา และคนของมิคารเศรษฐีที่มาในงานนี้ จัดเตรียมอาหารและการรับรองอื่น ๆ ไว้พร้อมสรรพมิให้บกพร่อง เมื่อกระบวนมาถึงก็ไปรับเสด็จนำไปสู่ที่ประทับ นอกนั้นก็ให้พักในที่จัดไว้เรียบร้อย เลี้ยงดูมิให้บกพร่อง

(ท่านไม่เล่าเลยว่า เจ้าบ่าวมาด้วยหรือไม่ และการมงคลนี้ ทำพิธีอย่างไรบ้าง ฟังดูเป็นว่า จัดกระบวนมารับตัวเจ้าสาวไปเท่านั้น)

พระเจ้าโกศลประทับอยู่เป็นเวลาพอสมควรแล้ว ให้คนถือพระกระแสร์รับสั่งไปเตือนธนัญชัยเศรษฐีว่า ท่านเศรษฐีจะเลี้ยงดูพวกเรานานนักไหวหรือ ขอให้กำหนดวันส่งเจ้าสาวไปเถิด ท่านธนัญชัยเศรษฐีให้ไปทูลว่า 'บัดนี้เป็นเวลาฝนชุกแล้ว ใน ๔ เดือนนี้ไปไม่ได้ อย่าได้ทรงวิตกเลย การรับรองเลี้ยงดูพลนิกายทั้งปวง เป็นภาระของข้าพระองค์ พร้อมที่จะส่งเสด็จเมื่อไร จะทูลให้ทรงทราบ ประทับอยู่ตามสบายเถิด' ตั้งแต่นั้นเมืองสาเกตก็ครึกครื้นราวกะมีงานนักขัตฤกษ์ เพราะมีแขกเมืองชาวสาวัตถีเที่ยวเตร่กันทั่วเมือง

แต่อันที่จริง ข้อสำคัญที่ยังส่งตัวเจ้าสาวไปไม่ได้นั้น เพราะท่านธนัญชัยเศรษฐีให้ช่างทำเครื่องประดับของธิดายังไม่เสร็จนั่นเอง

เครื่องประดับของคุณวิสาขานี้ ทำเป็นพิเศษไม่มีของใครเหมือน และไม่มีของใครเทียบทั้งรูปลักษณะ ทั้งราคา มีชื่อเฉพาะว่า 'มหาลดาประสาธน์' (พรรณนาโดยสังเขปว่า) เครื่องประดับนี้ทำด้วยทองประดับเพชร แก้วมุกดา แก้วประพาฬ แก้วมณี ไม่ใช้ด้ายเลย ที่ไหนที่จะพึงใช้ด้าย ก็ใช้สายเงินแทน (น่าจะทำเป็นสาย ๆ จึงเรียกลดา) สรวมคลุมทั้งตัวตั้งแต่ศีรษะห้อยคลุมลงไปจรดหลังเท้า และทำนกยูงทองรำแพนประดับติดอยู่ที่ตรงกลางกระหม่อมด้วย ... ราคาเครื่องประดับนี้ถึง ๙ โกฏิ (กหาปณะ ?) ค่ากำเหน็จอีก ๑ แสน...

ท่านว่า ๔ เดือน การเตรียมการจะส่งตัวเจ้าสาวไปกรุงสาวัตถีจึงพร้อม คือ

เครื่องประดับมหาลดาประสาธน์ก็เสร็จทรา กจัดรัพย์สินเงินทอง เครื่องอุปโภคบริโภค บ่าวไพร่ ตลอดถึงปสุสัตว์ ให้เจ้าสาวไปใช้สอยอย่างอุดมสมบูรณ์ สมเป็นธิดามหาเศรษฐี ก็พร้อมเสร็จที่จะยกกระบวนไปได้ ท่านธนัญชัยเศรษฐี จึงทูลพระราชา และแจ้งแก่มิคารเศรษฐีให้ทราบกำหนด

เมื่อกำหนดว่าพรุ่งนี้จะส่งธิดาไป คืนวันนั้น ท่านธนัญชัยเศรษฐีจึงเรียกธิดามาให้โอวาทว่า เมื่อไปอยู่ในตระกูลพ่อผัวแม่ผัว จะควรปฏิบัติตามอย่างไร และให้โอวาทพิเศษ ๑๐ ข้อ คือ

๑ อนฺโตอคฺคิ พหิ น นีหริตพฺโพ – ไฟในอย่าพึงนำออก

๒ พหิอคฺคิ อนฺโต น ปเวเสตพฺโพ – ไฟนอกอย่าพึงนำเข้า

๓ ททนฺตสฺเสว ทาตพฺพํ – พึงให้แก่คนที่ให้เท่านั้น

๔ อททนฺตสฺส น ทาตพฺพํ – อย่าให้แก่คนที่ไม่ให้

๕ ททนฺตสฺสาปิ อททนฺตสฺสาปิ ทาตพฺพํ – พึงให้แก่คนที่แม้ให้ แม้ไม่ให้ก็ดี

๖ สุขํ นิสีทิตพฺพํ – พึงนั่งให้เป็นสุข

๗ สุขํ ภุญฺชิตพฺพํ – พึงกินให้เป็นสุข

๘ สุขํ นิปชฺชิตพฺพํ – พึงนอนให้เป็นสุข

๙ อคฺคิ ปริจริตพฺโพ – พึงบำเรอไฟ

๑๐ อนฺโตเทวตา นมสฺสิตพฺพา – พึงนอบน้อมเทวดาภายใน

บังเอิญห้องที่ให้โอวาทนั้นอยู่ติดกับ ห้องมิคารเศรษฐีพัก มิคารเศรษฐีจึงพลอยได้ยินด้วย ไม่เข้าใจความหมายของโอวาท ๑๐ ข้อนี้ นึกสะดุดใจว่านี่เขาสอนกันอย่างไร ฟังไม่เข้าท่า แต่ก็นิ่งไว้ก่อน △

"สุดอาลัยรำลึกสำนึกถึง ท้ายเล่ม"

อาตมภาพตั้งใจจะจัดทำหนังสือสัก ๑ เล่ม, ตามประเพณีนิยม
งานพระราชทานเพลิง, หรืองานประชุมเพลิง เป็นต้น, แต่ณกาลนี้
เป็นการพระราชทานเพลิง. เพื่อเป็นเครื่องธรรมบรรณาการ, "กตเวทิตา-
-ธรรม, สนองคุณ แก่ "คุณอาณัติ บุนนาค" ในวาระอันควรกระทำแล้วนี้,
แต่อาตมภาพ ชะล่าใจอยู่. มารู้วันกำหนดโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพลิง
กระชั้นมาก, แต่เมื่อตั้งใจแล้ว ก็ต้องพยายามให้สุดความสามารถ,
จึงลงมือเขียน "ธรรมะสะกิดใจ" "เรื่องวัฏฏะ + ไตรลักษณ์", ตามความ
-รู้ ความคิดเท่าที่มีในตน, และรวบรวมคัดเอาธรรมะที่เป็นสาระแก่ผู้
ที่ได้รับได้อ่าน. เช่นกัณฑ์เทศน์ของพระเดชพระคุณ เจ้าพระคุณ-
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก, วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม, ผู้เป็นพระ-
-บิดาและพระประมุขคณะสงฆ์ไทย, พร้อมด้วยกัณฑ์เทศน์ ของ-
พระเดชพระคุณ เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์, วัดราชผาติก-
าราม, เป็นต้น, และอีกด้วย ปกิณณกธรรมสิ่งละอันพันละน้อย
เพื่อบรรจุลงให้พอเหมาะสมกับเล่มหนังสือ ส่งเข้าโรงพิมพ์
เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๒๘ นี้ ซึ่งมีเวลา ๕-๖ วัน (เพราะโรงพิมพ์-
หยุดวันเสาร์-อาทิตย์ด้วย) ซึ่งเป็นเวลากระชั้นมากอยู่,

หากหนังสือนี้, เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้รับไปอ่าน
และขบคิดปัญหา แล้วเกิด ธรรมะปีติ, แก้ไขอุปสรรค
ของตนให้เป็น ปกติกาย- ปกติวาจา ปกติจิตใจได้ดี
จึงขอยกสาระธรรมเทศนานั้นๆ ให้เป็นประโยชน์ โสตถิผล
เป็นผลบุญกุศล แก่ดวงจิตต์ของคุณ อาณัติ บุนนาค, นับได้
อนึ่ง ในส่วนที่เป็นปกิณณกธรรมนั้นๆ อรรถรส และสัททศัพท์
ใดๆ ที่ไม่สันทัดในอรรถรส แห่งอรรถธรรม แล้วไซร้-
ขอท่าน บัณฑิตชน ผู้รู้ ผู้คงแก่เรียน โปรดพิจารณาอภัยด้วยเถิด,
ขอประมวลส่วนกุศล พร้อมทั้งวาสนาบารมี. ที่คุณอาณัติ บุนนาค,
ได้บำเพ็ญมาได้ปฏิบัติมา ทั้งฝ่ายพุทธจักร และอาณาจักร, ซึ่ง-
เป็นคุณธรรมปรากฏ แก่ประชาชนในภพนี้, พร้อมด้วย คุณสมบัติ
จริยวัตร โดยธรรมะ คืองามทั้ง ๓ กาล คืองามในชีวิตรเบื้องต้น.
งามท่ามกลาง, งามบั้นปลาย, แห่งชีวิตต์
ด้วยเดชะบารมี แห่งพระรัตนตรัย, ซึ่ง คุณอาณัติ บุนนาค
ได้ศรัทธา เลื่อมใส ตั้งมั่นอยู่แล้ว, พร้อมด้วยคุณธรรม-
ความดีนั้นๆ ผสมผสานกัน เป็นพลวปัจจัยส่งเสริมให้
ดวงจิตต์ ของคุณอาณัติ บุนนาค, จงไปสู่สุคติ สู่ถึงแดน
เกษมสำราญ ได้ลิ้ม อมตรส, โดยอมตบท, คือพระมหา-
-นฤพาน สมดั่งมโนปณิธาน ของท่าน เทอญ ๆ

พระเทพสังวรญาณ, วัดศิลขันธาราม

พิมพ์ที่ ห.จ.ก.รุ่งเรืองสาสน์ โทร. 2814283